

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

С. М. Прищепа

**ОСОБИСТІСНА АКТИВНІСТЬ ПІДЛІТКА:
сутність, діагностика, проектування**

Монографія

Умань
ФОП Жовтий О. О.
2015

УДК 37.032
ББК 74.200.2
П 77

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 9 від 24 березня 2015 р.)*

Рецензенти:

Коберник О. М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки, педагогіки вищої школи та управління, директор Інституту природничо-математичної та технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наказний М. О. – доктор педагогічних наук, професор кафедри перекладу Дніпродзержинського державного технічного університету, директор комунального закладу “Технічний ліцей міста Дніпродзержинська”.

Галич Т. В. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри філологічних та суспільних дисциплін Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

П 77 Прищеп, С. М. Особистісна активність підлітка: сутність, діагностика, проектування : монографія / С. М. Прищеп. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – 191 с.

У монографії проаналізовано сучасну виховну ситуацію, проблему формування особистісної активності учнів в умовах класного колективу; розкрито сутність проектування виховного процесу, окреслено його мету, основні функції та принципи; висвітлено особливості формування особистісної активності підлітків засобами педагогічного проектування; обґрунтовано програму проектування виховної діяльності класного керівника, змісту їх структурних компонентів та умов ефективного їх функціонування.

УДК 37.032
ББК 74.200.2
© Прищеп С. М., 2015

ПЕРЕДМОВА

Підготовка дітей до активної, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності, морального становлення школярів є найважливішою складовою розвитку суспільства. Закладена в Законі України “Про освіту”, Національній програмі виховання методологія виховання надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості у відповідності з національними цінностями та в контексті ідеї інтеграції Української держави до європейського простору.

Актуальність дослідження процесу проектування виховної діяльності класного керівника в загальноосвітній школі зумовлена суперечливим станом в теорії і практиці, адже виховання здебільшого розглядається як моносуб’єктний процес, за якого вихованець постає лише об’єктом педагогічних впливів, а виховна діяльність складається з набору заходів, носить стандартний інформаційно-просвітницький характер та орієнтується переважно на методи заохочення і покарання. Така ситуація не сприяє прагненню учня бути зрозумілим і зрозуміти іншого, забезпеченню формування його особистісної активності.

Все це вимагає нових підходів до системи виховання, яка докорінно змінила б позицію учня: з пасивного об’єкта впливу він перетворюється в активного суб’єкта особистісного виховання. А це пов’язано зі створенням і реалізацією науково обґрунтованого проекту виховної діяльності, що дає можливість забезпечити переведення існуючого виховного процесу в класному колективі у якісно новий стан, оптимізувати його зміст, організацію та управління.

Особливо складним є виховання учнів підліткового віку, який є першим перехідним періодом від дитинства до зрілості. У цей період в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, на підставі чого його називають важким, критичним, перехідним.

Процес успішного формування особистісної активності підлітків можливий за умови спеціального педагогічного проектування виховної діяльності класного керівника, що має бути саме тією технологією, за допомогою якої стає можливим усвідомлене визначення основних орієнтирів виховної діяльності за певних умов, дає змогу систематизувати запровадження інновацій та коректив у виховний процес.

Монографія складається з трьох розділів. У першому розділі проаналізовано сучасну виховну ситуацію, здійснено аналіз проблеми спеціального проектування виховної діяльності класного керівника у

філософській, психологічній та педагогічній науці, розкрито особливості проектування виховного процесу, окреслено мету, основні функції та принципи проектування, визначено сутність особистісної активності та основні її види. У другому розділі описано особливості діагностики основних видів особистісної активності підлітків (фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної) та проаналізовано стан готовності класних керівників до проектування виховної діяльності. У третьому розділі висвітлено програму науково-методичної підготовки класних керівників до спеціального проектування; описано особливості формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника.

Матеріали монографії можуть бути використані в системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, можуть слугувати науково-методичними рекомендаціями для педагогів-організаторів, класних керівників, заступників директорів загальноосвітніх навчальних закладів з виховної роботи, стануть у нагоді під час читання курсів «Методика виховної роботи», «Методика роботи класного керівника» у вищих педагогічних навчальних закладах.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКА

1.1. Сучасна виховна ситуація і проблема формування особистісної активності учнів в умовах класного колективу

Процеси демократизації суспільства, пробудження національної самосвідомості, реалізація індивідуального підходу до виховання особистості покликані повністю змінити виховну діяльність зі школярами. Державна політика в галузі виховання визначається принципами гуманістичної педагогіки, сформульованими в Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національній програмі виховання, Конвенції ООН про права дитини. Розбудова Української держави ставить насамперед важливе і основне завдання – виховання нового покоління, здатного не тільки досягнути сутність існування людини, а й творчо вирішувати їх згідно з вимогами часу.

Нова система освіти в Україні запроваджується в умовах суперечливої і складної ситуації, яка виявляється в економічній нестабільності і духовному розладі суспільства. Сучасні проблеми викликають нові труднощі у вихованні учнів. Великий вплив на загострення виховної ситуації здійснює діяльність школи, яка втілює суттєві перетворення в освіті, але поки що не змогла позбавитися одноманітності виховної діяльності, ставлення до учнів як об’єкту виховання. На даний час спостерігається стандартизація виховної діяльності, відсутність злагодженої системи виховання, монологічний підхід у спілкуванні вчителя з учнями, пріоритетним є безпосередній вплив на учня, а не саморозвиток особистості школяра. Така ситуація є критичною, оскільки держава поставила перед педагогами завдання виховати особистість, якій притаманні загальнолюдські цінності, життєва активність.

Але, незважаючи на це, виховний процес в сучасній загальноосвітній школі, складається з так званих громадських доручень, заохочень і покарань.

Актуальними залишаються думки А. Макаренка про те, що справжня сутність виховної роботи полягає не у розмовах з дитиною, а в безпосередньому впливові на неї, в організації життя дитини [132, с. 41].

Переважає більшість педагогів не звертає увагу на індивідуальні особливості вихованців, реалізує виховну діяльність, не аналізуючи результатів. За таких умов зовсім не залишається часу на духовне спілкування педагогів і учнів, а отже, звужується можливість педагогічного впливу на фізичну, інтелектуальну, соціальну та духовну сфери учнів, на формування якостей і властивостей особистості.

У школі здійснюється виховна робота з проявами директивного підходу, який можна розписати за схемою “вимога – сприймання – дія”. У

взаєминах вчителя та учня мало взаєморозуміння: вчитель й учень занадто віддалені один від одного. Виховний процес, який постійно будується на підкоренні, приниженні дитини зовсім не сприяє її духовному і соціальному становленню [103, с. 24].

Дослідник А. Бойко зазначає, що насамперед потрібно подолати систему відчужень: школи від суспільства; управлінських органів – від школи; педагогічного колективу від учнів; учнів від школи та вчителя. Деякі зрушення в позитивний бік існують, проте вони майже непомітні [21].

На даний момент лише у деяких школах добирають нових форм організації життя і діяльності учнів, відроджують або утворюють нові юнацькі та дитячі громадські об'єднання та знаходять оптимальні виховні системи взаємодії з дітьми.

Педагогічні працівники все частіше схиляються до думки про те, що виховання зовсім не є обов'язковим і самостійним процесом діяльності школи і автоматично знімають з себе відповідальність за розвиток особистісних якостей та властивостей дитини за період навчання в школі, а, отже, і за розвиток особистості [104, с. 26].

Виховна робота в школі, як свідчать дані дослідження, зосереджена на засвоєнні системи знань про норми і правила поведінки, а процеси особистісного становлення залишаються поза увагою педагогів.

Сьогодні сучасними постають слова А. Макаренка, який зазначав, що фактично учня в школі не виховують, нічого від нього не вимагають, крім найпримітивніших гальм, потрібних для нашої зручності, щоб він тихо сидів у класі. У діях вчителів іноді ще буває дисципліна порядку, але не буває дисципліни боротьби і подолання. Педагоги чекають, поки учень припуститься тієї чи іншої провини, і тоді починають його “виховувати”. Учень, який не робить провин, не цікавить, – куди він прямує, який характер розвивається в удаваному його зовнішньому порядку [133].

Подібний стан ситуації наявний і в сучасній школі. Відомий народний учитель О. Шаповалов, який зауважує, що серед учительського середовища, існують такі вчителі, які стверджують, що головне – дати знання, а яким виросте хлопець чи дівчина неважливо [243].

Слушною видається думка В. Киричука, про те, що в педагогічній теорії потрібно спиратися на спільну цілеспрямовану взаємодію вчителя й учнів, адже основна увага на практиці зосереджується на діяльності педагога. Учитель виступає в ролі суб'єкта навчально-виховного процесу, а учень – у ролі об'єкта [76]. Виховний процес здійснюється без конкретного адресата, користувача, замовника, організовується з усіма і для всіх, не забезпечує єдності всіх ланок системи безперервної освіти й виховання, наступності у

визначенні цілей, завдань, видів діяльності. Він спрямований переважно на розумовий розвиток особистості, що складає певну суму знань, умінь і навичок. При цьому процес гармонійного особистісного розвитку індивіда, його фізичний, інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток залишаються стихійними та нерегульованими. Із двох способів соціалізації: стихійного й регульованого, які повинні перебувати в гармонії, у більшості випадків на практиці частіше застосовується перший, тобто стихійний [76].

Дійсно, без кардинальних змін виховних тенденцій, процес розвитку особистості буде в майбутньому і надалі одноманітним, збіднілим. Сьогодні проблема організації виховного процесу набула особливої гостроти через ряд певних обставин. Перша пов'язана із усвідомленням найвищої цінності, якою є людина та її життя. Інша спричинена тим, що сучасне покоління живе на зламі епох, яке зумовлене відторгненням застарілих форм життя і формуванням нових цивілізаційних засад життєдіяльності.

На наш погляд, вже сьогодні варто значної уваги приділити виховній функції школи, адже засвоєння знань учнями має проходити через попередньо визначену систему саме виховної роботи. Навіть коли виховання є досить сприятливим та функціонує у соціально прийнятих формах, воно повинно бути доповнене продуманою, творчою, цілеспрямованою виховною діяльністю, яка розширить і збагатить зміст розвитку особистості, учнівського колективу, що можливе лише за умови проектування.

Можна стверджувати, що аналіз складної сучасної виховної ситуації доводить необхідність цілеспрямованого підходу до виховної стратегії, яка можлива лише за наявності продуманого проекту виховного процесу в умовах класного та загальношкільного колективів.

Зміна засад виховання, орієнтація їх на життєво активну особистість, яка керується загальнолюдськими та національно-культурними цінностями, потребує забезпечення єдності теорії та практики. Такою ланкою, яка поєднує теорію та практику, є проектування виховного процесу.

Терміни “проект”, “проектування” широко вживаються в різних галузях знань і мають кілька значень. У “Сучасному словнику іншомовних слів” “проект” (від латинського *projectus*) означає “кинутий уперед”, визначається як: 1) технічний документ, розроблений план для зведення споруд, виготовлення машин, приладів; 2) попередній текст якогось документа; 3) план, задум. “Проектування” – 1) процес створення проекту; 2) креслення проєкції, зображення фігури або предмета на площині [223, с. 563].

На важливості забезпечення проектування виховного процесу наголошував А. Макаренко: “проектування – це необхідний початковий

момент в організації виховного процесу. Як не можна без проекту побудувати будинок, так не можна і виховати потрібних людей, не маючи уявлення про те, які якості їм повинні бути притаманні. Тільки через проектування можна включити виховні цілі в організації об'єктивного процесу виховання дітей” [133, с. 120].

Подібної думки дотримувався і В. Сухомлинський, який підкреслював, що “проектування і творення людини, здатної стати активною творчою силою суспільного розвитку і сьогодні, і в майбутньому, – це найважливіше завдання школи і кожного педагога зокрема” [219, с. 283].

Основні погляди дослідників на визначення поняття проектування подано у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнення тверджень науковців щодо сутності “проектування”

	Дослідник	Визначення поняття “проектування”
1.	В. Безрукова	попередня розробка основних деталей майбутньої діяльності учнів, педагогів [9, с. 116].
2.	І. Волков	уміння розробляти план роботи учнів відповідно до задалегідь заданого кінцевого результату, особливу увагу приділяючи самостійній і творчій роботі учнів [39, с. 17].
3.	Дж. Джонс	процес, що кладе початок змін у середовищі [55, с. 91].
4.	О. Дубасенюк	моделювання стратегічної програми розв’язання педагогічних цілей і задач [60, с. 21].
5.	С. Єлканов	уявна побудова кінцевого результату виховної діяльності й складання плану виховних дій для досягнення мети [62, с. 84].
6.	І. Єрмаков	спрямованість цільових зусиль на перетворення, формування й розвиток нових способів діяльності; націленість на розвиток проектного об’єкта [63, с. 84].
7.	О. Коберник	цілеспрямоване творче попереднє визначення і конструювання програми сумісної діяльності суб’єктів педагогічного процесу та її подальшої реалізації, спрямованої на забезпечення особистісно-розвивального підходу у досягненні мети виховання [100, с. 22].
8.	Н. Кузьміна	“забігання наперед” – система послідовності дій педагога, які пов’язані з вирішенням педагогічних задач з конструювання об’єкта навчально-пізнавальної діяльності учня, підпорядкованої цілям його виховання [121, с. 97].
9.	Ю. Кулюткін,	побудова можливої взаємодії з учнями, коригування

	В. Онушкін	якої здійснюється на основі педагогічного передбачення, прогнозування процесу взаємодії та його результатів [188, с.108].
10.	О. Купенко, К. Яресько	процес створення проекту-прототипу, прообразу передбачуваного чи можливого об'єкта, стану [124].
11.	М. Наказний	цілеспрямоване попереднє визначення та конструювання програми активної діяльності суб'єктів оздоровчо-виховного процесу [146, с. 13].
12.	А. Лігоцький	проектування є видом цілеспрямованої діяльності людини чи колективу людей у розв'язанні завдань удосконалення або створення освітніх систем і процесів підготовки фахівців [127, с. 3].
13.	М. Поташник	дослідження тенденцій та перспектив розвитку [168, с. 31].

Отже, науковці розглядають педагогічне проектування як результат діяльності, тобто, розробка плану дослідження перспектив, створення певного образу взаємодії з учнями або як опис процесу перетворення цього образу на об'єктивну реальність. Слід зазначити, що педагогічне проектування є функцією будь-якого педагога й не менш важливою, ніж організаторська, прогностична або комунікативна, під педагогічним проектуванням варто розуміти цілеспрямовану діяльність зі створення проекту як інноваційної моделі виховної або навчальної системи.

Педагогічне проектування є діяльністю, що здійснюється в умовах освітнього простору і спрямовується на забезпечення ефективного функціонування виховного процесу та забезпечує його розвиток. Цілеспрямована діяльність зумовлена необхідністю розв'язання актуальної проблеми, має творчий характер, а в освітній галузі – ціннісні орієнтації. Результатом педагогічного проектування буде модель об'єкта педагогічної діяльності, якій властиві системні властивості; яка базується на педагогічних новаціях, тому що в її основі лежить новий спосіб розв'язання проблеми. Педагогічне проектування передбачає й можливі варіанти використання [209].

Суть проектування у виконанні соціального замовлення, що потребує ретельної конкретизації, тобто своєрідного прогнозу щодо того, чи можна взагалі досягти мети, а якщо це реально, то якими саме методами [209].

Педагогічні проекти багатогранніші й мобільніші порівняно з технічними. Якщо в технічному проекті можна перерахувати й описати всі елементи, то для педагогічного проекту це зробити дуже важко через різноманітність педагогічних явищ, індивідуальних особливостей школярів як суб'єктів його реалізації [102].

Педагогічне проектування – це послідовний процес змін нових завдань, видів діяльності, рівнів упорядкування інформації.

Оскільки педагогічне проектування є діяльністю, яка ґрунтується на створенні нових завдань педагогічного процесу, то варто виокремити основні функції проектування. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виділяються такі функції педагогічного проектування (рис.1.1).

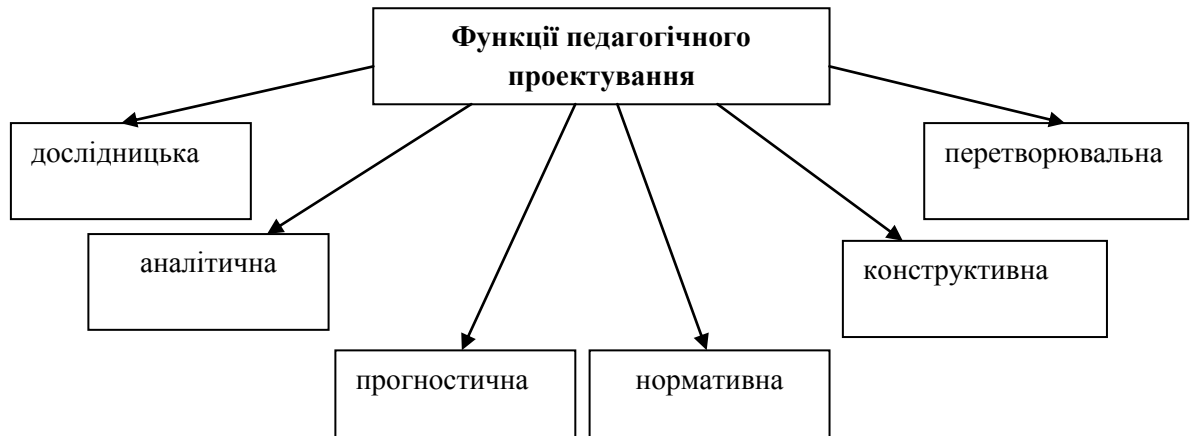

Рис. 1.1. Функції педагогічного проектування

Слід розглянути сутність кожної функції педагогічного проектування окремо.

Дослідницька функція передбачає вивчення вікових та індивідуальних особливостей кожного учня, а також особливостей процесу та результатів проектної діяльності, визначення низки переваг та недоліків проекту виховної діяльності.

Аналітична функція пов'язана з необхідністю аналізувати процес виховання, порівнювати результати із поставленими цілями та завданнями.

Прогностична функція вимагає умінь педагога прогнозувати розвиток особистості, її якостей, почуттів, волі; фіксує можливі відхилення у розвитку особистості, прогнозує хід виховного процесу, розглядає варіанти застосування форм, методів і засобів виховання.

Нормативна функція – проектування як процес має нормативний характер, який визначений певними етапами, формами.

Конструктивна функція пов'язана з проектуванням структури педагогічних дій педагога та учнів.

Перетворювальна функція сприяє моральному розвитку особистості, формуванню гуманності у міжособистісній та міжкультурній відносини.

Всі із вищеперерахованих функцій є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, тобто, всі вони спрямовані на отримання якісно нового результату на основі прогностичного знання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що науковці умовно виділяють три підходи до проектування педагогічного процесу.

Функціональний підхід (Н. Білокур, С. Кисельгоф, Н. Кузьміна, К. Левітан, С. Смірнов, М. Томін, А. Щербаков) дозволяє розглядати проектування через аналіз змісту конструктивних та проектних умінь.

Підхід на основі теорії педагогічного управління (Ю. Кузьміна, В. Сластенін, Л. Спірін, Г. Сухобська) базується на управлінській діяльності педагога і керівника.

Системний підхід (В. Безрукова, С. Висоцька, О. Дубасенюк, В. Киричук, О. Коберник, В. Краєвський, А. Лігоцький) обґрунтовує проектування як самостійну педагогічну діяльність, яка передбачає послідовність розгортання та здійснення основних компонентів.

На думку американського науковця Дж. Джонса, процес проектування проходить у своєму розвитку такі етапи:

1) дивергенції (розширення меж проектної ситуації з метою забезпечення достатньо широкого простору для пошуку розв'язання проблеми);

2) трансформації (створення принципів і концепцій);

3) конвергенції (вибір оптимального варіанта з багатьох альтернативних) [55, с. 69].

Розглядаючи проектування з психологічного погляду та наділяючи його психологічною спрямованістю, дослідник Я. Дітрих [58, с. 314] виділив такі дії:

1) створення поля зору для існуючої потреби проектування відповідно до необхідності її вияву та ступеня визначеності;

2) визначення задач, які потребують розв'язання у зв'язку із задоволенням потреби проектування;

3) складання переліку за раніше відомих чи вірогідних проблем та підпроблем;

4) визначення логічних зв'язків між елементами створеного таким чином поля зору й поступове уточнення сукупності величин, що характеризують задоволення потреби проектування.

На основі вивчення особливостей педагогічного процесу дослідник О. Коберник виокремлює специфічні особливості його проектування:

– проект описує ще не існуючі об'єкти, тобто, опис існуючого педагогічного процесу не можна вважати його проектом;

– педагогічний проект передбачає єдність теорії та практики навчально-виховного процесу;

- в основі педагогічного проектування лежить особистісно-розвиваюча взаємодія;
- проект може бути реалізованим, тобто опис педагогічного процесу, який може бути впровадженим на практиці, розглядається як проект;
- проект повинен бути нормативним, тобто фіксувати доступний рівень виконання відповідних дій [100, с. 23].

Педагогічне проектування є неперервним процесом, тому кожний проект потрібно розглядати як наступну важливу сходинку до створення того об'єкта чи суб'єкта, який повністю відповідає потребі.

Будь-який проект в загальному вигляді дозволяє показати низку складових для успішності педагогічного процесу. Їх складають вимоги доцільності вибору цілей виховання, уявлення про послідовність дій для досягнення поставлених завдань, визначення критеріїв оцінки отриманого результату. Тому з вищеперерахованого, схема проекту включає такі елементи:

- 1) опис стану об'єкта педагогічного управління, щодо якого проектується педагогічна діяльність до її початку та прогнозований стан після;
- 2) опис проблем, що пов'язані зі станом об'єкту педагогічного управління та аналіз чинників, що їх породжують;
- 3) прогноз щодо динаміки переходу об'єкта з первинного стану в бажаний з визначенням критичних етапів та індикаторів зміни контрольованих властивостей;
- 4) перелік прийомів та засобів впливу на фактори, що визначають стан об'єкту;
- 5) опис засобів контролю змін стану об'єкта;
- 6) визначення періоду дій проекту з виділенням контрольних етапів;
- 7) опис засобів внесення коректив в сам проект [104, с. 123].

Отже, педагогічне проектування є етапом, який передуює основній роботі і спрямовує на реалізацію педагогічних цілей та завдань. Він є саме тим засобом, завдяки якому стає можливим визначення основних орієнтирів діяльності колективу.

Проект виступає лише формою, який визначає ефективність педагогічного процесу та його результати.

Отже, об'єктом проектування є здебільшого визначена педагогічна конструкція: педагогічна система, виховний або навчальний процес, прийом, завдання, ситуація чи зміст освіти, навчальна програма, підручник, навчальний посібник.

Проектування є основою виховної діяльності класного керівника, бо важливість проектування виховної діяльності класного колективу спричинена рядом чинників: по-перше, проблемою ефективності виховного процесу; по-друге, необхідністю поступового переходу на гуманістичні парадигми виховання учнів; по-третє, утвердженням нової особистості, яка здатна до самовизначення, самоорганізації, самоактуалізації в умовах сучасності.

Оскільки в нашому дослідженні розглядається проектування виховного процесу класного колективу, необхідно більш повно розкрити дане поняття. У результаті аналізу наукових праць В. Безрукової, С. Висоцької, О. Дубасенюк, В. Киричука, О. Киричука, О. Коберника, В. Краєвського та інших, в яких розкривається сутність проектування виховного процесу, виховної системи тощо, можна дійти висновку, що дослідники є неоднозначними у трактуванні вищезазначених понять.

Так, відомий дослідник окресленої проблеми О. Коберник розглядає проектування виховного процесу як цілеспрямоване творче попереднє визначення і конструювання програми сумісної діяльності суб'єктів педагогічного процесу та її подальшої реалізації, спрямованої на забезпечення особистісно-розвивального підходу у досягненні мети виховання [100, с. 23].

Російська вчена у галузі теорії і методики виховання В. Безрукова вважає, що це попередня розробка основних деталей майбутньої виховної діяльності учнів та педагогів [9].

На думку С. Єлканова, проектування виховної діяльності передбачає уявну побудову кінцевого результату виховної діяльності й складання плану виховних дій для досягнення мети [62].

Новим поглядом є думка О. Дубасенюк, яка розглядає проектування як моделювання стратегічної програми розв'язання виховних цілей і задач [60].

Провідним організатором виховання в школі є класний керівник, тому, на нашу думку, саме йому у своїй роботі потрібно приділяти значної уваги системі проектування у вихованні дітей.

Варто наголосити, що у Положенні про середню загальноосвітню школу України [166] зазначено, що керівництво навчально-виховною роботою в класі здійснює класний керівник, призначений адміністрацією школи. На нього покладається розв'язання таких завдань: виховання в учнів культури поведінки, формування в них загальнолюдських якостей; організація в разі потреби допомоги учням (навчальної, матеріальної, моральної); проведення заходів, які передбачають зміцнення здоров'я учнів; організація суспільно корисної праці учнів, ведення документації класу;

будування взаємин з учнями та їхніми батьками на демократичних засадах, співробітництві, сприяння розвитку самоврядування учнів.

Найскладнішою функцією роботи класного керівника є виховна. Бути вихователем – це означає вміти трансформувати цілі, що їх поставило суспільство перед школою, у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних якостей особистості у кожного школяра.

Основними напрямками діяльності класного керівника є:

- впровадження нових педагогічних технологій виховання;
- виховання в умовах становлення національної школи як відкритої виховної системи;
- робота із сім'єю вихованця;
- попередження негативних проявів у поведінці вихованців;
- фізичне загартування, пропаганда здорового способу життя;
- здійснення соціального захисту учнів та прав дитини;
- формування духовної культури школярів за допомогою національної культури українського народу.

У дослідженні за основне трактування проектування виховної діяльності класного колективу береться таке: *попереднє, цілеспрямоване визначення і творче моделювання програми виховної діяльності класного колективу та її подальшої практичної реалізації, спрямованої на забезпечення формування особистісної активності підлітків.*

За допомогою проекту процес організації виховної діяльності класного колективу стає більш прогнозованим та алгоритмізованим.

В основу педагогічного проектування виховної діяльності класного колективу мають бути покладені такі загальні принципи виховання:

1. Принцип національної спрямованості вихованців – формує у дітей та учнівської молоді національну свідомість, любов до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; здатність зберігати свою національну ідентичність, пишатися своєю приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

2. Принцип культуровідповідності – базується на набутому впродовж історії морально-етичному досвіді людства, що слугує джерелом особистісного розвитку дитини, умовою засвоєння нею загальнокультурних цінностей.

3. Принцип гуманізації виховного процесу – зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості і можливості, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини (у розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї); виробляє

індивідуальну програму її розвитку; стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих виборів.

4. Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії – спонукає уникати жорстоких дій, не ставитися до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; учасники виховного процесу виступають повноправними партнерами у процесі спілкування, враховують погляди один одного, визнають право на її відмінність від власного, узгоджують свої позиції.

5. Принцип цілісності – вимагає організовувати виховання як системний педагогічний процес, спрямований на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу; передбачає забезпечення наступності напрямів та етапів виховної роботи на різних освітніх рівнях; охоплювати всі сфери життєдіяльності класного колективу.

6. Акмеологічний принцип – орієнтує виховний процес на найвищі морально-духовні досягнення й потенційні можливості вихованців; створює умови для досягнення життєвого успіху учнів, розвитку їх індивідуальних здібностей. Напрями виховної діяльності зосереджуються у відповідних результатах міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях, стратегії життя, яка передбачає постійний рух до здійснення все нових, соціально значущих задумів.

7. Принцип життєвої творчої самодіяльності – передбачає становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, який уміє приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти у динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни.

8. Принцип полікультурності – передбачає інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов; формує у дітей відкритість, толерантне ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатність диференціювати спільне й відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід'ємний складник культури загальнолюдської.

9. Принцип соціальної відповідності – зумовлює необхідність узгодженості змісту і методів виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес; передбачає формування у дітей готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем; забезпечує комплекс соціально-педагогічної допомоги і захисту дітей; орієнтує педагогічний процес на реальні можливості соціуму, враховує його найрізноманітніші чинники.

10. Принцип превентивності – враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовує дії на профілактику негативних проявів у дітей та

учнівської молоді, на допомогу та їх захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального середовища. При цьому забезпечує систему заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок здорового способу життя, культури статевих стосунків.

11. Принцип технологізації – виховний процес передбачає науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети виховання. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат [185, с.8].

Характеризуючи принципи виховання, їх основні положення потрібно наголосити на тому, що вони взаємозалежні. Адже допомагають забезпечити творчо продуманий цілісний процес проєктування виховної діяльності класного колективу, при цьому враховувати індивідуальні особливості кожного вихованця колективу. Навчити вихованців не лише приймати самостійно рішення, але й нести за них відповідальність.

Не слід не враховувати й основні принципи проєктування виховної діяльності, а саме:

- принцип особистісних пріоритетів учня, який базується на уподобаннях вихованців, їхніх смаках;
- принцип співробітництва вчителя та учнів, який полягає у проєктуванні виховної діяльності на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин;
- принцип гнучкості, який окреслює створення таких проєктуючих систем, які б мали здатність до видозмін;
- принцип відповідності, який передбачає співвіднесеність проєкту з особливостями вікової категорії учнів.

Проєктування виховної діяльності у системі роботи класного керівника потребує комплексу різноманітних знань: педагогічних, психологічних, філософських, соціальних, історичних, екологічних, медичних, технічних, інформаційних.

Отже, з наведених вище положень можна сформулювати основну мету проєктування виховної діяльності класного керівника, яка полягає в створенні системи, що є найбільш прийнятною програмою виховної діяльності класного колективу для поступового переходу до гуманістичної

парадигми виховання підлітків та формування активної особистості, яка здатна до самовизначення, самоорганізації в умовах сучасності.

Педагогічне мислення вчителя є психологічною основою проектування, адже дозволяє аналізувати, планувати зміст та форми взаємодії вчителя та учнів, прогнозувати можливі наслідки педагогічного впливу. Не менш важливою є уява вчителя, яка забезпечує, на думку М. Кагана [71], здатність перетворювати дійсність, тим самим створювати різноманітні типи модельних конструкцій.

Неабияку роль у процесі проектування відіграє людський чинник. При проектуванні виховної діяльності класного колективу, класний керівник має керуватися знаннями фізіологічних особливостей, вікових та статевих характеристик членів класного колективу як загалом так і кожного учня зокрема; слід враховувати психологічні та соціально-психологічні дані учнів, а саме їхні переконання, звички та смаки.

Можна стверджувати, що проектування одразу є і наукою, і мистецтвом. Тобто, одночасно проектування має як нормативний характер, бо має визначені етапи, форми, так і творчий, оскільки потребує від вчителя сили, почуттів, душі.

Педагогічне проектування в загальному сприяє постійному самоаналізу діяльності вчителя, його творчому й професійному зростанню, приносить позитивний результат в роботі з учнями, сприяє формуванню загальних якостей, необхідних для життєвої самореалізації учня.

Діяльність класного керівника щодо організації спільної роботи з учнівським колективом відзначається рядом особливостей і специфічністю. Така робота спрямовується на задоволення інтересів, прагнень, нахилів учнів, передбачає творчість, ініціативу учнів у здійсненні завдань виховання. Саме класному керівнику належить провідна роль у реалізації сучасних технологій виховної діяльності на основі проектування розвитку особистості, її пізнавальних інтересів, здібностей кожного з вихованців у процесі становлення класного учнівського колективу [183].

На даний момент впровадження цілеспрямованого і професійного управління виховним процесом, що передбачає вивчення вихованців, встановлення психолого-педагогічного діагнозу, підпорядковане меті планування і здійснення виховного впливу, об'єктивне оцінювання реальних результатів виховної діяльності. Поведінка вчителя, який завжди вирішує і дає вказівки, на сьогодні не ефективна. Педагог повинен бути зацікавленим та разом із вихованцями стати рівноправним учасником виховної діяльності.

Важливим є широке залучення школярів як до планування процесу, так до власне здійснення творчих задумів. Від того, який характер носить

діяльність школярів, у значній мірі буде залежати тип спілкування в учнівському колективі, успішність учнів, поведінка дітей у межах школи та поза нею. Важливим елементом роботи у цій сфері є залучення до співпраці сімей школярів, активна співпраця з ними, реалізація спільної мети, взаєморозуміння.

Проектувати план роботи класного колективу стосовно конкретних навчально-виховних завдань та задач особистісного розвитку учнів – це означає створити на рівні особистісного розвитку учнів найбільш оптимальну систему заходів, де методи й організація будуть підпорядковані розвитку всіх суб'єктів взаємодії.

Проектування виступає саме тим засобом, за допомогою якого стає можливим усвідомлення головних орієнтирів діяльності суб'єктів виховного процесу, систематизація введення інновацій у навчально-виховний процес.

Варто зазначити, сьогодні вчителі приділяють більше уваги організації навчального процесу, а не виховного. Як показує практика навчальних закладів значна частина інноваційних процесів орієнтовані на вдосконалення саме навчальної діяльності школярів. Ми вважаємо, що пріоритетним напрямом діяльності школи має бути саме виховання, яке допоможе сформувати духовно багату особистість, що здатна до самовизначення, самоорганізації в сучасних умовах.

Отже, потрібно звернути більше уваги на проблеми виховання, побудови виховної системи школи та організацію виховного процесу окремого класу, а досконала діяльність класного керівника можлива лише за умови чіткого проектування виховної діяльності в класі, адже це сприяє визначенню цілісної виховної системи, проектуванню розвитку усього класного колективу і окремих його членів.

1.2. Особистісна активність школяра: сутність, види та структура

Вже сьогодні проблема формування особистісної активності школяра стає більш актуальною, тому і виникає потреба вибудувати нову теоретичну модель особистості, яка б дозволила з'ясувати її цілісність, сутнісні характеристики, виокремити особистість як систему самостійну внутрішньо та водночас тісно взаємопов'язану з іншими системами такими, як суспільство та оточуюче середовище.

Протягом всієї історії розвитку людської активності існувало дві системи: колективізм та індивідуалізм, котрі на певній стадії, за певних умов витісняють одна одну.

Наше ставлення до суспільства зазнає певних змін, тобто сучасний підхід до суспільних проблем має свої чітко окреслені часові особливості. Переглядається та враховується традиція індивідуалізму, з якої зростала західна цивілізація і яка донедавна не знаходила належного застосування в системі цінностей українського суспільства.

Якщо говорити про колективні системи, то можна виділити їх спільну характеристику, що відзначається свідомою організацією продуктивних сил суспільства для виконання певного соціального завдання [3]. Ідеологи таких систем свідомо принижували значення особистісної активності, посиляючись на те, що особистість не завжди прагне до суспільної мети.

Власне, тут і зароджується конфлікт між індивідуальною і колективною свободою. Усі види колективізму прагнуть організувати суспільство в цілому, підпорядкувати всі його ресурси задля досягнення єдиної мети і, як правило, відмовляються визнавати будь-які сфери автономії, де особистість та її активність є самоцінними. Зрештою, за таких умов особистісна автономія якщо й існує, то лише формально.

У сучасних наукових працях активність як наукова категорія досліджується в різних аспектах: біологічному, психологічному, соціологічному. Так, у біологічному аспекті вона розкривається в зв'язку із пристосуванням організму до оточуючого середовища, як реакція на подразнення зовнішнього середовища. Розкриттю сутності активності сприяє логіко-семантичний аналіз поняття. З цією метою нами було проаналізовано статті словників, енциклопедій.

Слово “активність” походить від латинського “activus” і означає діяльну участь у будь-чому, енергійну діяльність [33]. В деяких тлумачних словниках та словниках іншомовних слів окреслення слова “активність” немає, але є визначення “активний”: діяльний, енергійний, протилежний до слова пасивний, діяльна, енергійна, ініціативна – про людину, її поведінку, ставлення до оточуючого, до того, що відбувається, таку, котра прагне до участі у всьому, виявляє себе в діяльності, в діях.

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає таке визначення: “активність – енергійна діяльність, діяльна участь у чому-небудь” [33, с. 12]. У Сучасному словнику іншомовних слів поняття “активність” (від латинського “actives”) означає: “посилену діяльність того, хто діє, діяльний стан” [207, с. 36].

Дослідник Г. Костюк відрізняє активність у загальному біологічному значенні і активність людини як її важливу рису – “здатність змінювати оточуючу діяльність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями. Як особливість особистості людини активність знаходить вияв у

енергійній, ініціативній діяльності в праці, навчанні, громадському житті, в різних видах творчості”[118, с. 36].

Видатний педагог С. Гончаренко визначає активність особистості як “здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міру цілеспрямованого планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури” [47, с. 21].

Особистісна активність є фундаментальною і водночас складною проблемою філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних досліджень. Пильну увагу їй приділяли такі філософи та соціологи, як Г. Арф’єва, Є. Головаха, Н. Соболева, Т. Титаренко; психологи та педагоги: К. Абульханова-Славська, М. Боришевський, О. Киричук, О. Коберник, О. Конопкін, В. Лозова, С. Собко.

Основні погляди дослідників щодо поняття “особистісної активності” наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Узагальнення тверджень науковців щодо сутності “особистісна активність”

№ з/п	Дослідник	Визначення поняття “особистісна активність”
1.	Абульханова-Славська К.	притаманний особистості спосіб організації життя, регуляції та саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, відношень особистості до життя, з одного боку, і вимог до особистості суспільства, з іншого [1, с. 113].
2.	Артем’єва Т.	міра зусиль, що застосовується особистістю для реалізації значущих потенційних можливостей [5, с. 169]
3.	Киричук О.	пов’язує з життєвими планами, спрямуваннями, ідеалами [83, с. 135].
4.	Міславський Ю.	прояв ініціативності, цілеспрямованості, самостійність у вчинках, діяльності, праці [139, с. 97].

Аналізуючи подані у таблиці твердження, можна констатувати, що активність має особистісний рівень, спосіб задоволення потреб, особистість, яка змінює, перетворює потреби згідно з власними позиціями.

Власним визначенням про особистісну активність Ю. Міславський зазначає, що завдяки проявам людини у праці, вчинках вона вступає у відносини з іншими людьми, тим самим змінює певні якості як особистість.

На думку дослідника О. Коберника [98, с. 53], категорія “активність” – це найбільш широке поняття, в основі якої забезпечується єдність фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку особистості, яка окреслює функціонування людини як по вертикалі, так і по горизонталі. Тобто активність таким чином можна розглядати як здатність до самостійного вибору у майбутньому, до реалізації власних можливостей, здібностей, потреб.

Школа, як зазначається у Концепції загальної середньої освіти, є однією із основних інституцій навчання та виховання підростаючого покоління, саме в школі дитину не просто готують до дорослого життя, а учень в ній повноцінно живе, тому весь навчальний процес вибудовується так, щоб сприяти гармонійному становленню особистості [113].

У зв'язку із суспільними проблемами виникла потреба у розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості. В Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні виділяють із низки принципів виховання один, який відповідає за життєву смислотворчу самодіяльність. Даний принцип передбачає становлення особистості як людини, яка сама влаштовує власне життя, вміє приймати самостійні рішення і за них відповідати, активно діяти у життєвих умовах, постійно вдосконалюватися [147].

Активність особистості виявляється в різноманітній діяльності, спрямована на зміну, перетворення навколишнього світу, а також власних якостей (самовиховання).

Виховання є тією силою, яка здатна дати суспільству повноцінну особистість. Ефективність виховного впливу, взаємодії вихователя й вихованця полягає у цілеспрямованості, систематичності й кваліфікованому керівництві, заснованому на принципах співробітництва, діалогу, педагогічної підтримки. Отже, виховання є зовнішнім чинником.

Жоден із чинників (макрочинники – об'єкти, явища, стосунки, обставини, що впливають на життєдіяльність великої групи людей, яка проживає у різних країнах; мезочинники – умови й обставини життєдіяльності людини і соціальної групи, до якої вона належить: ідеологія, духовно-моральні відносини, моральні норми та цінності; мікрочинники – матеріальні, побутові умови життя людини, її найближчого соціального оточення) не буде успішно реалізовуватися та працювати на формування і розвиток особистості, якщо не буде центрального фактора – активності особистості – внутрішньо-зовнішнього чинника [248, с. 62].

Саме він керує і регулює всіма іншими. Його можна виразити однією формулою, уже нам відомою, – “Я САМ”, що виражається в “Я – концепції” творчого саморозвитку особистості.

У процесі життєдіяльності особистість постійно розвивається. Розвиток людини – дуже складний, тривалий і суперечливий процес. Зміни в нашому організмі відбуваються протягом усього життя, але особливо інтенсивно змінюються фізичні дані і духовний світ людини в дитячому та юнацькому віці. Розвиток не зводиться до простого нагромадження кількісних змін – це діалектичний процес переходу кількісних змін у якісні, від нижчого до вищого [248, с. 62–63].

Саме активність допомагає людині вирішувати різноманітні питання, діяти впевнено у будь-яких ситуаціях, постійно брати на себе відповідальність.

Розглядаючи специфічність розвитку особистості, варто звернути увагу на таку її рису як активність, адже активність людини є тією основною властивістю, за допомогою якої особистість вправно керує своїм розвитком, зважаючи на цінності та вимоги суспільства.

У педагогічному розумінні поняття “активність” можна трактувати як таку рису, що притаманна ініціативній, креативній, особистості.

Активність у багатьох дослідженнях виступає якісною характеристикою діяльності. Такого погляду дотримується І. Харламов, який доводить, що активність як характеристика діяльності може мати більший чи менший вияв активності, іншими словами активність постає показником рівня діяльності [240]. Подібної думки дотримується В. Коган [107], який вважає, що поняття “діяльність” на основі аналізу особистості як конкретної практики не повинно виступати як синонім до поняття “активність”.

В педагогічній діяльності виділяють напрям, який припускає тотожність понять “активності” та “діяльності”. Як стверджує один із представників цього напрямку П. Кряжев, активність є такою діяльністю соціального суб’єкта, в якій мотив та мета здатні до гармонічної єдності [120].

Дослідник О. Киричук доводить, що: “активність людини є її діяльністю; активність і діяльність як поняття рівні за обсягом і можуть бути синонімами” [83, с. 22].

Отже, як твердять вчені, саме у процесі діяльності проявляється активність, відбувається розвиток особистості, формується її ставлення до навколишнього середовища. Навіть маленька дитина може бути активною, бо вже в своєму віці виражає власне ставлення до оточуючого середовища. Повноцінний розвиток забезпечується активною діяльністю, в якій повністю

реалізуються власні можливості, інтереси, де людина виражає себе як особистість.

Досліджуючи активність, К. Абульханова-Славська розглядає характеристики активності: відповідальність, ініціативність, стійкість, тобто, тим самим доводить, що активність має особистісну основу: не лише виражає потреби, але й їм відповідає [1].

Проаналізувавши дослідження вчених щодо різних форм та рівнів прояву активності, потрібно зазначити, що всі вони спричинені різними умовами: історичною ситуацією, культурно-етнічними характеристиками, індивідуальними особливостями людини.

На нашу думку, сьогодні проблема людського чинника в умовах гуманізації суспільства та пошуку шляхів вдосконалення людини, робить значною і проблему особистісної активності.

Опрацювання та аналіз літератури свідчить, що не лише педагоги досліджували сутність поняття “активності”, й зарубіжні та вітчизняні психологи виявляли інтерес до цієї проблеми. Наприклад, австрійський психолог З. Фрейд [237] пояснює активність особистості природними, вродженими особливостями організму.

Не погоджується з думкою З. Фрейда Ю. Міславський, який вважає, що при такому підході активність виступає як явище, яке не дає особистості проявити свій людський початок. У своїй роботі “Саморегуляція и активность личности в юношеском возрасте” [139], вчений переконливо зазначає: “Людина ніби закидається ззовні у світ подібних собі, а не є в цьому світі, і не тільки завдяки йому стає людиною”.

Дослідниця В. Беспалько згодна з думкою А. Маслоу, який у свій час підкреслював, що особистість завжди буде проявляти більше активності лише там, де вона відчуває себе потрібною, професійно вмілою [11].

Серед досліджень, які стосуються активності особистості варто виокремити праці Д. Узнадзе. Учений стверджує, що “будь-яка активність означає ставлення суб’єкта до навколишньої дійсності, середовища. У разі виникнення якоїсь конкретної потреби суб’єкт, з метою її задоволення, спрямовує свої сили на навколишню дійсність. Так виникає поведінка, яка передбачає, з одного боку, потребу і сили суб’єкта з іншого – середовище, предмет, який повинен її задовольнити. Поведінка є залученням саме цих сил, і зрозуміти її поза потребою і предметом, що її задовольняє, зовсім неможливо. Активність має завжди предметний характер” [230]. Тобто, за словами Д. Узнадзе, людина проявляє активність лише в тому випадку, якщо вона бажає задовольнити власні потреби у будь-якій ситуації.

Розглядаючи особистісну активність як діяльний стан суб'єкта, А. Петровський [31] наголошує, що існує внутрішня організація активності (суб'єктно-пізнавальна сторона, що складається з потреб, мотивів, інтересів, ціннісних процесів), тобто, ставлення людини до світу та зовнішня організація активності (предметно-діяльнісна сторона активності, яка складається з діяльності, операції, дій, умов), тобто, процеси поведінки (див. рис. 1.2).

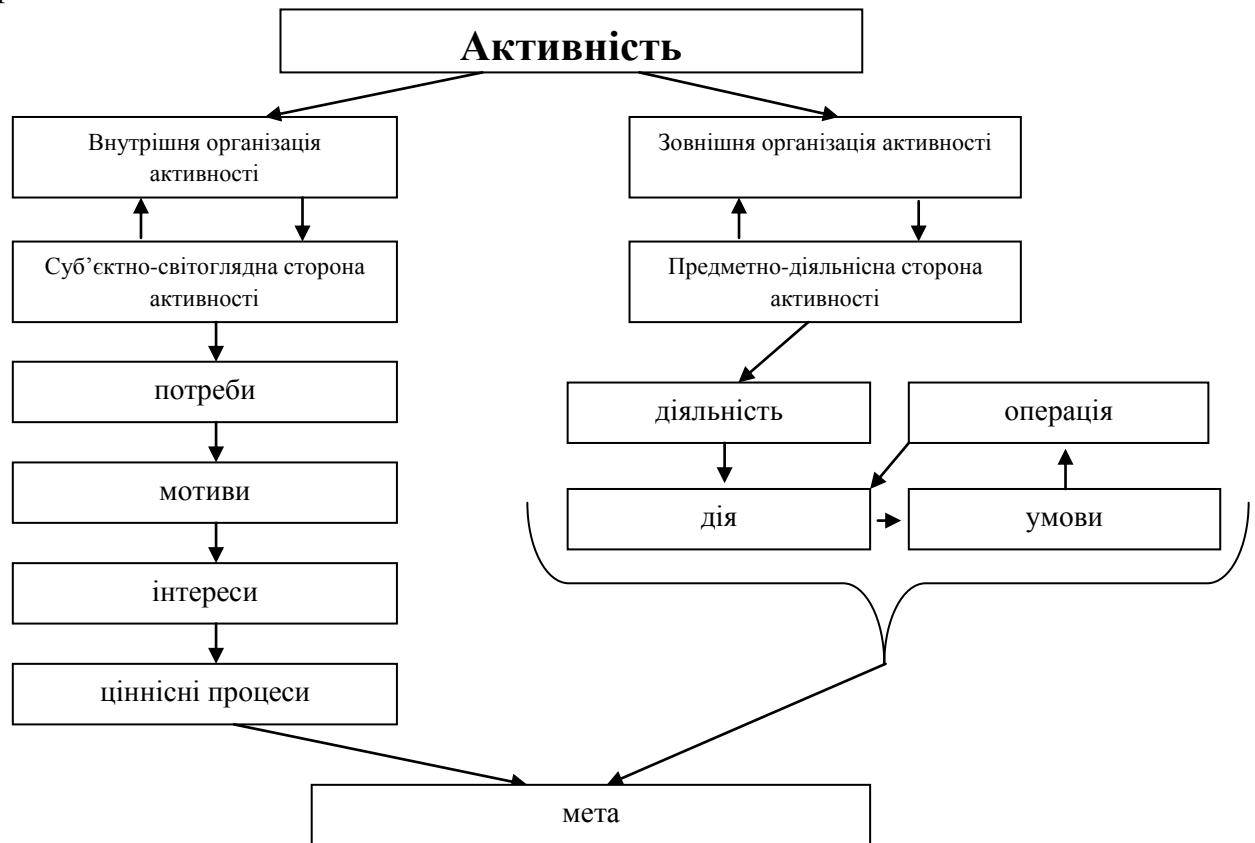

Рис.1.2. Зовнішні та внутрішні складові активності (за А. Петровським)

Слід розглянути кожен складову активності більш детально та здійснити спробу з'ясувати їх взаємозв'язок.

Потреба як внутрішній психологічний стан людини регулює та стимулює активність.

Потреби – це головні рушійні сили активності. Як наголошує Г. Ареф'єв, “активність народжується не власне потребами, а протиріччям між ними та існуючими умовами буття суб'єкта” [4, с. 189]. Оскільки активність людини зумовлена задовольняти різні потреби, вона одночасно постає і як умова, і як той момент, який реалізує потреби.

Адже, задовольняючи власні потреби, особистість створює нові умови, які визначають виникнення інших запитів. Багатогранність потреб породжує різноманіття видів діяльності. Нужди та мотиви діяльності на різних вікових

ступенях дуже часто змінюються та є динамічними. Отже, потреби людини є основним фактором прояву активності особистості [209].

Кожна потреба має свій чітко визначений предмет, тобто, річ, діяльність. Розрізняють потреби речові (предметом потреби є річ) і функціональні (предметом потреби є функція, дія, умова).

Потребам притаманні власні риси:

- 1) вони мають особливу форму відображення умов життя;
- 2) викликають діяльність організму лише за умови впливу на нього відповідних їй (потребі) предметів;
- 3) мають здатність виникати знову (потреби в їжі, русі тощо).

Цим нуждам притаманна певна циклічність, яка залежить від індивідуальних змін організму людини або від змін довкілля. Якщо виділяти потреби більш складної будови, то останнім в певній мірі не властивим циклічний характер, крім повторюваності. Відтворення потреб – найважливіша умова їхнього формування і розвитку, що відбувається при наявності певних зовнішніх і внутрішніх умов, коли запити збагачуються змістовно, формуються структурно, наповнюються індивідуально-неповторним змістом засобів їхнього задоволення [189; 191].

Мотиви складають головний стрижень особистості, що спрямовують її активність. Мотив є стійкою особистісною властивістю, що зсередини спонукає до певних дій. Потреба сама по собі не може бути мотивом поведінки, оскільки вона породжує активність організму без спрямованості. На відміну від потреб, мотиви потенційно усвідомлювані. Якщо потреби відбивають нестаток (хочу цього), то мотиви пояснюють внутрішню причину цього процесу [209].

Виділяють етапи розвитку мотивів:

- *Етап усвідомлення спонукання*, на якому мотиваційне спонукання усвідомлюється і починає виконувати направляючу функцію. Відсутність цього етапу веде до сліпого пошуку. У результаті виникає імпульсивна поведінка людини.
- *Етап прийняття мотиву* допускає перетворення усвідомленого спонукання в особистісний мотив. При цьому відбувається співвіднесення і включення спонукання в ієрархію суб'єктивно-особистісних цінностей. Якщо мотив внутрішньо не приймається, то виникає почуття роздвоєності, невизначеності. Може формуватися інша, ніби рівнобіжна система мотивів.
- *Етап реалізації мотиву* спричинений тим, що відбувається насиченість його змісту.

- *Етап закріплення мотиву* зумовлений тим, що багаторазове повторення веде до перетворення мотиву в рису характеру, у постійну спонукальну потенцію. Якщо закріплення мотиву не відбувається, то формується не цілісність характеру, виникає відчуття соціально-рольової неадекватності.
- *Етап актуалізації спонукання* закладається в рисах характеру людини. З нього може початися новий цикл формування мотиваційних утворень [209].

Мотиви та потреби людини закріплюються в інтересах, останні в свою чергу виступають орієнтиром людини у її зв'язках із навколишнім середовищем.

З огляду на вищесказане Г. Ващенко слушно зазначає: “Інтерес характеризує спрямування, або зміст активності людини” [29, с. 374].

У психолого-педагогічній літературі виділяють такі риси інтересу, як:

- прагнення;
- переживання;
- ставлення, увага;
- пізнавальний аспект потреб;
- загальна спрямованість особистості;
- дослідницька мотивація;
- вторинна потреба та ін.

Інтерес розглядають як систему, що характеризується сукупністю різних параметрів, серед яких виділяють чотири основних:

1. Соціальний стан (статус) суб'єкта чи сукупність його практичних зв'язків із суспільством;
2. Ступінь усвідомлення цього стану, що має широку варіацію від неповного розуміння до чіткого усвідомлення;
3. Мотиви діяльності, спрямовані на визначення об'єкту інтересу;
4. Сама дія як утвердження суб'єкта в реальності [209].

Потрібно зазначити, що деякі види інтересів проявляються у свідомості людини за допомогою потреб. Інтереси, передусім, пов'язані з тим, у чому вона відчуває потребу, яка для самої особи відіграє суттєву роль. Цим і визначається активність людини [209].

Ціннісні орієнтації є психологічною характеристикою особистості, яка відображає ставлення людини до дійсності. Саме вони становлять стійку систему потреб, мотивів, інтересів.

Отже, ціннісні орієнтації роблять життя людини осмисленим і послідовним, визначаючи зміст і спрямованість більш конкретних

регуляторів – потреб, мотивів і інтересів. Система ціннісних орієнтацій слугує певним компасом, що задає напрям, генеральну лінію життя [184].

Сутність ціннісних орієнтацій полягає в тому, що ця категорія тісно пов'язана з поведінкою суб'єкта. Ціннісні орієнтації виражають суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов життя, реально детермінують вчинки і дії людини.

Ціннісні орієнтації є головною, базисною характеристикою особистості, соціальною властивістю особистості. Система ціннісних орієнтацій в певній мірі забезпечує її становлення як активного суб'єкта соціальної діяльності.

Виділяють три найбільш загальних рівні ціннісних орієнтацій:

- орієнтація на різноманітні цінності (навчання, знання, покликання, начитаність, усвідомлення свого місця в житті, соціально значуща перспектива). На цьому рівні ціннісних орієнтацій виникають (і далі формуються) різні соціальні, духовні, моральні й естетичні потреби. До таких потреб можна віднести усвідомлену необхідність розширити свій кругозір;
- зовнішній, формальний характер ціннісних орієнтацій, коли цінності усвідомлюються на рівні уявлень. З приводу цінностей підліток може розмірковувати, висловлюватись, але активна діяльність щодо оволодіння ними в такому віці ще відсутня;
- відсутність ціннісних орієнтацій або дезорієнтація підлітків у зв'язку з недостатнім духовним і моральним розвитком або несприятливим впливом середовища [209].

В результаті вищеназваних рівнів ціннісних орієнтацій вибудовується стійка спрямованість особистості підлітка.

Якщо перший предмет, на який спрямований процес активності людини, збігається з другим предметом мотивом потреби, то такий процес активності О. Леонт'єв і називає діяльністю [125], адже активність людини завжди має визначений предмет.

Визначають у діяльності певну структуру, яка, в свою чергу, має дві складові: дії та операції.

Як зазначає К. Платонов, "... діяльність визначається через людину як суб'єкта, тобто через особистість, і уточнюється специфічною відзнакою – досягненням свідомо поставленої мети" [163, с. 93].

Як підкреслює О. Киричук, активність – це діяльність, що визначається власною ініціативою і добровільністю, готовністю і зацікавленістю в ній, прагненням до діяльності такого виду, тобто самодіяльністю. Активність не просто діяльність, не її вид і не стан. Активність – це характеристика особистості, її самодіяльність, яка має самостійну силу реагування й

проявляється у вільній, свідомій, внутрішньо необхідній діяльності [83, с. 19].

На нашу думку, активність людини полягає в постійному динамічному русі особистості, виявляє себе у різних видах діяльності.

З вищесказаного можна виділити найбільш суттєві ознаки поняття “активність”:

1) кількісні та якісні характеристики рівня інтенсивності протікання процесу або будь-якої взаємодії;

2) кількісну і якісну характеристику потенційних можливостей суб’єкта до взаємодії;

3) уявлення про витoki будь-якого процесу або взаємодії, яке виходить із внутрішніх протиріч суб’єкта, опосередкованих впливом зовнішніх;

4) проявляється у здатності, готовності і ставленні особистості до діяльності [98, с. 56].

Отже, особистісна активність – це самостійна категорія, що має інтегрований характер, є змінною, набутою, а не вродженою якістю людини, що проявляється під час реалізації власних значущих потенційних можливостей в організації життя, регуляції та саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, ставлення особистості до діяльності та характеризується ініціативністю, цілеспрямованістю, самостійністю у вчинках та діях.

Особистісна активність є передумовою і результатом цілісного розвитку індивіда.

Активність як особлива риса особистості постійно змінюється, тому це значно ускладнює її видову характеристику.

У своїх роботах О. Киричук визначає такі види життєвої активності в різних сферах діяльності:

- фізично-оздоровча – активність забезпечує життєдіяльність організму в реальних умовах; художньо-оздоровча активність виражає своє “Я” за допомогою чуттєвої, когнітивної та вольової сфери;
- предметно-перетворююча – розвиває предметно-творчі здібності; навчально-пізнавальна – нові знання, вміння та навички;
- соціально-комунікативна – спрямована на взаємодію між людьми;
- громадсько-корисна – забезпечує задоволення потреб та інтересів класного колективу;
- духовно-катарсична – спрямована на самопізнання, самооцінку власних вчинків [83, с. 28].

Дещо іншої думки О. Коберник, який виділяє фізичну, психічну, соціальну та духовну активність [98].

У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури [4; 72; 82; 213] нами виокремлено такі види активності у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Основні види особистісної активності

№ з/п	Види активності	Визначення
1.	Психічна активність	зіставляється у психофізіологічних дослідженнях з активованістю (індивідуальним рівнем активації).
2.	Когнітивна активність	особлива роль пов'язується з отриманням когнітивного результату, який переживається людиною як почуття задоволення від отриманої інформації.
3.	Розумова активність	центральне ядро якої складають когнітивні функції та процеси, зокрема прагнення до різноманітності, допитливості.
4.	Інтелектуальна активність	розумова діяльність, яка розгортається у своєрідних умовах, компонентами якої інтелектуальні та мотиваційні фактори.
5.	Творча активність	здатність суб'єкта до внутрішнього "довільного" цілепокладання.
6.	Пізнавальна активність	стан готовності до позитивної діяльності, близький до рівня потреб у ній, допитливість.
7.	Поведінкова активність	проявляється в різних виявах поведінки людини.
8.	Комунікативна активність	проявляється в ситуації спілкування, визначається соціальними функціями людей.
9.	Трудова активність	взаємопов'язана з інтелектуальними та розумовими процесами.
10.	Соціальна активність	ступінь прояву сил, можливостей і здібностей людини як члена соціуму.
11.	Надситуативна активність	активність суб'єкта, який виходить за межі ситуації.

Аналіз видів активності, поданих у таблиці, дає можливість стверджувати, що деякі види є досить близькими між собою, або й тотожними.

На нашу думку, варто виділяти види особистісної активності за сферами її життєдіяльності (фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної).

У нашій роботі будуть досліджуватися такі види особистісної активності: фізична, інтелектуальна, соціальна, духовна.

Фізична активність окреслює певний рівень рухових навиків і умінь, фізичних якостей кожного школяра; інтелектуальна активність – здатність школяра мислити, відображає його готовність та прагнення до розумової діяльності; соціальна активність – виокремлення власної індивідуальності кожного школяра, підготовка до вибору свого місця у соціальному середовищі; духовна активність – розкриває сутність морально-духовних цінностей кожного школяра, реалізується у самооцінюванні власних вчинків, які відображають ставлення до своїх рідних, близьких та оточуючих людей.

Особистісна активність, яка проявляється у ставленні індивіда до діяльності людей та оточуючого світу, ґрунтується на його певних знаннях, цінностях, досвіді та емоційно-почуттєвій сфері. Отже, у розумінні особистісної активності слід виділити декілька компонентів:

- когнітивний – характеризує знання учнів щодо власного здоров'я і способів його зміцнення, знання із основ гігієни та валеології, щодо впливу шкідливих звичок на здоров'я людини; визначає зацікавленість у пізнанні своїх товаришів та однокласників; виділяє обсяг соціальної інформації як результат пізнання соціальних явищ, співвідношення діяльності та самодіяльності в процесі міжособистісної взаємодії; окреслює знання духовних цінностей, моральних принципів, способів самопізнання, самооцінки становлення узагальненої етичної свідомості, самосвідомості;

- емоційно-ціннісний – зумовлює ставлення учня до занять фізкультурою, інтерес учнів до здорового способу життя; окреслює здатність особистості до ефективної пізнавальної і розумової діяльності; відображає емоційне ставлення до спілкування, задоволення від самого процесу спілкування; визначає прояв почуття симпатії, дружби, толерантного ставлення учня до однолітків, прагнення до духовно-катарсичної діяльності, сформованість позитивних почуттів;

- практико-діяльнісний – окреслює ступінь усвідомлено займатися фізичною культурою заради свого розвитку та здоров'я, досвід використовувати різні засоби фізичного вдосконалення, уміння та навички вести здоровий спосіб життя; визначає рівень поведінки учня в процесі пізнання необхідної та корисної йому інформації; відображає специфіку поведінки особистості в процесі спілкування, соціально-комунікативній діяльності; характеризує сформованість духовних цінностей, досвід удосконалювати самого себе.

Необхідно наголосити, що когнітивний, емоційно-ціннісний, практико-діяльнісний компоненти тісно взаємодіють між собою, а не діють ізольовано. Це дає можливість глибше пізнати сутність особистісної активності.

Можна стверджувати, що особистісна активність як особлива форма активності особистості характеризується позитивним бажаним результатом з метою отримання задоволення від діяльності. За допомогою особистісної активності підлітки можуть знаходити вихід із будь-яких ситуацій задоволення власних різного виду потреб.

В цілому, особистісна активність є своєрідною характеристикою школяра, яка відбиває його внутрішній світ, прийняття моральних цінностей та індивідуальні особливості.

Активність може розгортатись як по горизонталі, так і по вертикалі, утворюючи щільний простір рівнів її функціонування. Всі рівні лежать переважно в одній площині – активність і суб'єкт [83].

Активність як категорія розкривається за умови активності суб'єкта діяльності, тобто перед особистістю не лише ставляться певні завдання, а й необхідність усвідомлення власної ініціативи постановки чи вирішення нового завдання.

Особистість інтегрує зовнішні та внутрішні умови діяльності індивідуальним й цілісним способом, оптимальним психологічно і соціально. Особистість як суб'єкт діяльності, забезпечує контроль за цілісним ходом останньої з урахуванням своїх цілей і зовнішніх вимог, забезпечує всі умови, необхідні і достатні для досягнення результату за встановленими нею самою ціннісними критеріями [193, с. 64].

Особистість як суб'єкт діяльності А. Брушлінський розуміє так: чим старшою стає людина, то у її житті все більшого місця займає саморозвиток, самовиховання. Людина активною не народжується, а стає впродовж життя за допомогою спілкування та залучення до різних видів активності [24].

Дослідник С. Рубінштейн [195] зазначає, що діяльність у людини формує її свідомість, а свідомість забезпечує здійснення запланованої мети.

Активність особистості – це та умова, яка стимулює розвиток обдарувань, прагнень учня. Школяр лише в тому випадку буде активний, якщо він саме буде цього прагнути. Адже при правильному вихованні школяр є не стільки об'єктом педагогічної дії, скільки суб'єктом, тобто виступає активним учасником власного виховання.

На нашу думку, роль активності учня надзвичайно велика, адже саме особистісна активність дозволяє із пасивного школяра перетворити його на активного, тим самим допомогти дитині виявити власні сили, здібності.

Активність сприяє розкриттю в дитини особистісної своєрідності та забезпеченню цілісного фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку. Виховання досягає лише в тому випадку кінцевої мети, коли в його результаті сформовано життєво активну, гуманістично спрямовану особистість, яка у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими та національно-культурними цінностями.

РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СФОРМОВАНОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ТА ГОТОВНІСТЬ КЛАСНИХ КЕРІВНИКІВ ДО ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Діагностика особистісної активності учнів підліткового віку у сільській та міській місцевостях

Розглядаючи особливості розвитку учнів підліткового віку, слід окреслити загальні підходи до психолого-педагогічної діагностики особистісної активності учнів даного періоду, які обґрунтовуються в працях Б. Бітінаса, Ю. Гільбуха, М. Голубева, К. Інгенкампа, Л. Кабаєвої, О. Киричука, О. Коберника, О. Кочетова, М. Шиловой та ін.

Відомий педагог К. Ушинський вважав, що перш ніж починати виховувати людину, потрібно її вивчити в усіх відношеннях [232]. Проте варто зазначити, що, коли вчитель перевіряє успішність навчання або намагається з'ясувати причини, які призвели до негативних результатів у навчально-виховному процесі учнів, – це не можна вважати діагностикою.

Діагностика (від. грецького “діа” – прозорий і “гносис” – знання) – загальний спосіб отримання попередньої інформації про предмет або процес, що вивчається [207; 223, с. 232].

Деякі науковці диференціюють психологічну та педагогічну діагностики. На нашу думку, такий поділ не є доцільним, адже не можна навчити дитину, не враховуючи її вікові психологічні особливості.

У своїх працях О. Коберник виділяє такі вимоги до психолого-педагогічної діагностики:

1. Цілеспрямованість діагностики, тобто чітке визначення основних об'єктів духовного світу дітей, які необхідно вивчити.

2. Єдність навчання і виховання учнів, яке передбачає всебічне врахування результатів вивчення у плануванні, організації і методиці виховної діяльності, а сам процес виховання одночасно організовується і як вивчення вихованців.

3. Вивчення колективу в цілому та окремої особистості в їх єдності.

4. Неперервність діагностики – вивчення колективу і особистості є процесом постійним, оскільки сам процес виховання та розвитку є неперервним.

5. Комплексний характер діагностики – використання системи сучасних методів вивчення учнів, особистості та колективу, які взаємодоповнюють уявлення про кожну особу та колектив в цілому [103; 104].

За словами цього вченого, “діагностика як галузь педагогічних та психологічних знань не займається розробкою переліку груп, типів, класів, до одного з яких повинен бути віднесений конкретний об’єкт педагогічної дійсності. Це функція теоретичного пізнання, яка виділяє також суттєві ознаки кожного із цих типів, класів. Зате на долю цієї категорії припадає решта: конструювання сучасного і надійного приладу для фіксації стану суттєвих ознак, розробка алгоритмів і процедур прийняття рішень, підготовка відповідних методичних рекомендацій для передбачуваних користувачів діагностичного засобу”[103, с.42].

На думку Б. Бітінаса та Л. Катаєвої, діагностика як науковий напрям має дібрати низку показників стану педагогічних та психологічних явищ і процесів. На основі отриманих даних має бути розроблений діагностичний засіб, який і розкриває цілісну картину про істинний стан об’єкта чи суб’єкта [16].

Для вдалого проектування виховної діяльності класного колективу необхідно мати діагностичні дані особистісних якостей кожного учня. Із урахуванням таких даних класний керівник аналізує оптимальні шляхи проектування виховного процесу класного колективу.

Незважаючи на це, у класного керівника виникають труднощі у вивченні індивідуальних особливостей учня, тим самим ускладнюється можливість особистісно орієнтованого підходу до кожного школяра зокрема та колективу загалом.

Тому за такої ситуації великого значення набуває діагностична діяльність класного керівника. Безумовно, за допомогою методичної літератури педагог може створити власну модель діагностики розвитку особистості та колективу. До такої роботи доцільно залучити психолога, який буде консультувати і відстежувати результати виховної діяльності, протягом якої може здійснювати необхідну корекцію.

Вже сьогодні надзвичайно наявний великий арсенал методів діагностики (прості, цікаві для учнів), які пропонуються класному керівнику. Виділяють: метод опитування, спостереження, анкети, бесіди, аналіз документів, тести тощо.

Основними об’єктами психолого-педагогічної діагностики можна назвати [99]:

- сформованість особистісної активності учнів (фізичної, інтелектуальної, соціальної і духовної);
- рівень включення у різні види діяльності школярів;
- соціальне оточення та його виховні впливи на підлітка;

- особливості впливу сімейного, класного та загальношкільного колективу на виховання учня;
- зміст та ефективність виховної діяльності класного керівника.

Всі ці об'єкти постійно змінюються, розвиваються і звичайно взаємодіють між собою.

У працях Б. Бітінаса, Л. Катаєвої наголошується на виокремленні певних функцій психолого-педагогічної діагностики [16]. Необхідно виділити функцію зворотної інформації про стан виховного процесу, адже, якщо буде відсутня потрібна детальна інформація про ситуацію, яка склалася, то не буде застосовуватися правильне прогнозування та проектування виховної діяльності.

Наступна функція – результативність виховання. Школа, прищеплюючи підростаючому поколінню цінності суспільства, повинна знати про результативність цієї роботи. Виховні функції сім'ї, соціального оточення з приводу формування особистості лише підкреслюють важливе значення діагностики виховання та розвитку.

Функція зворотнього зв'язку регламентує “самовиховання”, яке передбачає, що учень самостійно без допомоги та участі вчителя може виокремити ціннісні орієнтири.

Управлінська функція психолого-педагогічної діагностики – це контролюючий принцип керівників шкіл та органів освіти.

Важливою та основною характеристикою діагностики є надійність, адже необхідно, щоб діагностичний засіб проявляв стійкість під час його застосування. Також потрібно звернути увагу на стандартизацію та нормування діагностики, оскільки ці не менш важливі ознаки будуть сприяти точному збору діагностичної інформації.

Важливою особливістю діагностики є прогностичний характер її висновків. Прогноз важливий для внесення необхідних коректив у виховання школяра: посилення позитивних та нейтралізація негативних тенденцій. У цьому розумінні діагностика є основою індивідуального підходу до вихованця. Проте, оскільки розрив між метою і досягнутими результатами спостерігається постійно, завдання діагностики актуальне для всіх вихованців. Ще однією особливістю є та, що перевага надається методам, які сприяють виявленню цілісної позиції особистості школяра. Вимірювання базується на узагальненні оцінок окремих актів поведінки вихованця. Будучи спрямованою на потреби організації виховного процесу, діагностика передбачає згорнуті рішення педагога і тому надає перевагу інтегративній діагностичній інформації. А це передбачає оцінку позицій особистості [190].

Педагогічна діагностика під час вивчення особистісної активності підлітків має розв'язувати, на нашу думку, такі завдання:

- з'ясувати об'єкти виховного впливу;
- вивчати особистісні якості вихованців та рівень їх особистісної активності;
- виявляти особистісні стосунки в межах учнівського колективу;
- визначати умови для успішного забезпечення самовиявлення та самоствердження особистості [190].

Діагностика передбачає вивчення як окремих учнів так і учнівського колективу в цілому. В результаті діагностичних методик класний керівник отримує дані про стан виховного процесу, рівень особистісної активності та вихованості учнів, обробляє ці дані, аналізує й оцінює їх, корегує та прогнозує подальший розвиток виховного процесу.

На теоретичному та прикладному рівнях діагностика дає відповідь на такі питання: що вивчати, якими методами, як використовувати результати в майбутньому.

Впродовж виховної діяльності класний керівник має не лише володіти інформацією про вихованців, а й використовувати її для ліквідації проблем, які виникають у вихованні.

Науковці називають такі види діагностики: первісна, попередня, періодична, повторна, підсумкова.

Первісна діагностика проводиться зазвичай, коли діти лише тільки приходять до школи, бо дитина приходить до школи з деяким рівнем підготовки, і вже досягла певного рівня розвитку: фізичного, психічного, соціального, духовного. Результати даної діагностики є важливим інформативним матеріалом для вчителів.

При проведенні попередньої діагностики збирається інформація про психолого-педагогічну ситуацію, в якій відбувається виховний процес. На основі попередньої діагностики розглядається рівень розвитку якостей особистості.

Періодичне проведення діагностики варто проводити раз на рік за програмою для всіх учнів, за певної необхідності – індивідуальну діагностичну роботу. Мета повторних діагностичних зрізів – одержання інформації про створення реальної картини сформованості особистісної активності школяра [105,с. 111].

Повторне діагностування динаміки активності особистості дає змогу класному керівнику простежити за процесом розвитку учня, завжди мати нову, достовірну інформацію.

За допомогою отриманих результатів діагностики можна виявити основні суб'єкти виховного впливу; визначити та дібрати доцільні форми стилю керівництва виховним процесом; спланувати життєдіяльність класу за безпосередньою участю школярів на основі структурування, персоналізації, нормування і моделювання основних видів діяльності, відбору форм особистісно-розвиваючої взаємодії; підготувати методи і процедури; визначити тих школярів, котрі потребують корекції у розвитку й поведінці.

Виділяють два рівні психолого-педагогічної діагностики в школі: групову та індивідуальну. Психолого-педагогічна діагностика на груповому рівні, як зазначають О. Киричук та О. Федорченко, передбачає вивчення класу як єдиного функціонального організму [85]. Групова діагностика допомагає, спираючись на конкретні результати, проектувати виховний процес у класі. Мета даної діагностики полягає у наданні конкретної психологічної інформації, яка дає змогу суттєво полегшити працю вчителів.

Групова діагностика оперує узагальненою інформацією про клас, індивідуальна – дає змогу класному керівнику володіти поглибленою інформацією про кожного учня. Отже, можна виділити два варіанти: експрес-діагностику та діагностику поглибленого характеру. Експрес-діагностика виконує функцію чіткого і швидкого обстеження на широких вибірках. З великими кількостями досліджуваних доцільно працювати за методиками, які не потребують багато часу і складного апарату дослідження. Розробляючи теорію і практику психолого-педагогічної діагностики, Б. Бітінас і К. Голубев визначають такі етапи та рівні даного процесу: компонентна діагностика, структурна і системна [45].

Компонентна діагностика описує процес виховання, його властивості, ознаки і параметри.

При структурній діагностиці визначається будова виховного процесу (мета, завдання, зміст виховання, форми і методи, результат виховання), встановлюються зв'язки, взаємозалежність та взаємозумовленість між його окремими компонентами.

Системна діагностика дозволяє визначити функції окремих сторін виховного процесу як цілісного системного явища, а також функцію розвитку цього процесу.

Оскільки об'єктом діагностики є особистісна активність підлітка, то є необхідність коротко розкрити особливості даного віку.

Підлітковий (середній шкільний) вік – один із головних етапів становлення особистості, період активного формування її фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної сфери.

Порівняно з молодшим школярем у підлітка помітні певні зрушення – підвищується розумова активність, змінюються погляди на особистісні цінності, починається новий та складніший етап стосунків з дорослими, однолітками. Тим часом підліток уже по-іншому оцінює себе в колективі, свої успіхи в навчанні, праці.

Поведінка стає більш рухливою, бо все більше залежить від умов життя та виховання. Одні підлітки свідомо регулюють свою поведінку, виявляють ініціативу та наполегливість у діях та вчинках, інші ж – навпаки прагнуть довести свою дорослість, але в результаті наслідують гірше у поведінці.

Виділяють два періоди: молодший і старший підлітковий вік. Молодшого підлітка цікавить усе те, що впадає у поле його зору. Дитину менше приваблює внутрішній світ людини, її розум, почуття. Для молодших підлітків головним є справити враження на оточуючих, яке, зазвичай, характеризуються імпульсивністю, безконтрольністю. Молодший підліток ще не до кінця усвідомлює власні вчинки, не спроможний самостійно аналізувати.

У підлітковому віці здійснюється моральне й соціальне формування особистості. Однак, світогляд, моральні ідеали, система оціночних суджень, моральні принципи школяра ще не набули стійкості, міцності та є доволі вразливими. Свої почуття підлітки виявляють досить бурхливо, нерідко це проявляється в гніві. Тому, не дарма багато вчених, педагогів називають підлітковий вік періодом тяжкої кризи. Це й пояснює упертість, егоїзм, замкненість, заглиблення підлітка в собі [52].

Старший підліток вже критично ставиться до своїх вчинків, більш схильний до самоаналізу, хоча йому ще дуже важко розібратися у самому собі [52].

Особистісно-орієнтоване виховання підлітків має будуватися у формі співпраці вчителя з учнями, коли вони потрапляють у рівноправні умови: учень має змогу виявити самостійність думки, незалежність, здатність до вибору власної позиції. За такої умови забезпечується орієнтація на виявлення власних моделей поведінки школяра, притаманних саме для нього.

У ході співпраці вчитель вводить учнів у різноманітні педагогічні ситуації (вибір, співпереживання, гарантований успіх, авансову довіру, творчість тощо). Ці ситуації мають відповідати певним віковим особливостям учня, наприклад, потребі у неформальному дружньому спілкуванні. Вони з самого початку ставлять перед учнем зрозумілі та посильні вимоги. Це зумовлює необхідність у багатоваріантності, гнучкості форм, організації різних видів діяльності: індивідуальна, парна, групова, колективна.

Повинно активно впроваджуватися особистісно-орієнтоване спілкування (контакт з учителем, утвердження людської гідності, підтримання в учня бажання долучатися до культури, гармонізація “хочу” і “можу”), тобто намагатися пробуджувати та розвивати активність підлітка.

У нашому дослідженні розглядається особистісна активність за сферами розвитку: фізична, інтелектуальна, соціальна і духовна активність. Слід розкрити певною мірою дані складові особистісної активності, їх критерії, показники та рівні, а також результати констатувального етапу дослідження.

До діагностики рівнів сформованості особистісної активності було залучено 348 підлітків, з яких 134 навчається в сільській місцевості, 214 – в міській. Серед респондентів 185 дівчаток та 163 хлопчики.

Всі школи, підлітки яких були охоплені дослідно-експериментальною роботою, були поділені на контрольні групи (164 респонденти) та експериментальні (184 респонденти).

Першою і досить важливою сферою життєдіяльності особистості є фізична. Адже здоров'я людини, як відомо, є саме тим основним шаблоном, на якому базуються психічні, соціальні та духовні можливості кожної особистості. Саме фізичний розвиток особистості є головним осередком для психічного розвитку, а останній є поштовхом для розвитку соціального та духовного.

Фізична активність нами розглядається як готовність, прагнення і ставлення особистості до фізично-оздоровчої діяльності, її спрямованість на досягнення фізичної досконалості заради свого тілесного розвитку та здоров'я, здатність, що окреслює певний рівень рухових умінь та навичок, фізичних якостей кожного школяра.

Критеріями особистісної фізичної активності підлітків та їх показниками є:

- когнітивний – визначає знання учнів щодо власного здоров'я і способів його зміцнення, знання із основ гігієни та валеології, про вплив шкідливих звичок на здоров'я людини;

- емоційно-ціннісний – зумовлює ставлення учня до занять фізкультурою, визначає ступінь задоволеності від занять фізичною культурою, інтерес учнів до здорового способу життя;

- практико-діяльнісний – окреслює ступінь усвідомлення занять фізичною культурою заради свого розвитку та здоров'я, досвід використовувати різні засоби фізичного вдосконалення, уміння та навички вести здоровий спосіб життя.

Виділяються такі рівні фізичної активності: низький, середній, високий.

Низький рівень – нестійка фізична активність учнів, що супроводжується небажанням займатися фізичними вправами, володіють незначними знаннями з фізіології, гігієни і санітарії, відсутність елементарних фізичних умінь і навичок та небажання займатися власним оздоровленням, нерозуміння цінності фізично-оздоровчої діяльності в житті людини.

Середній рівень – стійка фізична активність, яка характеризується, з одного боку, задоволеністю від занять із фізичної культури, а, з іншого боку, внутрішніми раціональними мотивами; систематичне виконання фізичних вправ, розуміння їх важливості для власного здоров'я, наявні елементи ініціативи у фізичній діяльності.

Високий рівень – стійка фізична активність, яка проявляється у постійній самостійності та ініціативі учнів у фізичній діяльності, постійний інтерес до виконання фізичних вправ, усвідомлення учнем важливості дотримання здорового способу життя.

Фізичну активність варто діагностувати за допомогою таких методів та методик: педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, метод експертної оцінки та незалежних характеристик, анкетування.

Оскільки предметом нашого дослідження є формування особистісної активності, тому в ході констатувального експерименту за допомогою дібраних нами методів діагностування визначався рівень фізичної активності підлітків. Дану процедуру допомагали здійснювати класним керівникам медичні працівники, вчителі фізичної культури, батьки, учні шляхом використання методу незалежних характеристик. При цьому використано розроблені нами анкети (Додаток А).

Після проведення діагностування ми отримали результати, які наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл підлітків за рівнями сформованості фізичної активності в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі дослідження

Рівні \ Групи	Експериментальна група (у %)	Контрольна група (у %)
Високий	34,2	36,6
Середній	36,4	34,1
Низький	29,4	29,3

Аналізуючи таблицю можна побачити, що на констатувальному етапі дослідження рівні сформованості фізичної активності у контрольній та експериментальній групах приблизно однакові. Для кращого візуального відображення покажемо дані на рисунку 2.1.

Аналізуючи здобуті результати, можна зазначити, що 34,2% підлітків мають високий рівень фізичної активності, бо характеризується стійкою фізичною активністю, яка проявляється у постійній ініціативі учнів у фізичній діяльності, усвідомлення учнем важливості дотримання здорового способу життя;

36,4% підлітків мають середній рівень фізичної активності. Учні систематично виконують фізичні вправи, усвідомлюють значення їх для збереження власного здоров'я, але роблять це не систематично, у них наявні тільки елементи ініціативи у фізично-оздоровчій діяльності.

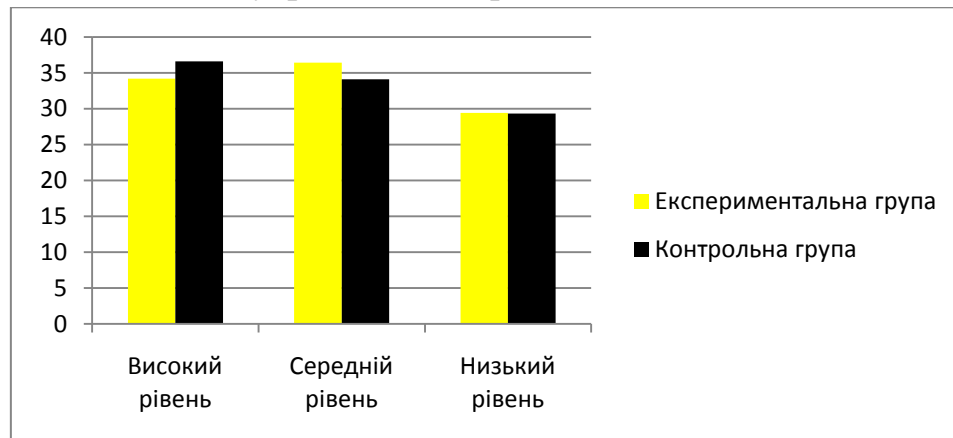

Рис. 2.1. Порівняння рівнів сформованості фізичної активності учнів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Низький рівень фізичної активності виявили у 29,4% підлітків, оскільки учні не бажають займатися фізичною культурою, навіть виконувати фізичні вправи, мають незначні знання з фізіології, гігієни і санітарії, у них спостерігається повна відсутність елементарних фізичних умінь і навичок, бажання займатися власним оздоровленням, нерозуміння цінності фізично-оздоровчої діяльності в житті кожної людини.

У контрольних групах учні розподілилися за такими рівнями: 36,6% – високий, 34,1% – середній, 29,3% – низький рівень фізичної активності.

Вивчення фізичної активності учнів за місцем проживання встановлено, що міські підлітки поступаються сільським учням у фізичній активності. На нашу думку, це пов'язано з тим, що учні сільської школи постійно займаються трудовою діяльністю на свіжому повітрі, допомагаючи батькам по господарству.

Дані дослідження наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл учнів експериментальної групи за рівнями фізичної активності, які проживають у сільській та міській місцевості

Рівні \ Школи	Сільська школа	Міська школа
Високий	41,3	33,9
Середній	34,9	39,7
Низький	23,8	26,4

Для кращого візуального сприйняття дані відображено на рисунку 2.2.

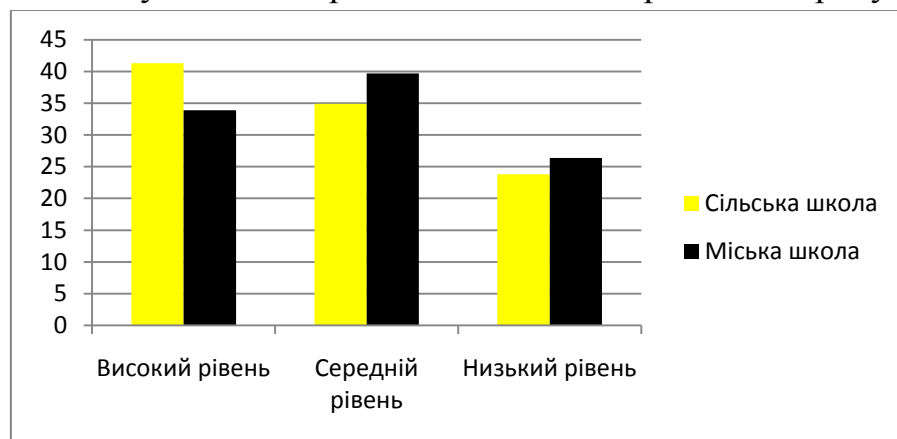

Рис. 2.2. Порівняння рівнів фізичної активності учнів сільської та міської місцевості

Отже, 41,3% учнів сільської школи мають високий рівень, 34,9% – середній рівень, 23,8% – низький рівень, водночас як учні міських шкіл мають 33,9% високого рівня, 39,7% – середнього, 26,4% – низького. На нашу думку, така ситуація спричинена не лише добре налагодженою фізично-оздоровчою діяльністю в сільських школах (слід відмітити, що в сільських школах активно діють спортивні секції, систематично організовуються туристичні одноденні походи, велопоходи тощо.). Зокрема, в Собківському НВК вже не перший рік сформована дівчача футбольна команда, яка посідає призові місця в районі та області.

Таблиця 2.3

Розподіл учнів контрольної групи за рівнями фізичної активності, які проживають у сільській та міській місцевості

Рівні \ Школи	Сільська школа	Міська школа
Високий	40,8	32,3
Середній	35,2	36,6
Низький	24,0	31,1

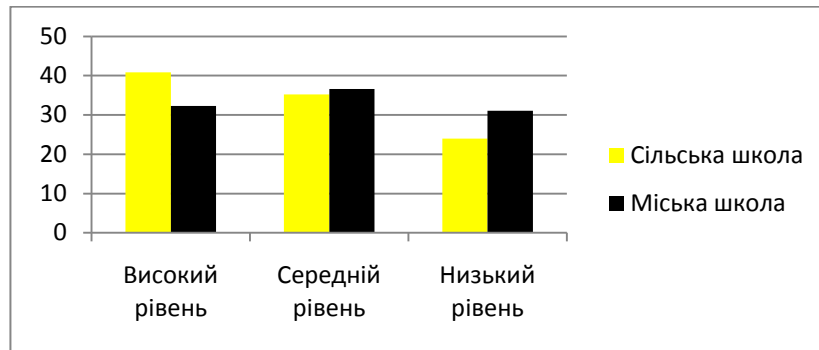

Рис. 2.3. Порівняння рівнів сформованості фізичної активності підлітків контрольної групи в сільських та міських школах

Як видно із таблиці, показники фізичної активності у сільських та міських учнів контрольної групи майже не відрізняються від показників експериментальної групи. Слід зауважити, що сільські учні контрольної і експериментальної груп мають вищі показники (40,8%, 35,2% та низького рівня 24,0%), ніж учні міської школи (32,3%, 36,6% та низького рівня 31,1%).

Наступною важливою складовою особистісної активності, яка була нами діагностовано – інтелектуальна активність. Сьогодні проблема формування інтелектуальної активності особистості є нагальною проблемою зберігання еліти нації, суспільства.

Нами трактується інтелектуальна активність особистості як здатність школяра мислити, яка відображає його готовність, ставлення та прагнення до розумової діяльності.

Інтелектуальна активність спрямована на оволодіння підлітками новою інформацією, пізнання нового, невідомого, проявляється у прагненні здобути нові знання, розвиток гармонійної, інтелектуально багатой особистості. Підлітки у процесі інтелектуальної активності постійно піднімаються на вищий рівень пізнання, розвивають в собі самостійність та інтерес.

Критеріями інтелектуальної активності підлітків та їх показниками є:

- когнітивний – визначає зацікавленість у пізнанні своїх товаришів та однокласників;
- емоційно-ціннісний – окреслює здатність особистості до ефективної пізнавальної і розумової діяльності;
- практико-діяльнісний – виділяє рівень поведінки учня в процесі пізнання необхідної та корисної йому інформації.

Виділяються такі рівні інтелектуальної активності та їх характеристики: низький, середній, високий.

Низький рівень – інтелектуальна пасивність, яка характеризується лише зовнішніми мотивами: покарання, примус; зовнішньо необхідна

пізнавальна і розумова діяльність та ситуативне, мінливе ставлення до неї, періодичний прояв емоцій, почуттів, волі.

Середній рівень – не завжди стійка інтелектуальна активність, не систематична здатність до розумової активності, яка носить нестабільний характер. Інтелектуальна активність середнього рівня – це репродуктивне, нормативне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності.

Високий рівень – визначається стабільною інтелектуальною активністю, яка виражається внутрішніми мотивами, учні виявляють постійне творче, зацікавлене ставлення до розумової діяльності, що проявляється в креативності та частій ініціативі у всіх починаннях.

Інтелектуальну активність діагностували за допомогою таких методів та методик: опитувальник для підлітків (Додаток Б), методика визначення виміру загального рівня розвитку особистості (тест Р. Кеттела) та психодіагностика інтелекту за допомогою “Тесту розумових здібностей” (Р. Амтхауера) (Додаток Б 1), аналіз результатів навчальних досягнень, бесіда, спостереження, експертна оцінка.

У результаті аналізу опитування нами тримані дані, що представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Розподіл підлітків за рівнями інтелектуальної активності
в експериментальній та контрольній групах
на констатувальному етапі дослідження**

Групи Рівні	Експериментальна група (у %)	Контрольна група (у %)
Високий	28,3	30,1
Середній	30,4	27,5
Низький	41,3	42,4

Аналізуючи таблицю, можна побачити, що 28,3% підлітків мають високий рівень інтелектуальної активності. Їм властива позитивна динаміка інтелектуального розвитку, дана активність виражається лише внутрішніми мотивами, учні впевнено проявляють творче, зацікавлене ставлення до розумової діяльності.

Для учнів середнього рівня 30,4% характерна не завжди стійка інтелектуальна активність, не систематична здатність до розумової активності. У 41,3% школярів, які мають низький рівень інтелектуальної активності, спостерігається пасивність, вони проявляють лише зовнішні мотиви такі як: покарання і примус.

Подібний стан й у контрольних групах: 30,1% учнів мають високий рівень інтелектуальної активності, 27,5% – середній рівень, 42,4% – низький рівень.

Для кращого візуального сприймання відобразимо дані представлено на рисунку 2.4.

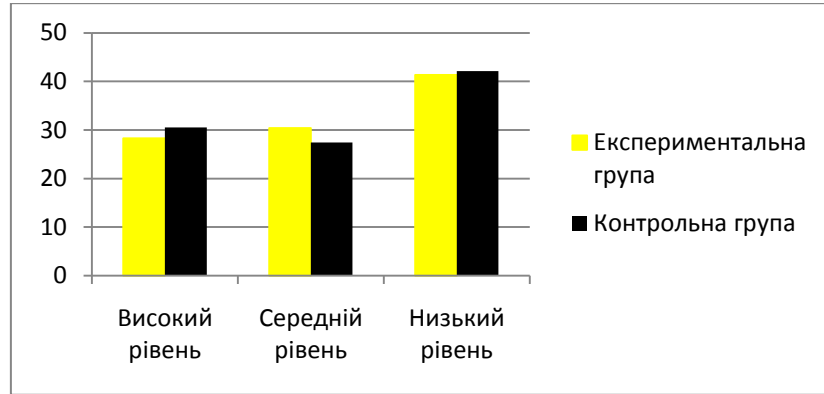

Рис. 2.4. Порівняння рівнів інтелектуальної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту

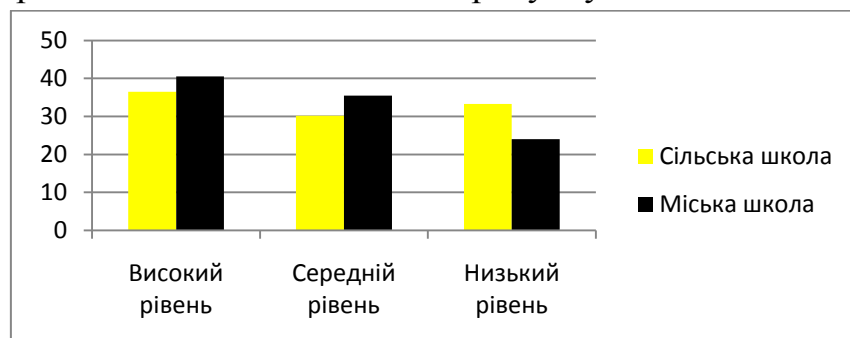
Вивчаючи рівень інтелектуальної активності за допомогою перерахованих вище методів та методик визначення виміру загального рівня розвитку особистості та психодіагностики інтелекту, нами проводилось порівняльне дослідження як міської, так і сільської шкіл. У результаті проведення констатувального етапу експерименту отримано дані, що наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл підлітків за рівнями інтелектуальної активності експериментальної групи в сільських та міських школах

Рівні \ Школи	Сільська школа	Міська школа
Високий	36,5	40,5
Середній	30,2	35,5
Низький	33,3	24,0

Для зручності представлено дані таблиці на рисунку 2.5

З таблиці та діаграми видно, що сільські підлітки мають нижчий рівень інтелектуальної активності, ніж міські учні. Школярі, які навчаються в сільських школах мають такі результати: 36,5% – високого рівня, 30,2% – середнього рівня, 33,3% – низького рівня. А учні міських шкіл – 40,5% високого, 35,5% – середнього, 24,0% – низького рівнів.

Подібна ситуація спостерігалася і у контрольній групі, де міські школярі мали вищі рівневі показники інтелектуальної активності, ніж сільські. Для кращого відображення дані психолого-педагогічної діагностики інтелектуальної активності наведемо у таблиці 2.6 та рисунку 2.6.

Таблиця 2.6

**Розподіл підлітків за рівнями інтелектуальної активності
контрольної групи в сільських та міських школах**

Рівні	Школи	
	Сільська школа	Міська школа
Високий	35,2	43,0
Середній	29,6	35,5
Низький	35,2	21,5

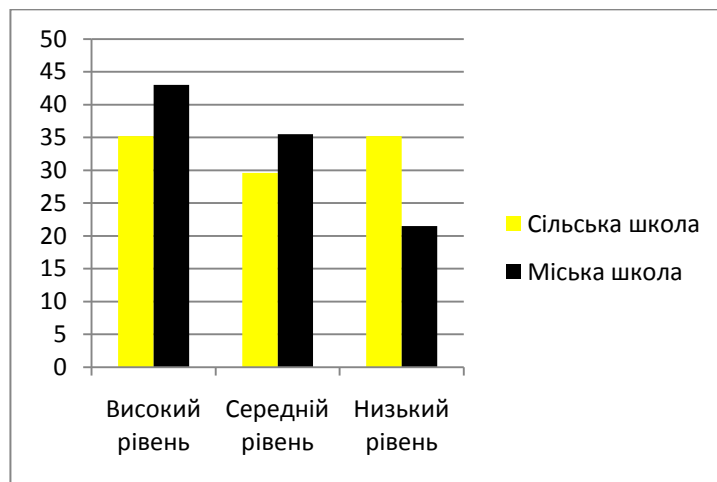

Рис. 2.6 Порівняння рівнів сформованості інтелектуальної активності підлітків контрольної групи в сільських та міських школах

Незважаючи на наполегливість дітей із сільських шкіл не меншу від своїх однолітків із міста рівень знань у них менший. Така ситуація спричинена низкою об'єктивних причин, зокрема: у сільських школах не така потужна навчально-матеріальна база, як у міських, не кожна сільська родина має комп'ютер, який допоможе дітям в пізнавальній діяльності, сільські школи недостатньо забезпечені вчителями високого професійного рівня.

Наступною складовою особистісної активності є соціальна активність учня. Основою соціалізації виступає соціальна діяльність особистості, а її

умовою є соціальні стереотипи. Не менш важливим є формування соціальної активності у підлітків, адже цей вік пов'язаний з глибокими психічними процесами, перебудовою етичних переконань, ідеалів. Важливість соціальної активності підлітків характеризується основними новоутвореннями даного вікового періоду: ініціативності, вираження власної індивідуальності, доведення та захист своєї точки зору, “піднятися та проявити” себе в очах оточуючих. В цей період у підлітків починає формуватися свідоме ставлення до себе як до складової соціуму.

Соціальна активність нами розуміється як виокремлення власної індивідуальності кожного школяра, підготовка до вибору свого місця у соціальному середовищі, готовність і прагнення впливати на соціальні процеси та брати участь у суспільних справах.

Критеріями соціальної активності підлітків та їх показниками є:

- когнітивний – обсяг соціальної інформації як результат пізнання явищ дійсності, співвідношення діяльності та самодіяльності в процесі міжособистісної взаємодії;
- емоційно-ціннісний – емоційне ставлення до спілкування, задоволеність від самого процесу спілкування;
- практико-діяльнісний – відображає специфіку поведінки особистості в процесі спілкування, соціально-комунікативній діяльності.

Виділяються такі рівні соціальної активності та їх характеристики: низький, середній, високий.

Низький рівень – не завжди самостійна соціальна активність, що виражається соціальною пасивністю вихованця та проявляється лише через зовнішні впливи (вимога, примус, покарання).

Середній рівень – стійка соціальна активність, яка проявляється за рахунок внутрішніх мотивів, які викликані бути самоствердженими в колективі, характеризується елементами ініціативності у діяльності.

Високий рівень – стійка соціальна активність, яка визначається цілковитою самостійністю та ініціативністю у вчинках, наявністю відчуття відповідальності за доручену справу, виявляється в наднормативній та ініціативній та творчій діяльності.

Соціальну активність було діагностовано за допомогою таких методів та методик: опитувальники для визначення рівня розвитку потреби у визнанні; рівень соціально-психологічної адаптованості у колективі однолітків; самостійність та відповідальність у прийнятті рішень, уміння сприймати, розуміти (Додаток В); спостереження, незалежних характеристик, експертної оцінки.

Після застосування діагностичної методики нами були зроблені такі висновки, що висвітлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Розподіл підлітків за рівнями сформованості соціальної активності
в експериментальній та контрольній групах
на констатувальному етапі дослідження**

Групи Рівні	Експериментальна група (у %)	Контрольна група (у %)
Високий	30,5	27,4
Середній	27,7	29,9
Низький	41,8	42,7

Аналізуючи результати дослідження, варто зазначити, що 30,5% учнів мають високий рівень соціальної активності, який визначається цілковитою самостійністю та ініціативністю у вчинках, наявністю відчуття відповідальності за доручену справу; 27,7% школярів – середній рівень, адже виражають стійку соціальну активність, яка вже проявляється за рахунок внутрішніх мотивів, простежуються елементи ініціативності у діяльності; 41,8% підлітків мають низький рівень, оскільки проявляється соціальна активність лише зовнішніми мотивами.

В той час як у контрольних групах ми можемо спостерігати таку ситуацію: 27,4% учнів мають високий рівень, 29,9% учнів – середній рівень, і 42,7% учнів – низький рівень.

Для кращого візуального відображення представлено дані сформованості соціальної активності в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі дослідження на рисунку 2.7.

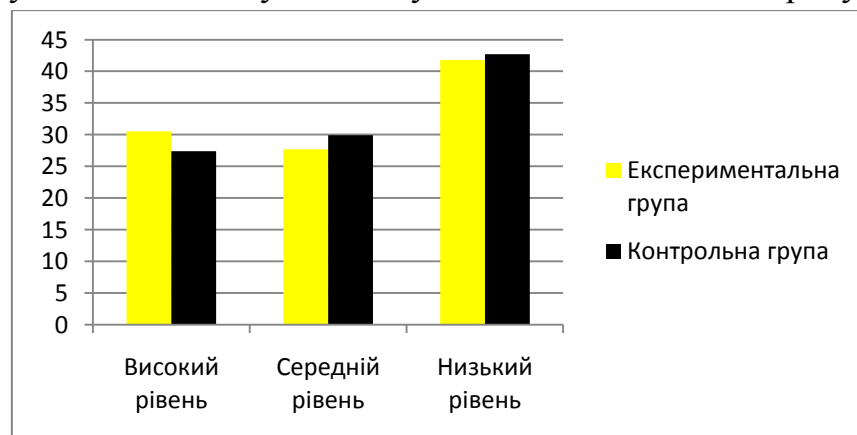

Рис. 2.7. Порівняння рівнів сформованості соціальної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі дослідження

Оскільки експериментом були охоплені учні як міських, так і сільських шкіл, це дало змогу порівняти високий, середній, низький рівні сформованості їх соціальної активності окремо. Після використання різноманітних опитувальників, педагогічного спостереження, незалежних характеристик, експертної оцінки з'ясовано, що рівневі показники соціальної активності в сільських та міських школах суттєво відрізняються. Результати проведеного експерименту відображено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Розподіл підлітків експериментальної групи за рівнями сформованості соціальної активності в сільських та міських школах

Школи Рівні	Сільська школа	Міська школа
Високий	33,3	39,0
Середній	42,9	42,0
Низький	23,8	19,0

Представимо дані таблиці на рисунку 2.8.

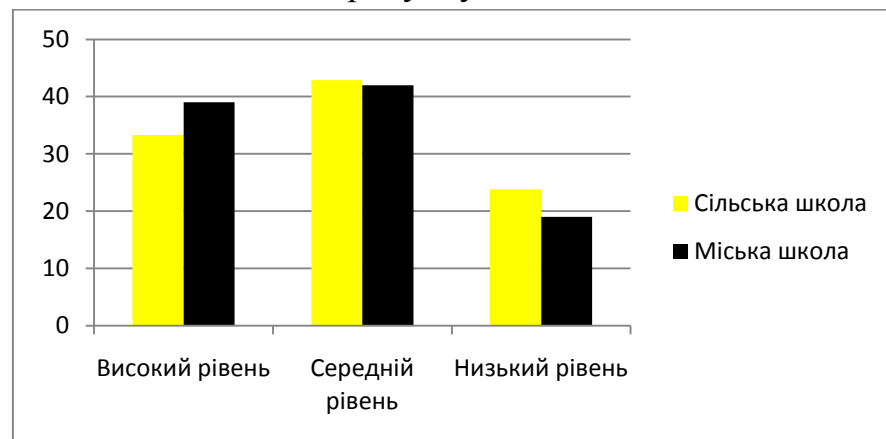

Рис. 2.8. Порівняння рівнів сформованості соціальної активності підлітків експериментальної групи в сільських та міських школах

У результаті проведення психолого-педагогічної діагностики на контактному етапі експерименту нами було встановлено, що міські підлітки мають вищий рівень соціальної активності, ніж сільські.

Зокрема 39,0 % учнів міської місцевості віднесені до високого рівня, 42,0% – до середнього і 19,0% – до низького рівнів, тоді як школярі сільських шкіл: 33,3% – високого, 42,9% – середнього та 23,8% – низького рівнів.

Отже, спостерігаються практично однакові показники соціальної активності як у експериментальній, так і у контрольній групі на констатувальному етапі експерименту, що зображено в таблиці 2.9. та рисунку 2.9.

Таблиця 2.9

Розподіл підлітків контрольної групи за рівнями сформованості соціальної активності в сільських та міських школах

Школи Рівні	Сільська школа	Міська школа
Високий	32,4	36,5
Середній	43,7	45,2
Низький	23,9	18,3

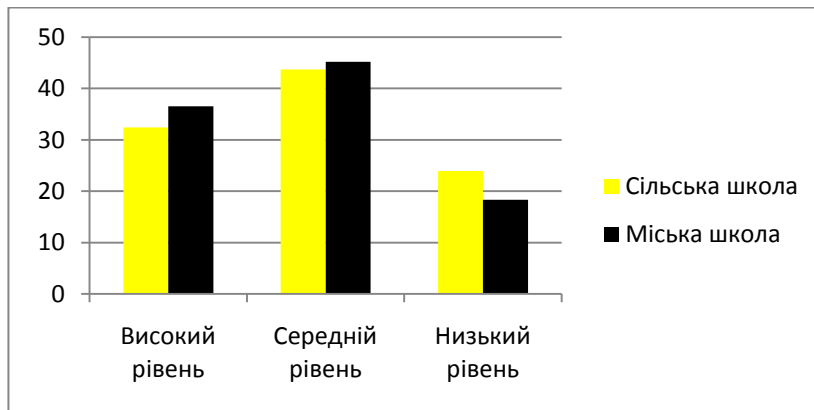

Рис. 2.9. Порівняння рівнів сформованості соціальної активності підлітків контрольної групи в сільських та міських школах

На нашу думку, такий стан спричинено низкою об'єктивних причин, а саме: по-перше, діти сільської місцевості мають менш обмежене коло суб'єктів спілкування, ніж діти із міста, а, по-друге, недостатньо сформованою та розвиненою інфраструктурою села.

Наступною та надзвичайно важливою складовою особистісної активності учнів є духовна активність. Духовна активність розкриває сутність морально-духовних цінностей кожного школяра, реалізується у самооцінюванні власних вчинків, які відображають ставлення до своїх рідних, близьких та оточуючих людей.

Критеріями духовної активності підлітків та їх показниками є:

- когнітивний – знання духовних цінностей, моральних принципів, способів самопізнання, самооцінки;
- емоційно-ціннісний – прояв почуття симпатії, дружби; толерантного ставлення учня до оточуючих, прагнення до духовно-катарсичної діяльності, сформованість позитивних почуттів;
- практико-діяльнісний – сформованість духовних цінностей, досвід самоудосконалення.

На основі вищезазначених критеріїв духовної активності та показників необхідно виділити рівневі характеристики школярів: низький, середній, високий.

Низький рівень характеризується мінливою духовною активністю, яка зумовлюється лише зовнішніми чинниками активності, може проявлятися пасивність до духовно-катарсичної діяльності, що супроводжується млявістю, агресивністю, байдужістю.

Середній рівень виділяє сталу духовну активність, яка характеризується внутрішніми мотивами, присутні елементи ініціативності, творчості, проявляється у репродуктивній, нормативній діяльності.

Високий рівень – стала духовна активність, яка насичена творчістю, ініціативністю, креативним ставленням до власного життя та до життя оточуючих за законами краси, добра та справедливості.

При вивченні духовної активності підлітків було досліджено мотиваційну сферу, ціннісне ставлення учня до виховного процесу в школі, життя, оцінено рівень самооцінки та самовдосконалення школярів.

Духовну активність було діагностовано за допомогою таких методів та методик: визначення змісту і сформованості їх ціннісних орієнтацій та життєвих планів за допомогою спостереження, анкетування, інтерв'ю (Додаток Д).

Результатами діагностування висвітлено в таблиці 2.10

Таблиця 2.10

**Розподіл підлітків за рівнями духовної активності на
на констатувальному етапі експерименту**

Рівні \ Групи	Експериментальна група (у %)	Контрольна група (у %)
Високий	23,9	25,6
Середній	31,5	31,1
Низький	44,6	43,3

Аналізуючи таблицю, необхідно зазначити, що 23,9% учнів мають високий рівень духовної активності, бо їм властива стала духовна активність, яка насичена творчістю, ініціативністю; 31,5% – середній рівень, адже характеризуються внутрішніми мотивами, наявні деякі елементи ініціативності, творчості; 44,6% – учнів мають низький рівень, адже в них спостерігається мінлива духовна активність, яка зумовлюється лише зовнішніми чинниками активності.

Водночас у контрольних групах 25,6% підлітків мають високий рівень, 31,1% – середній рівень, 43,3% – низький рівень духовної активності.

Варто зазначити, що високий, середній, низький рівні сформованості духовної активності у експериментальній та контрольній групах майже однакові.

Для кращого візуального відображення дані представлено в таблиці за допомогою діаграми 2.10.

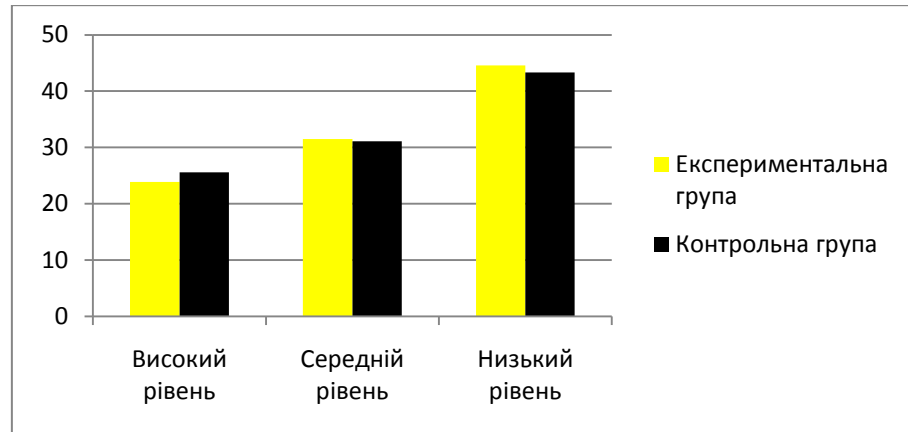

Рис. 2.10. Порівняння рівнів духовної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі дослідження

Оскільки, ми мали можливість проаналізувати рівневі показники духовної активності у підлітків, які проживають та навчаються у сільській та міській школах, тому результати вивчення духовної активності підлітків міських та сільських шкіл відображено у вигляді таблиці 2.11. та на рисунку 2.11.

Після проведеної діагностики варто зазначити, що рівневі показники духовної активності відрізняються від інших видів активності нижчими показниками.

Таблиця 2.11

Розподіл підлітків експериментальної групи за рівнями духовної активності сільської та міської місцевості

Рівні	Школи	
	Сільська школа	Міська школа
Високий	48,4	42,1
Середній	38,5	33,9
Низький	13,1	24,0

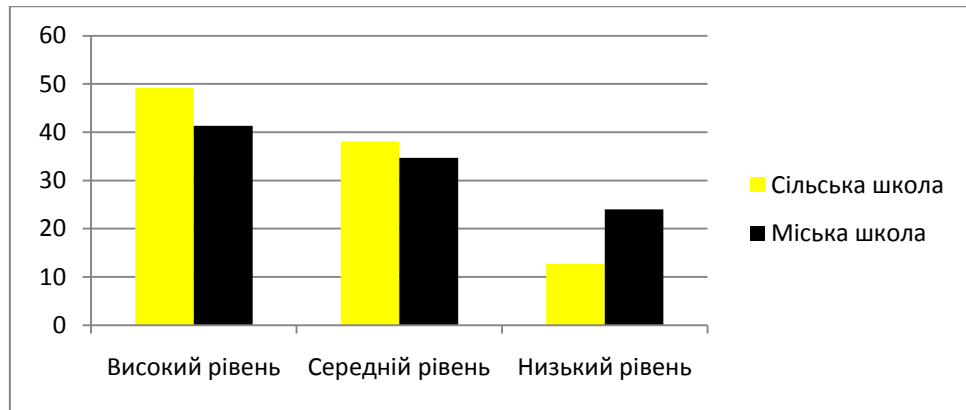

Рис. 2.11. Порівняння рівнів духовної активності учнів експериментальної групи сільської та міської місцевості

Констатувальний етап експерименту дав змогу виявити, що міські школярі мають лише 42,1% високого рівня, 33,9% – середнього і 24,0% низького рівнів. В той час, як учні сільських шкіл – 48,4% – високого, 38,5% – середнього, 13,1% – низького рівнів. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що діти сільської місцевості в більшій мірі адекватно оцінюють свої власні вчинки, позитивно ставляться до рідних та близьких.

Власне показники сформованості духовної активності у сільській та міській школах контрольної групи від рівневих показників експериментальної групи практично не відрізняються. Після проведеної психолого-педагогічної діагностики перевагу мають сільські підлітки над міськими у сформованості духовної активності.

Таблиця 2.12

Розподіл підлітків контрольної групи за рівнями духовної активності сільської та міської місцевості

Рівні	Школи	
	Сільська школа	Міська школа
Високий	49,3	44,1
Середній	36,6	34,4
Низький	14,1	21,5

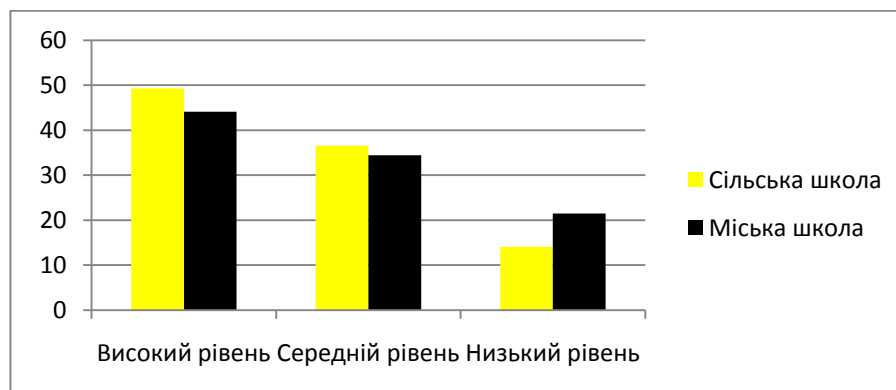

Рис. 2.12. Порівняння рівнів сформованості духовної активності підлітків контрольної групи в сільських та міських школах

Учні міської місцевості мають дещо нижчий показник сформованості рівня духовної активності. На нашу думку, така ситуація спричинена декількома причинами, зокрема:

- пришвидшеним темпом міського життя;
- швидкоплинною системою морально-духовних цінностей кожної особистості, яка по-різному сформувалася та прижилася в умовах міста та села.

Однак варто зазначити, що діагностичні дані рівневих показників духовної активності як у сільських так і у міських школах досить низькі порівняно з фізичною, інтелектуальною та соціальною активністю у експериментальних та контрольних групах.

На основі вищезазначених даних сформованості основних видів (фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної) особистісної активності на констатувальному етапі експерименту в експериментальній та контрольній групі отримано такі результати, які висвітлено в таблиці 2.13 та рисунку 2.13.

Таблиця 2.13

Зведена таблиця результатів сформованості особистісної активності підлітків на констатувальному етапі експерименту

Основні види особистісної активності	Констатувальний етап					
	Експериментальна група			Контрольна група		
	В	С	Н	В	С	Н
Фізична	34,2	36,4	29,4	36,6	34,1	29,3
Інтелектуальна	28,3	30,4	41,3	30,1	27,5	42,4
Соціальна	30,5	27,7	41,8	27,4	29,9	42,7
Духовна	23,9	31,5	44,6	25,6	31,1	43,3

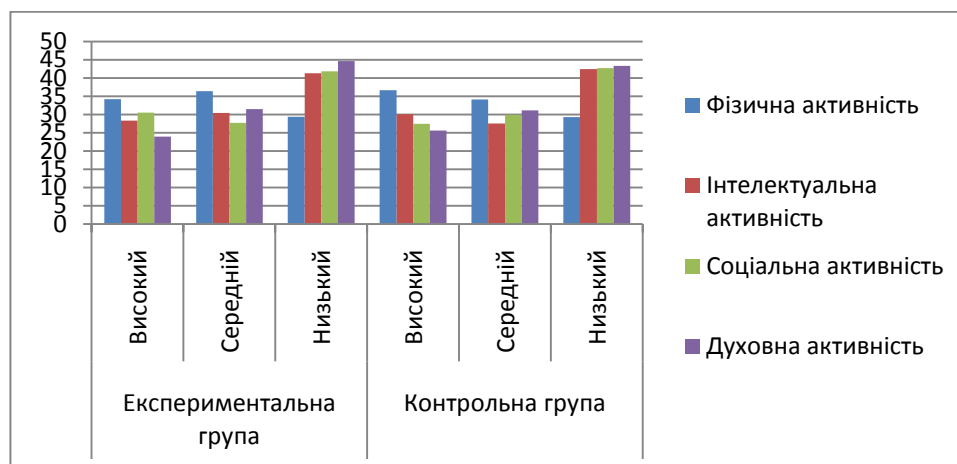

Рис. 2.13. Порівняння рівнів основних видів особистісної активності на констатувальному етапі експерименту

Слід зазначити, що констатувальний етап експерименту за допомогою різних методик діагностування дав можливість з'ясувати початковий рівень сформованості всіх складових (фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної) особистісної активності.

За допомогою психолого-педагогічної діагностики окреслюється основні суб'єкти виховного впливу, добираються виховні завдання, встановлюються найбільш оптимальні форми стилю керівництва виховним процесом, з'ясовуються загальні методи та процедури моніторингу динаміки особистісної активності учнів.

2.2. Проблема готовності класних керівників до проектування виховної діяльності класного керівника

Після розгляду студій вчених (І. Бех, Л. Божович, О. Киричук, А. Лутошкін та ін), можна стверджувати, що дослідники зазначають важливість вивчення класними керівниками психолого-педагогічних закономірностей класних колективів та з'ясування взаємовпливу колективу та особистості.

Під цими взаємовідносинами вчені розуміють соціальний статус кожного вихованця, співробітництво та злагодженість в колективній роботі, прагнення до спілкування учнів як в межах, так і за межами колективу та творче самовиявлення особистості.

Результативність виконання виховних завдань класним керівником можна окреслити такими показниками:

- достовірне вивчення та аналіз особистої інформації про кожного члена колективу,
- індивідуалізація та колективне спрямування виховного впливу на вихованців,
- оптимальна та дієва система цілей у виховній діяльності з класним колективом.

На основі вищевикладеного, було означено певні критерії та показники загального вивчення класного колективу та його знання класним керівником (див. рис. 2.14.)

У зв'язку із визначенням критеріїв та показників психологічної ситуації в класному колективі та результативності виконання педагогом виховних завдань можна виділити такі рівні комфортності, згуртованості класного колективу: високий, середній та низький.

Високий рівень наявний в класах, де всім учням комфортно перебувати впродовж виховного процесу, тому і забезпечуються благополучні

міжособистісні взаємини в колективі. Такий психологічний клімат, згуртованість між членами колективу сприяє для творчого самовиявлення особистості.

Класний керівник своєю увагою охоплює всіх членів колективу. Робота вихователя зосереджується на виявленні індивідуальності кожного вихованця, його переконань, здібностей, інтересів, які забезпечують життєву активність кожного учня. Класні керівники даного рівня володіють повною інформацією діагностики як окремого учня, так і класного колективу в цілому, правильно організують виховні заходи, які пов'язані між собою та доповнюють зміст один одного. Така правильно спланована організація виховної діяльності класного колективу і сприяє формуванню особистісної активності підлітків.

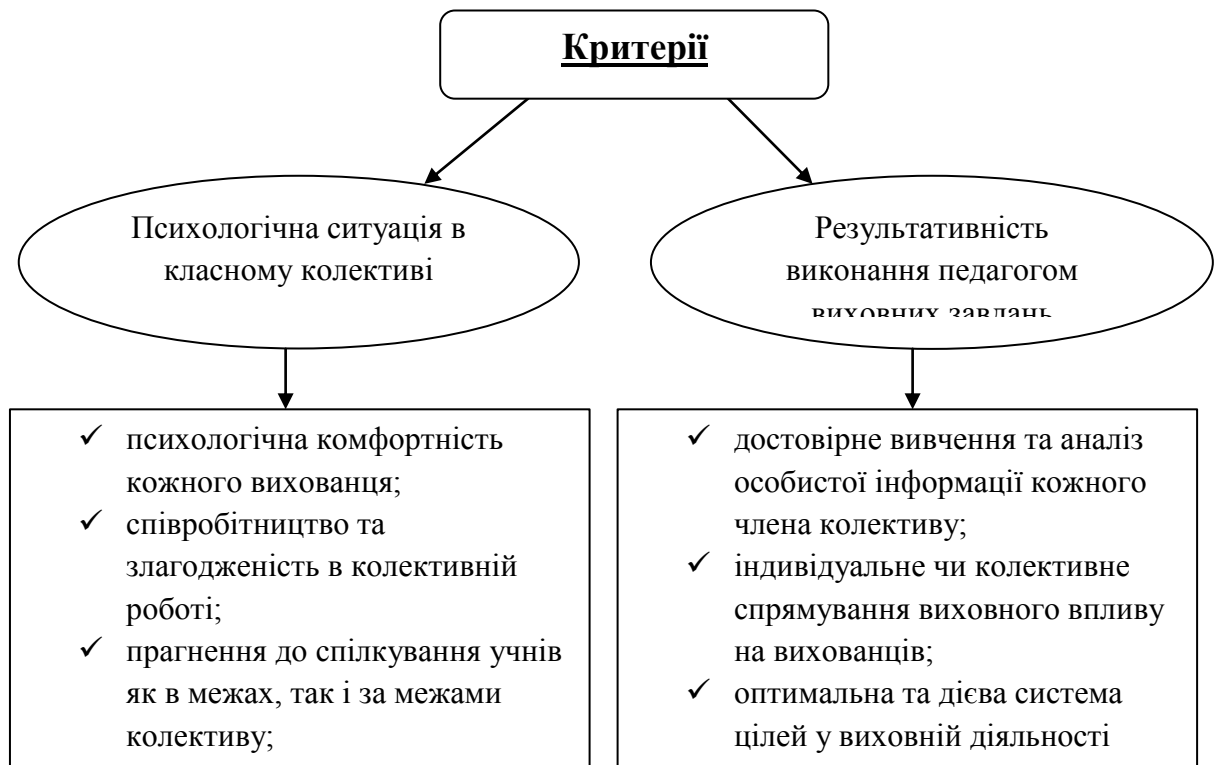

Рис. 2.14. Критерії та показники загального вивчення класного колективу та рівень його діагностування класним керівником

Середній рівень простежується в класах, де лише половина учнів відчувають себе комфортно, злагоджено. Виховна діяльність класного керівника, яка спрямована на учасників виховного процесу має частковий, вибіркового характер, адже, якщо класні керівники класів, де наявний високий рівень згуртованості та комфортності колективу не полишають поза увагою кожного вихованця, то вихователі середнього рівня звертають увагу або на порушників дисципліни, або на відмінників виховного процесу. Система виховних заходів спрямована переважно на таких учнів, а решта

учнів задовольняє класного керівника своїми соціальними позиціями в класі. Тому діагностуванням фізичного, інтелектуального, соціального та духовного рівнів розвитку дітей “середнячків” вихователь не переймається.

Низький рівень характеризується тим, що комфортно відчують себе лише до третини учнів класу. Така емоційно несприятлива ситуація в класі не сприяє творчому самовиявленню, активності підлітків.

Класний керівник не володіє достатньою інформацією про своїх вихованців і тому не застосовує її в організації виховного процесу. Недостатня психолого-педагогічна діагностика всіх рівнів розвитку кожного члена колективу спричинила несистематичне планування виховної діяльності, яка не допомогла реалізувати в учнів їхні переконання, інтереси.

Розглянувши критерії, показники та рівні загальної психологічної ситуації в класі, потрібно з'ясувати психологічний клімат, згуртованість, комфортність між членами класного колективу.

В результаті з'ясування основних показників психологічного клімату, комфортності, згуртованості класу та оцінці соціального статусу кожного члена учнівського колективу можна зробити висновки про комфортність, злагодженість в колективі, про бажання учнів брати участь у загальношкільних заходах, які проводять між колективами школи.

Рівень педагогічної майстерності кожного класного керівника зумовлюється правильними та своєчасно реалізованими виховними завданнями, які спрямовані на формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного колективу.

Виховна діяльність класного колективу орієнтує класного керівника на системне, комплексне планування у виховній роботі, а також врахування усіх факторів і результатів діяльності. Для дослідження рівня педагогічної майстерності класного керівника, варто опрацювати посадові інструкції, журнали класних керівників, плани виховної діяльності класного керівника, особові справи учнів, звіти про виконану виховну діяльність, щоденники психолого-педагогічних спостережень за учнями, протоколи батьківських зборів, журнали обліку занять з учнями, які навчаються за індивідуальними планами та проведено анкетування.

Вчителі, із низьким рівнем педагогічної майстерності не зверталася увага на уподобання, смаки, погляди вихованця, його інтереси. Зустрічаються й такі класні керівники, які на перший погляд виконують свої обов'язки на “відмінно”. У папках таких класних керівників не лише загальні дані про кожного вихованця, а й цілий пакет різноманітних анкет, опитувань, тестувань, виховних справ, проте, що на цьому виховна діяльність класного керівника завершена. Складається таке враження, ніби ці матеріали

збираються та зберігаються лише для того, щоб подати звіт про виконану роботу.

Тематика виховних заходів передбачає лише розв'язання етичних задач, переважно застосовуються такі форми роботи, як: лекторії, тематичні вечори, свята; виховні справи поодинокі, які не мають певної системи (бесіди: “Хліб – усьому голова”, “Дотримання правил особистої гігієни”, “Україна – мій рідний край”, повторення основних правил техніки безпеки, лекції: “Шкідливі звички”, Всесвітній день СНІДу, прогулянки до річки, лісу).

Класні керівники із середнім рівнем майстерності працюють лише з декількома вихованцями колективу, що на високому рівні виконують доручення. Проводиться робота з проблемними дітьми, їхньою поведінкою та проблемами в сім'ї. Щодо решти класу, то не приділяється значна увага, адже вважається, що такі учні можуть виконувати певні завдання, але лінуються. Планування виховної діяльності класного колективу вчителями даного рівня передбачає організацію фізично-оздоровчої, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної та духовно-катарсичної діяльності учнів.

Проводяться заходи, які вирішують не лише етичні, але й соціальні задачі: “Виховний ідеал українців з погляду християнської моралі та національної етнопедagogіки”, “Толерантність – одна із головних рис особистості”, бесіди з учнями, схильними до правопорушень, ознайомлення їх з деякими статтями Кримінального кодексу України, різноманітні класні години: “Дружба і побратимство”, “Міжнародний день прав людини”, “Радіація та її вплив на довкілля і здоров'я людини”.

Вчителі із високим рівнем майстерності своєю увагою не полишає жодного вихованця, під час дослідження шкільної документації виявлено, що класний керівник розглядає колектив учнів як єдине ціле, водночас пильну увагу зосереджено на кожному з учнів, де окреслюється індивідуальні особливості, смаки, уподобання, нахили, інтереси, а також звертається увага на соціальні зв'язки в межах колективу.

Заходи в організації виховної діяльності класного колективу різнопланові, доповнюють один одного (сприяють формуванню основних видів особистісної активності учнів: фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної), тим самим є певною частинкою цілого виховного процесу. Класні керівники вбачають важливість у наперед спроектованій організації виховної діяльності, проявляють ініціативність і творчий підхід до складання проекту та його впровадження. Проекти відповідають потребам та можливостям

класного колективу, вміють прогнозувати кінцевий результат, здійснювати психолого-педагогічну діагностику.

Протягом навчально-виховного процесу заплановано ряд бесід, лекцій, диспутів, інструктажів, культпоходів у кіно та музеї, акцій милосердя, веселих стартів, цикли різдвяних свят (із дотриманням народних традицій українського народу “Вертеп”, “Андріївські вечорниці”), проектів щодо догляду за птахами (“Допоможи пташкам перезимувати”, виготовлення шпаківень, для підгодівлі птахів “Затишна домівка маленьких друзів”), прибирання класу, території навколо школи, водойм, пам’ятників культури (створення проектів “Зроби рідну школу квітучою”), різноманітні тестування, анкетування учнів, свята української народності, мови (“Без верби та калини нема України”, “Україна – мій рідний дім”).

З вищезазначеного можна зробити висновок про несприятливий психологічний клімат у класному колективі; незадоволеність дітей життям класного колективу; відсутність цілеспрямованої і систематичної роботи класного керівника в організації життєдіяльності учнів є причиною низьких показників фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної особистісної активності учнів.

РОЗДІЛ 3 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КОЛЕКТИВУ

3.1. Науково-методична підготовка класних керівників до спеціального проектування виховної діяльності

Сьогодні актуальним є реформування та оновлення виховного процесу, переорієнтація методичної роботи з педагогічними працівниками, вдосконалення змісту та методів виховання дітей за допомогою використання інноваційних технологій.

Аналізуючи запити сучасної освіти, слід наголосити на потребі в удосконаленні науково-методичної підготовки класних керівників, яка дозволить спрямувати їх діяльність на вирішення актуальних проблем сьогодення, запровадження дієвих технологій, форм та методів проектування.

Отож, основою науково-методичної підготовки класних керівників експериментальної групи була підготовка до спеціального проектування виховної діяльності класного колективу. Означену підготовку можна визначити як процес засвоєння теоретичних знань з методики виховної роботи та формування умінь, необхідних для здійснення спеціально спроектованої виховної діяльності класного колективу. Навчання класних керівників формуванню особистісної активності за допомогою проектування слід розуміти як певну систему, що має і зміст, і будову, яка складається з ряду взаємообумовлених структурних компонентів.

Ця підготовка становить собою складну, послідовно впорядковану, динамічну систему, яка спрямована на формування у педагогів спеціальних знань, умінь та навичок здійснювати психолого-педагогічну діагностику, вміння орієнтуватися у виховних ситуаціях та їх прогнозувати, правильно визначати особистісні риси та емоційні стани учнів, добирати найефективніші засоби та види життєдіяльності, втілювати їх у процесі психолого-педагогічної взаємодії, розвивати вміння учителів творчо підходити до проектування виховної діяльності класного колективу.

Впродовж науково-методичної підготовки до спеціального проектування виховної діяльності класного колективу нами були виокремлені три етапи підготовки до проектування: теоретичний (формування у класних керівників основ спеціального проектування, його сутності, принципів; ознайомлення із основними структурними компонентами проектування та з їхніми головними завданнями і діями класного керівника та учнів); практичний (виконання завдань з елементами цілепокладання, прогнозування, моделювання, планування) та діяльнісно-

творчий (розробка індивідуальних проєктів та представлення на засіданнях методичних об'єднань класних керівників з подальшою їх реалізацією).

В анкетах (Додаток К) класні керівники зазначали, що їм важко з'ясувати та виділяти особливості розвитку як окремих учнів, так і класного колективу в цілому, своєчасно визначати причини відхилень і спроектувати шляхи їх подолання. Вчителі визнавали недостатній рівень знання щодо педагогічного проєктування виховної діяльності класного колективу.

Важливим у впровадженні підготовки класних керівників є, з одного боку, добір форм та методів навчання класних керівників, а, з іншого боку, вибір тих оптимальних форм та методів, якими повинні оволодіти педагоги для успішного здійснення ними проєктування виховної діяльності класу.

Основними методами підготовки класних керівників до спеціального проєктування виховної діяльності класного колективу традиційно є: лекції, семінари, практичні заняття, тренінги. З огляду на специфіку підготовки класних керівників до проєктування виховної діяльності дані форми організації можна проводити з елементами проєктування.

Для більш ґрунтовної науково-методичної підготовки класних керівників, нами було організовано та проведено семінар “Проєктування виховної діяльності класного колективу”, який передбачав розгляд таких питань:

1. Історія розвитку проєктування у вітчизняній і зарубіжній педагогіці.
2. Сутність педагогічного проєктування, його принципи та структурні компоненти.
3. Основні етапи проєктування виховної діяльності класного колективу.
4. Особливості формування особистісної активності за допомогою спеціально спроектованої виховної діяльності класного колективу.
5. Методи та методики діагностування та формування особистісної активності підлітків.

Перше заняття “Історія розвитку проєктування у вітчизняній і зарубіжній педагогіці” проводилося на основі ретроспективного аналізу низки праць з проблем проєктування. Весь матеріал заняття було умовно поділено на чотири частини, які визначали хронологічні етапи розвитку проєктування (I етап – 20-ті роки ХХ ст., II етап – 30 – 60-ті роки ХХ ст., III етап – 80 – 90-ті роки ХХ ст., IV етап – сучасний стан розвитку проєктування).

Класні керівники були поділені на групи, кожна з яких працювала над розглядом окремого етапу розвитку проєктування. Вчителі аналізували праці

вчених, характеризували підходи вивчення проектування як особливого механізму управління навчально-виховним процесом.

На занятті після виступу кожної із груп відбулося загальне обговорення стану розвитку проблеми проектування виховного процесу. Класні керівники висловлювали власні думки, дискутували щодо підходів до вивчення проектування виховного процесу в різні історичні етапи.

На другому занятті “Сутність педагогічного проектування, його принципи та структурні компоненти” впродовж заняття класними керівниками були проаналізовані загальні підходи до визначення етапів проектування.

Після лекційного викладу основних положень дослідників (Н. Алексєєвого, В. Безрукової, Дж. Джонса, Д. Діксона, Я. Дітриха, Є. Заїр-Бека, М. Кларіна, В. Краєвського, Н. Масюкової, Е. Машбіца, П. Хілла, Н. Яковлевої та ін.) про поетапну організацію створення виховного проектування класні керівники детально аналізували та характеризували погляди вчених. На основі власного педагогічного досвіду вчителі визначили основні принципи проектування виховної діяльності, ілюструючи реальними прикладами.

Третє заняття “Основні етапи проектування виховної діяльності класного колективу” заключалося в тому, що на основі знань, отриманих на попередніх заняттях, педагоги розглядали основні етапи проектування виховної діяльності класного колективу.

Більшості класним керівникам вдалося розподілити основні дії, які виконують суб’єкти виховного процесу в межах кожного етапу проектування виховної діяльності, зазначаючи при цьому умови, які передбачають успіх проектувальної діяльності.

На занятті “Особливості формування особистісної активності за допомогою спеціально спроектованої виховної діяльності класного колективу”, було схарактеризовано основні види особистісної активності учнів, які необхідно формувати в процесі виховного процесу.

Педагоги аналізували кожен складову особистісної активності, орієнтовно добирали оптимальні форми, методи та засоби формування фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної активності.

Класним керівникам було запропоновано виділити основні види фізично-оздоровчої, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної та оцінно-орієнтаційної діяльності для формування фізичної, пізнавальної, соціальної та духовної активності.

Впродовж п’ятого заняття “Методи та методики діагностування та формування особистісної активності підлітків” класних керівників

ознайомлювали із провідними діагностиками Б. Бітінаса, Ю. Гільбуха, М. Голубєва, К. Інгенкампа, Л. Кабаєвої, О. Киричука, О. Коберника, О. Кочетова, М. Шилової та ін., окреслили переваги методів діагностики для формування особистісної активності учнів, зокрема, аналізували педагогічне спостереження, дослідницьку бесіду, опитування, анкетування, інтерв'ю, незалежні характеристики.

Класні керівники спробували самостійно продіагностувати основні види особистісної активності (фізичну, інтелектуальну, соціальну та духовну) та на основі колективної карти розвитку скласти графічно-сітковий план виховної діяльності класного колективу.

Слід зазначити, що засвоєння теоретичного матеріалу, який викладається за допомогою сучасних технологій (проектора, мультимедійної дошки), сприяє кращому усвідомленню класними керівниками важливості теми, активізує процеси сприйняття та запам'ятовування матеріалу, значно розвиває пізнавальні здібності фахівців, допомагає виховати, добирати комунікативні форми спілкування, цілеспрямованості, наполегливості, вимогливості та педагогічної культури.

Теоретичні відомості закріплювались практичними вправами, які практикували класних керівників у створенні проектів, що спрямовані на розв'язання педагогічних завдань. Отже, за допомогою подібних завдань класні керівники мають змогу навчитися розробляти проекти виховної діяльності класних колективів, визначати провідні виховні задачі, виділяти систему форм взаємодії основних суб'єктів навчального-виховного процесу, прогнозувати результати проектування, застосовувати різні алгоритми дій в тій або в іншій ситуації.

Практичні заняття є обов'язковими для педагогів і проводяться з метою набуття нових знань, закріплення та удосконалення їх на основі глибокого теоретичного аналізу й досвіду практичної роботи. Завдяки практичним заняттям у класних керівників формуються вміння самостійної роботи щодо узагальнення та нагромадження інформації.

Класним керівникам необхідно наголошувати, що якість планування виховної діяльності забезпечується правильною організацією, що здійснюється за рахунок максимального включення всіх членів учнівського колективу у розробку планів. Для залучення учнів до підготовки виховного плану, варто запропонувати школярам провести розвідку корисних справ, заповнити анкети для висловлення ними власних зауважень та пропозицій щодо ряду виховних заходів. Перед початком творчого чіткого, конкретного планування потрібно скласти алгоритм, в якому треба визначити основні

етапи планування, конкретизувати зміст виховних справ та механізм їх здійснення.

Класні керівники повинні засвоїти, що вичерпний аналіз всіх складових виховного плану дає можливість педагогу певною мірою уявити весь спектр своєї діяльності (при цьому дати об'єктивні відповіді на запитання “Що потрібно робити?”, “Чому саме це необхідно зробити?”, “Які можливі наслідки в результаті проведених виховних дій?”) та, звичайно, допоможе усвідомлено спрогнозувати подальшу педагогічну діяльність.

Також варто розкрити особливості залучення школярів до використання проектів у виховній діяльності класного колективу (Додаток Р). Наведемо приклад одного із проектів:

Проект “Збережи ялинку!”

Проект середньої тривалості, колективний.

Мета проекту: формування дбайливого ставлення до природи та відповідальності за її майбутнє.

План проекту. Класний колектив поділяється на групи: група соціологів та екологів.

Група соціологів здійснюватиме опитування серед мешканців з метою визначення відсотка купівлі штучної та справжньої ялини на Новий рік. Після отриманих результатів опублікуватимуть статтю з результатами опитування.

Група екологів за допомогою плакатів, розповідей, оголошення статистичних даних згуртовуватимуть велику кількість людей, щоб запевнити їх у погіршенні екологічного стану навколишнього середовища. В контексті такої діяльності учнями проводиться акція “Збережи ялинку”, на якій шкільні екологи будуть переконувати не зрубувати ялинку на свята, а прикрасити лише її гілочку.

Особливого значення при підготовці класних керівників до спеціального проектування виховної діяльності класу набувають такі методи:

- проблемно-розвиваючий метод [236] (А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь, Р. Фукс, Г. Елбі), що виховує вміння самостійно стежити за розвитком якої-небудь проблемної ситуації й брати активну участь у її розв'язанні;

- метод ігрового моделювання (П. Кайзер, С. Леманн) використовує комплексну рольову гру з різними інтересами її учасників та необхідністю прийняття певного рішення по закінченню гри або в її ході. При цьому формуються комунікативні уміння, уміння співпрацювати й самостійно мислити;

– метод проектів (Д. Дьюї, К. Фрей, М. Павлова, Н. Матяш, Є. Полат, В. Симоненко), особливістю якого є самостійна розробка теми індивідуально чи групою (постановка мети, планування, моделювання, виконання та корекція проекту). За умов такого методу до процесів сприйняття й мислення додається практична діяльність. Даний метод є найефективнішим для формування проектувальних професійних знань, умінь та навичок [236].

Крім того, при підготовці класних керівників до спеціального проектування виховної діяльності було запропоновано низку завдань, які б відображали зміст такої підготовки.

Нижче подано приклади типових завдань, які відображають зміст підготовки класних керівників до проектування виховної діяльності класу. Такі завдання містять проблемні питання на рівні пізнання, розуміння, що забезпечують формування у класних керівників спеціальних проектувальних знань та умінь.

- Визначте поняття “педагогічне проектування”.
- Прокоментуйте визначення “проектування виховної діяльності класного керівника”.
- Що собою являє особистісна активність учня? На які основні види поділяють особистісну активність? Обґрунтуйте кожен вид особистісної активності.
- Окресліть основні завдання формування фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної активності підлітків.
- Оберіть один із варіантів, що найбільш повно та точно визначає найважливіші етапи проектування виховної діяльності класного колективу:
 - а) цілепокладання, діагностування, планування, моделювання, конструювання, рефлексія, розповсюдження результатів;
 - б) діагностика, цілепокладання, попереднє планування, прогнозування, моделювання, остаточне планування, виконання проекту, корекція, попереднє визначення результатів, результати виховної діяльності;
 - в) діагностика, цілепокладання, попереднє планування, моделювання, остаточне планування, корекція, остаточні результати.
- Складіть самостійно графічно-сітковий план виховної діяльності на рік (для класу). Прокоментувати напрями та форми виховної діяльності, що відображені вами у плані.
- Виконайте детальний самоаналіз проведеної виховної справи. Підбийте висновки: що вдалося, а що ні?

- Перерахуйте основні функції планування як етапу проектування виховної діяльності. Яке головне завдання даного етапу?
- Педагогічні задачі: (проаналізуйте ситуації та дайте їм об'єктивну оцінку).

а) Із історій учнів. – Сім'я у нас дружна. Багато читаємо. Відвідуємо виставки, кіно, концертні зали, музеї, цирк. Любимо ходити на пляж, збирати в лісі гриби або просто пожити в наметі де-небудь біля річки. Є в кожного з нас і захоплення: мама в'яже або шиє, тато раніше захоплювався акордеоном, але потім почав збирати маловідомі історії і майже не відходить від друкарської машинки; я вчуся грати на гітарі і пишу вірші.

1. Яка роль захоплень дитини у формуванні особистості, в розвитку здібностей?

- Як ви розумієте вислів “виховати особистісно активного школяра”?
- Розробіть власну схему формування одного із видів особистісної активності за допомогою проектування виховної діяльності класного колективу. Які методи, прийоми та форми використані вами?
- Розробіть декілька проектів для формування фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної активності.
- Які проекти для виконання та презентації ви запропонуєте вихованцям?

В результаті проведених занять нами були розв'язані такі завдання:

1. Розкрити сутність, значення, основні принципи та особливості проектування виховної діяльності класного керівника в класному колективі.

2. Розвинути у класних керівників здібності та можливості обґрунтовувати та впроваджувати інноваційні ідеї щодо покращення показників особистісної активності підлітків.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування особистісної активності підлітків у процесі проектування виховної діяльності класного керівника.

Упродовж навчально-виховного процесу проводилася відповідна робота на засіданнях методичних об'єднань класних керівників. На таких зібраннях обговорювалися проблеми реалізації розробленого проекту виховної діяльності класного керівника, розглядалися основні етапи проектування виховної діяльності класного колективу стосовно корекції змістовного наповнення кожного його елементу, уточнювалися організаційні питання. Також на засіданнях порушувались питання добору доцільних форм та методів роботи класного керівника. До того ж вчителі обговорювали

конкретні теми, які актуальні для учнів, і також обмінювалися не лише власним досвідом, але й передовим досвідом інших педагогів-новаторів.

В кінці навчального року на засіданні методичного об'єднання класних керівників аналізували результати виховної діяльності класних колективів. На засіданнях узагальнювалися результати впровадження моделей формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника; обговорювалися досягнення у формуванні фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної активності підлітків; уточнювалися основні перешкоди втілення педагогічного проектування; обговорювалися рекомендації чи застереження для подальшої реалізації проекту.

На нашу думку, в результаті проведеної вищезазначеної роботи здійснювалася науково-методична підготовка класних керівників до проектування виховної діяльності класного колективу, що полягає у запровадженні особистісно-орієнтованого виховного процесу, в умінні діагностувати, планувати, прогнозувати, моделювати й реалізовувати різні варіанти проектування виховної діяльності.

Здійснення класними керівниками проектування виховної діяльності класного колективу зведе до мінімуму педагогічні експромти, а, отже, і перетворить його із маловпорядкованої сукупності дій педагогів у системну, наперед спроектовану, творчу педагогічну взаємодію, що дасть змогу спрямувати діяльність класного керівника на реалізацію особистісно орієнтованого підходу виховання до кожного члена учнівського колективу.

3.2. Впровадження спеціального проектування як особистісно-розвивальної технології організації виховної діяльності класного колективу

Сучасні педагогічні проблеми найчастіше розв'язуються створенням та впровадженням в освітній процес інноваційних систем. Це потребує ретельного проектування, що виражається не тільки у попередньому плануванні майбутніх змін, а й у передбаченні результатів їхніх впливів на збереження фізичного та духовного здоров'я, інтелектуального та соціального розвитку підростаючого покоління. Проблема проектування змін посідає одне з чільних місць у теорії педагогіки і в практиці освітньої діяльності.

Розвиток проблеми педагогічного проектування нині пов'язується із формуванням і практичним впровадженням ідеальних задумів того, що може бути, чи того, що має бути.

В Україні про систему педагогічного проектування почали говорити ще з II половини минулого століття. Як ми вже зазначали у Розділі I нашого дослідження, що саме А. Макаренко першим ввів у науковий обіг термін “педагогічне проектування”, наголосивши на неможливості виховати особистість без чіткого планування виховного процесу.

Значним кроком у розвитку поняття педагогічного проектування була спроба в 70 – 80-х роках ХХ ст. (Г. Щедровицький, В. Краєвський, І. Лернер), застосувати виробничу та інженерну термінологію до диференціації видів педагогічної діяльності. У педагогіці почали вживати такі терміни й поняття, як конструктивно-технічна (регулятивна) функція педагогіки, принципи конструювання змісту освіти, проект педагогічної діяльності, педагогічне проектування, проектувальна діяльність учителя. Об’єктом проектування в концепціях згаданих учених були ідеальні засоби, методи і форми педагогічної діяльності, зміст освіти.

Отже, у період методологічної розробки (70 – 80-х роках ХХ століття) педагогічне проектування розглядалося як багатокomпонентна сфера, у якій продукти діяльності, здобуті на попередньому рівні, передаються наступному і стають або засобами, або настановами [116].

У 90-х роках ХХ століття розпочалась технологічна розробка проблеми педагогічного проектування. У цей період дедалі більше заявляє про себе інша тенденція, відповідно до якої власне проектувальна діяльність розглядається у відриві від уже сформованої практики виробництва науково-педагогічних знань та яка претендує на власне місце в педагогіці як практично-орієнтованої науки.

Реформи освіти в Україні останнього десятиліття ХХ та початку ХХІ століття зумовили інтенсивне створення нових систем навчання і виховання, підручників і методичних посібників, програм. У ці ж роки з’явився ще один підхід до педагогічного проектування, який також має істотні недоліки. Так, для розробки педагогічних проектів використовувалася вже готова теоретична база. Однак її розробники ігнорували наявність будь-якої визначеної ідеї та певним чином застосовували в проекті різні “інноваційні” погляди, підходи, теорії. У підсумку проект не ставав цілісною та системною конструкцією, а його втілення в життя не тільки не поліпшувало практики, а й породжувало чимало труднощів і проблем.

Таким чином, розв’язання проблеми педагогічного проектування наприкінці ХХ ст. пов’язане з широким розповсюдженням проектування в усіх сферах освіти, залученням різних галузей знань (філософії, психології,) до розробки педагогічних проектів.

Сучасний стан розробки досліджуваної проблеми у вітчизняній педагогіці характеризується практико-орієнтованим розглядом педагогічного проектування як “важливого етапу діяльності вчителя, що прагне технологізувати навчально-виховний процес. Технологізувати навчально-виховний процес – це насамперед побудувати проект майбутнього процесу, що гарантує досягнення кінцевого результату. Спроекувати – це побудувати впорядковану систему технологічних процедур навчального-виховного процесу, обов’язкове виконання яких гарантує досягнення запланованого результату” [147].

Отже, сучасні науковці все більше розглядають проектування як технологію, зазначаючи, що проектування – це система параметрів майбутньої спільної діяльності педагога і вихованців, що спрямована на досягнення певної мети.

У своїх працях В. Киричук, розглядаючи важливість проектування виховної діяльності класного керівника, зазначає, що ця технологія актуалізує:

а) зовнішні (соціальні) чинники і складові гуманного впливу на особистість освітнього і позаосвітнього оточення завдяки впровадженню нових освітніх та виховних програм і методичних засобів;

б) внутрішні (психологічні й духовні) резерви саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення кожного учасника навчально-виховного процесу.

На думку вченого, саме впровадження проектної технології виховної процесу забезпечує цілісний розвиток особистості учня та класного колективу загалом [79].

Сьогодні в загальноосвітніх навчальних закладах України впроваджують педагогіку партнерства, сучасні моделі та системи виховання, в яких учень виступає як творча індивідуальність.

Адже особистісно-розвивальна технологія вимагає створення нових психолого-педагогічних систем, які повинні повною мірою забезпечити фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток особистості кожного вихованця та всіх учасників виховного процесу.

У контексті нашого дослідження необхідним видається розкрити сутність поняття “технологія виховання”. Слово “технологія” походить від грецьких слів “techne” – мистецтво, майстерність, ремесло, уміння та “logos” – наука, що у виробництві означає: 1) сукупність виробничих способів переробки матеріалів, виготовлення якої-небудь продукції; 2) наука про способи впливу на сировину, матеріали чи напівфабрикати відповідними засобами виробництва [207, с. 672].

Сучасний тлумачний словник подає таке визначення щодо поняття “технологія” – це сукупність прийомів, застосовуваних у якій-небудь справі, майстерності, мистецтві [32].

Термін “технологія” у педагогіку ввів А. Макаренко. Педагог вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов’язаний із основною її здатністю “проекувати особистість”, а саме чітко та своєчасно передбачати головні якості та властивості учня, які мають сформуватися у процесі виховання. Ще тоді видатний педагог зазначав, що визначення цілей дає можливість перейти до технології виховання. “Я під цілями виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру ... Я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої варто прагнути” [131, с. 369].

Вже сьогодні у педагогічній лексикон досить міцно увійшло поняття “педагогічна технологія”, розуміння якої неоднозначне.

Основні погляди науковців на визначення поняття “педагогічна технологія” подано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Узагальнення тверджень науковців щодо сутності
“педагогічна технологія”**

№ з/п	Дослідник	Визначання на поняття “педагогічна технологія”
1.	В. Безпалько	це змістовна техніка реалізації навчально-виховного процесу [11, с. 63].
2.	В. Бойченко	строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання [22, с. 77].
3.	І. Волков	опис процесу досягнення планових результатів виховання [39, с. 216].
4.	І. Зайченко	загальний спосіб отримання попередньої інформації про предмет або процес, що вивчається [66, с. 49].
5.	М. Кларін	системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, які використовуються для досягнення педагогічних цілей [86, с. 34].
6.	Н. Кузьміна	системне планування, організація виховного процесу відповідно до поставлених цілей [121, с. 85].
7.	І. Лернер	сукупність необхідної і відтворюваної послідовності педагогічних дій учителя і учнів.
8.	Б. Ліхачов	сукупність психолого-педагогічних установок,

		організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу [126, с. 23].
9.	А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак	визначається як така, що максимально реалізує закони навчання, виховання та розвитку особистості, науково обґрунтований проект дидактичного процесу [159, с. 142].
10.	І. Прокопенко, В. Євдокимов	мистецтво учителя у створенні, використанні та визначенні всього навчально-виховного процесу.
11.	П. Сікорський	моделювання змісту, форм і методів навчально-виховного процесу згідно з поставленою метою [205, с. 165].
12.	Ф. Фрадкін	системний, концептуальний, об'єктивований, інваріантний опис діяльності учителя й учня, спрямований на досягнення освітньої цілі.
13.	Д. Чернилевський	комплексна інтегративна система, яка включає упорядковану множину операцій і дій, що забезпечують ціле визначення.
14.	В. Ченців	продумана у всіх деталях модель спільної діяльності з проектування, організації і проведення навчально-виховного процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителя.

З таблиці видно, що педагогічна технологія розуміється науковцями не однозначно, а саме: як спосіб досягнення свідомо сформульованої навчально-виховної мети; як окрема наука; як педагогічна система та діяльність, сучасний підхід в освітньому процесі, модель та мистецтво педагога. Але всі вчені схиляються до тієї думки, що педагогічна технологія – це чітко обґрунтована система педагогічних дій, спрямованих на вирішення певних навчальних чи виховних завдань.

Про важливість та доцільність використання технологічного підходу у виховному процесі зазначено у “Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні”, де вказується, що “діяльність педагога, спрямована на виховання зростаючої особистості – процедура технологічна. Мета виховання поетапно конкретизується, виділяються проміжні виховні цілі, проектуються дії педагога й вихованців як суб'єктів життєдіяльності. Технологія виховного процесу фіксує доцільні кроки учасників освітнього процесу, підпорядковуються виховній меті. Технологічний підхід уможливорює процес активізації, інтенсифікації, оптимізації виховної діяльності за умов збереження унікальності внутрішнього світу та індивідуального досвіду вихованців”[147].

Якщо звести запропоновані науковцями дефініції технології виховання до певної системи, то можна стверджувати, що дослідники розглядають категорію “технологія виховання” по-різному. Як на нашу думку, можна виділити декілька груп тлумачення даного поняття, які зображено на рисунку 3.1.

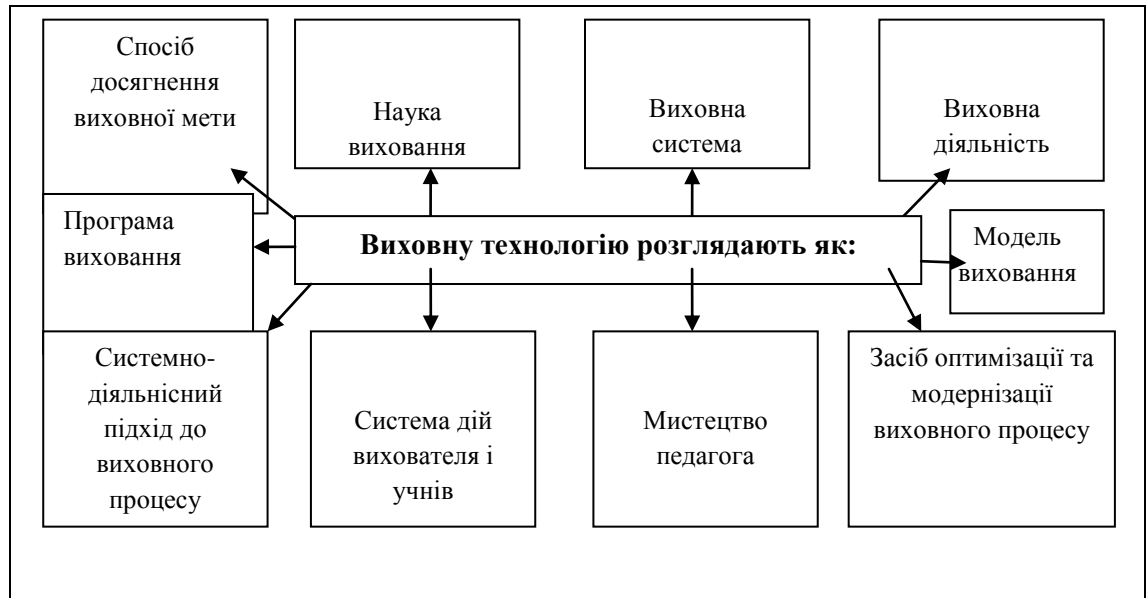

Рис. 3.1. Різні підходи до визначення технології виховання

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що в більшості випадків вчені виділяють у технології виховання дві якісні сторони:

- виховний процес як спільна діяльність вихователя та учнів;
- кінцевий результат виховання.

На думку В. Киричука [78, с. 87], проектування особистісно-розвивальної взаємодії є “науково-творчим описом перебігу виховного процесу в послідовній зміні психолого-педагогічної ситуації розвивальної взаємодії учнів, педагогів та батьків”.

Тому з вищевказаного, можна зазначити, що технологія виховання підростаючого покоління – це не стала, а постійно активна модель виховного процесу.

На нашу думку, технологія виховного процесу – це чітко сплановане розгортання спільної педагогічної діяльності вихователя з вихованцями, яка спрямована на досягнення конкретної виховної мети.

Значна роль педагогічного проектування як особистісно-розвивальної технології полягає в тому, що вона є проміжною ланкою, між теорією та практикою виховання.

Адже в нашому розумінні педагогічне проектування – це наперед спеціально окреслена діяльність всіх учасників виховного процесу. Ця діяльність має бути спрямована на забезпечення особистісно-розвивального підходу до виховання не лише окремої особистості, але й до класного колективу в цілому.

Оскільки проектування виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах зорієнтоване на особистісний фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток учня, то дана технологія названа нами особистісно-розвивальною. В основу такого твердження покладено думку, що виховання – це розвиваюча відкрита система, основним системоутворюючим фактором якого є педагогічна взаємодія вчителя та учня [78, с. 43].

Проектування як технологія особистісного розвитку передбачає цілісний розвиток особистості учня та класного колективу на основі аналізу результатів виховання та об'єктивно впливає на фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток кожного члена колективу.

Слід виокремити такі завдання проектування виховної діяльності класного колективу:

1) забезпечення ефективної організації цілеспрямованого розвитку кожного вихованця та класного колективу в цілому;

2) включення кожного вихованця класного колективу в різні види життєдіяльності (фізично-оздоровчу, предметно-перетворювальну, навчально-пізнавальну, соціально-комунікативну, духовно-катарсичну).

Тому в результаті вищезазначеного виділяються загальні педагогічні умови ефективного формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного колективу:

– застосування у виховній діяльності класного керівника проектування як особистісно-розвивальної технології;

– орієнтація життєдіяльності учнівського колективу на формування всіх сфер особистісної активності підлітків (фізична, інтелектуальна, соціальна і духовна), врахування результатів психолого-педагогічної діагностики та використання індивідуальних і групових форм виховної роботи;

– стимулювання особистісної активності вихованців і їх готовності до саморозвитку поза межами школи.

Отже, основне завдання застосування проектної технології у виховній діяльності – домогтися позитивних змін у динаміці розвитку особистості та формуванні індивідуальності окремого учня.

Технологія відрізняється точним управлінням, детальною розробкою програми виховного процесу.

Саме принцип технологізації виховного процесу передбачає послідовні дії педагога та правильно організовані ним дії вихованців, які підпорядковані досягненню спеціально спроектованих виховних завдань, що відповідають психологічним особливостям розвитку особистості. Так спроектований виховний процес гарантує позитивний кінцевий результат.

Проектування як особистісно-розвивальна технологія організації виховного процесу в класному колективі розглядається нами як складна багаторівнева сукупність дій, які тісно взаємопов'язані між собою і розкривають послідовність й характер взаємодії класного керівника та вихованців.

Таким чином процес проектування виховної діяльності класного колективу включає п'ять етапів, які зображені на рисунку 3.2.

1). Початковий етап – в межах даного етапу використовується діагностика цілепокладання, планування виховної діяльності.

2). Етап проектування – реалізація проектної діяльності, моделювання педагогічної взаємодії вчителя та учнів, взаємин між учнями колективу; вибір та добір оптимальних форм та методів проектування виховної діяльності.

3). Етап впровадження проекту – виконання запланованих проектних дій та простежування динаміки росту їх життєвої активності.

4). Етап корекції проекту – оцінка результатів протікання проекту та можливість проведення корекції процесу.

5). Заключний етап – визначення результатів даної проектної діяльності та вибір варіантів щодо продовження проектування виховної діяльності.

Зазначені етапи дають підстави стверджувати, що вони є ланками одного безперервного процесу

Проектування як технологія виховної діяльності класного керівника включає в себе такі дії:

- психолого-педагогічну діагностику;
- визначення основних виховних цілей, уточнення та конкретизація виховних задач;
- прогнозування можливих результатів виховної діяльності класного керівника;
- моделювання (обґрунтування процесу виховної діяльності);
- остаточне планування, а саме точний розрахунок запланованих дій;
- реалізацію виховних планів;

– остаточні підсумки (відповідність між початковими та кінцевими результатами).

Рис. 3.2. Основні етапи проектування виховної діяльності класного колективу

Нижче наведено особливості реалізації кожного етапу більш детально.

Перш ніж спроектувати виховну діяльність класного колективу, необхідно отримати інформацію про особистості кожного із вихованців та класу загалом. Саме ця інформація є важливою для початку проектування виховної діяльності, яка може бути отримана в результаті психолого-педагогічної діагностики всіх рівнів розвитку учнів. На основі результатів діагностики окреслюються основні суб'єкти виховного впливу, добираються

виховні завдання, встановлюються найбільш оптимальні форми стилю керівництва виховним процесом, з'ясовуються загальні методи та процедури моніторингу динаміки особистісної активності учнів.

Психолого-педагогічна діагностика є одним із основних компонентів процесу проектування, вона має розв'язувати завдання:

- а) виявити особистісні якості учнів та рівні їх вихованості;
- б) визначити особливості взаємодії “вчитель - учень”;
- в) окреслити взаємини учнів в колективі;
- г) досліджувати умови та чинники, які б забезпечили повноцінний розвиток особистості.

Протягом *діагностики* варто застосовувати проблемно-інформаційний пошук, опитування, анкетування, експрес-діагностику та діагностику поглибленого типу.

Для того, щоб розпочати проектування виховної діяльності, потрібно створити в уяві образ об'єкта, якого хотілося б бачити у майбутньому. Співвіднести теперішній стан ситуації з майбутнім, тобто визначити виховні цілі, їх уточнити та конкретизувати, здійснити наступну дію початкового етапу – *цілепокладання*. Одним із головних моментів даного структурного компоненту є те, щоб виховні завдання були важливими не лише для учнів, але й для суспільства, людей, які їх оточують. На даному етапі майбутнє бачення ідеального уявлення учнів починається із конструювання сучасної ситуації, що переходить до кінцевого формування образу. Такий образ має відповідати актуальним потребам суспільства. Цілі мають бути конкретними, реальними, спрямовуватися на проблеми сьогодення, які можна вирішити за допомогою проектування.

З вищевказаного очевидним є те, що класний керівник, спираючись на результати психолого-педагогічної діагностики, визначає основні цілі виховної діяльності, конкретизує їх через низку завдань, які забезпечують бажаний результат.

На основі отриманих результатів психолого-педагогічної діагностики та визначенні основних завдань класний керівник здійснює попереднє планування. Саме на цьому етапі окреслюються кінцеві результати *початкового планування*.

Наступним структурним компонентом є *прогнозування*, що полягає у розробці та стратегії загальної спрямованості проектної діяльності.

На етапі *проектування*, який містить процедуру прогнозування, добирається оптимальний варіант проектування виховної діяльності класного колективу. Одночасно окреслюється формування критеріїв, їх рівнів, які мають відповідати цілям та принципам самої діяльності.

Основними завданнями даного етапу є:

- визначення характеру досягнення цілей;
- виділення різних варіантів виховної діяльності та обрання серед них найрезультативнішого.

Ще одним із етапів проектування є *моделювання*, який зазначає структуру та зміст послідовності виховних завдань, вибір оптимальних форм та методів для реалізації проекту.

Особливістю моделювання виховної діяльності є: дослідження основних принципів виховної діяльності, в результаті якого отримують інформацію про виховний процес, його структуру, добираючи різні варіанти проведення виховної діяльності.

Не менш важливою складовою етапу проектування є остаточне планування, при якому відбувається точний розрахунок запланованих дій. Для виконання даного етапу потрібно співвіднести обсяг виховних завдань із часом, розподілити відведені терміни на підготовку, та проведення виховної діяльності. Дуже важливо, щоб після закінчення даного етапу були розроблені програми, плани, які б конкретизували зміст проекту.

Наступний етап – *етап впровадження проекту*, який забезпечує втілення змісту проекту у виховний процес. На цьому етапі основним, на нашу думку, є усвідомлене ставлення всіх учасників до проектування виховної діяльності класного колективу.

Важливість даного етапу ґрунтується на сумлінному виконанні кожного із завдань, адже їх реалізація дає можливість для швидкого та результативного завершення проекту.

Одним із найважливіших етапів проектування виховної діяльності є *етап корекції проекту*, оскільки саме даний етап визначає відповідність результатів із початковим задумом проекту. Звичайно, після отримання відповідних початкових та кінцевих результатів можливе проведення корекції проекту.

Заключний етап проектування виховної діяльності класного колективу передбачає остаточні висновки та визначення оцінки щодо майбутнього використання даного проекту у виховному процесі чи винайдення нового. На даному етапі проходить завершення проекту, виділяють останні результати та їх об'єктивну оцінку.

Особливістю основних етапів структури проектування виховної діяльності класного колективу є те, що кожен з її компонентів є наслідком попереднього та основою наступного. Тобто описані вище етапи дають підстави стверджувати, що вони є ланками безперервного процесу.

Як зазначає І. Бех, основним предметом зусиль класного керівника як організатора виховної діяльності класного колективу має стати переведення виховної мети в перспективу життя вихованців. Задана класним керівником виховна мета має бути прийнята колективом вихованців, бо в протилежному випадку вчителю не вдається досягти поставленої мети. Коли вихованець приймає мету, вона робиться особистісно значущою та входить у систему його власних цілей [15, с. 25].

Отже, у системі педагогічного проектування завдання щодо розвитку учнів складаються на основі конкретних визначених проблем та можливостей учнів у класних колективах, за результатами педагогічного аналізу та прогнозу розвитку усіх учасників навчально-виховного процесу. Основний зміст проектування полягає у виокремленні засобів, способів, які дозволяють вирішувати актуальні проблеми в організації виховної діяльності класного колективу.

3.3. Моделювання та організація життєдіяльності класного колективу в контексті формування особистісної активності підлітків

Одним із найважливіших дій класного керівника та учнів є організація життєдіяльності класного колективу.

Як уже було сказано в підрозділі 1.2., вчені розуміють категорію “діяльність” по-різному. Одні наголошують, що діяльність можна розглядати як взаємодію людини з навколишнім середовищем, інші вважають, що діяльність – це здатність людини до певного виду активності.

В нашому дослідженні, виділено чотири види особистісної активності, які слід формувати задля різнобічного розвитку особистості.

Ми переконані в тому, що формування особистісної активності підлітків буде більш ефективною, коли діяльність учнів спрямовуватиметься на те, щоб у ній особистість виступала суб’єктом, а сама діяльність мала добровільний та особистісно-мотиваційний характер.

Саме тому організація життєдіяльності підлітків є головним засобом виховання, формування життєвої активності і взаємин між суб’єктами взаємодії. Жодні вказівки, умовляння, повчання дорослих не змінять того факту, що характер дитини складається у процесі її власної життєдіяльності.

Позиції такої ситуації описані у праці О. Коберника, де зазначено, що Ж. Руссо свого часу наголошував: “Наше базікувате виховання виховує лише базік”. І тому всі вихователі мають усвідомити, що дитина – суб’єкт власної

діяльності, а вчитель має співробітничати, співпрацювати, взаємодіяти з вихованцем. Адже, все мистецтво педагога полягає в тому, щоб спрямовувати і регулювати діяльність, виявляти в кожного учня провідний вид життєдіяльності [104, с. 75].

Особливо це важливе в підлітковому віці, який, як відомо, є перехідним періодом від дитинства до юності. В даному віці підліткам властиве відчуття дорослості, виникає потреба утвердитися в колективі. Саме такі якості виражають у підлітка не тільки нову позицію щодо ставлення до себе та оточуючих, але дещо інші бажання, переживання, почуття.

Становлення дорослості відбувається по-різному. Якщо не враховувати такі новоутворення у розвитку підлітка, то процес виховання може бути неефективним, а становлення особистості відбуватися стихійно.

Незважаючи на те, що школярі підліткового віку схильні відчувати та поводити себе, як дорослі, все-таки вони потребують доброзичливої підтримки класного керівника, яка б допомогла реалізації їхнього прагнення до самостійності.

У підлітковому віці виникає потреба у глибшому пізнанні себе та оцінці оточуючих. Діти саме даного віку гостро сприймають усвідомлення їх з боку оточуючих та ставлення до них не лише рідних, але й однокласників. Діти цієї вікової групи вже можуть оцінювати власні вчинки, називають свої позитивні якості та усвідомлюють недоліки, прагнучи до ідеалу.

Тому життєдіяльність класного колективу є головним засобом виховання особистості та розвитку взаємин між підлітками. Саме підліток є суб'єктом власної діяльності, а вихователь має не змушувати до певних дій, а лише допомагати. Адже діяльність, в якій учень проявляє значну активність, є основою для фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку особистості. А це можна забезпечити при вмілому моделюванні та організації життєдіяльності класного колективу.

Моделювання будується на абстрагуванні схожих ознак чи різних об'єктів, явищ і встановлює певні взаємозв'язки між ними. Модель (від лат. *modulus* – міра, аналог, зразок) – відтворення чи відображення об'єкту, задуму (конструкцій), опису чи розрахунків, що відображає, імітує, відтворює принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки та характеристики об'єкта дослідження чи відтворення (оригіналу) [223, с. 461].

Моделювання передбачає описання певної гіпотези, концепції виховного процесу. Модель конкретного виховного процесу відображає результат педагогічної взаємодії вихователя та вихованців, передбачає формування життєво активної особистості.

Розробляючи власну модель, нами було зосереджено увагу на твердженні про роль моделі в науковому дослідженні (С. Архангельський, В. Безрукова, Г. Суходольський, Н. Кухарев, А. Братко, Л. Ітельсон, А. Кочергін, І. Логвінов та ін.):

- модель має велике практичне значення для планування подальшого експерименту;
- модель визначає певну форму застосування системи, яка моделюється;
- модель може бути підґрунтям для розрахунку, зокрема її змін.

Модель процесу формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності дозволяє впродовж дослідження вирішити низку проблем, зокрема: моделювання конкретизує мету для класного керівника – формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності; модель активізує та робить ефективнішою саму виховну діяльність.

З метою глибшого розуміння організації життєдіяльності класного колективу, що відображена у фізично-оздоровчій, навчально-пізнавальній, предметно-перетворювальній, соціально-комунікативній, оцінно-орієнтаційній діяльності та реалізується протягом основних етапів проектування виховної діяльності (початковий етап, етап проектування, етап впровадження проекту, етап корекції проекту, заключний етап) нами була запропонована модель формування особистісної (фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної) активності підлітків (Рис. 3.3.).

Основними структурними компонентами моделі є: загальна мета виховного впливу (формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника), етапи проектування виховної діяльності класного колективу; основні види життєдіяльності класного колективу, в яких підлітки проявляють особистісну активність й забезпечують фізичний, інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток.

Тим самим формують основні види особистісної активності: фізичну, інтелектуальну, соціальну, духовну; зміст виховної діяльності із підлітками, форми, методи; критерії та рівні сформованості особистісної активності підлітків; очікуваний результат.

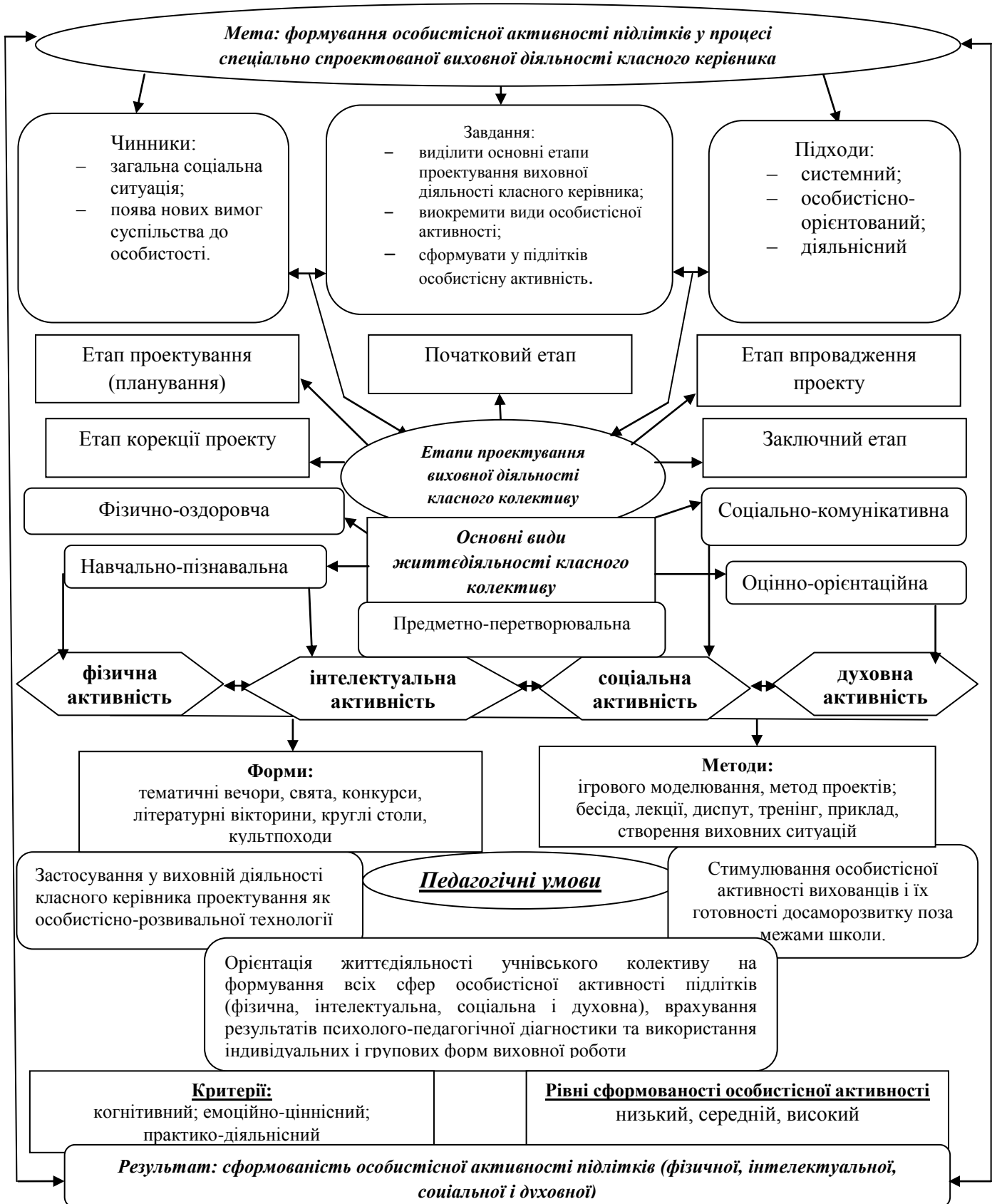

Рис. 3.3. Модель формування особистісної активності підлітків у спеціально спроектованій виховній діяльності класного колективу

Як видно із моделі, одним із важливих компонентів проектування виховного процесу класного колективу є планування та організація його життєдіяльності. Вона реалізується на основі процесу планування, яке дає можливість уявити надумане та з'ясувати проблеми, що можуть виникнути в результаті проектування виховної діяльності. Планувати виховну діяльність класного колективу – означає створити певну систему діяльності, яка б визнала порядок, терміни проведення виховних справ.

Як показує виховна практика, сучасні плани класних керівників становлять зазвичай систему тих формальних заходів, які повторюються від 5 до 11 класу і переважно не відповідають віковим категоріям учнів того чи іншого класного колективу. Тобто, якщо заходи є усталеними й прийнятними вже здавна і не відповідають вимогам сучасності, віковим та індивідуальним особливостям, то й учні не будуть мати бажання брати участь у їх проведенні.

Впродовж складання програми змісту виховної діяльності класного колективу необхідно дотримуватися таких вимог:

- 1) звичайно до розробки плану виховної діяльності потрібно залучати і самих учнів та їх батьків;
- 2) має бути присутня індивідуальна, корекційна робота;
- 3) приділяти належну увагу груповій роботі.

Під час планування та організації виховної діяльності класного колективу варто не забувати про принципи: цілеспрямованості, індивідуалізації, диференціації та багато інших.

Основні організаційно педагогічні принципи реалізуються через наперед спроектовану систему форм та основних видів організації життєдіяльності учнів: фізично-оздоровчої, предметно-перетворювальної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, оцінно-орієнтаційної та ін.

Саме такі різні види діяльності, в яких підлітки проявляють особистісну активність й забезпечують фізичний, інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток. Тим самим формуються основні види особистісної активності: фізична, інтелектуальна, соціальна, духовна.

Виховання школяра, де існує гармонійне поєднання фізичної досконалості та духовного багатства – це одна із актуальних проблем сучасної педагогіки. Сьогоденний розширений інформаційний простір, психічне навантаження – все це призводить до різних хвороб, які не притаманні молодому організму.

Важливою ланкою життєдіяльності класного колективу є фізично-оздоровча діяльність, що є основою фізичного виховання учнів.

Фізичне виховання – це багатогранний процес організації активної пізнавальної та фізично-оздоровчої діяльності учнів, спрямованої на формування потреби у заняттях фізичною культурою та спортом, розвитку фізичних сил і здоров'я, вироблення санітарно-гігієнічних навичок, здорового способу життя [18, с. 11].

Фізично-оздоровча діяльність покликана виховати в учнів любов до життя, власного здоров'я, сформувати в учнів потребу фізичного самовдосконалення, уміння зберігати та зміцнювати здоров'я.

Школярі мають обрати такі види фізично-оздоровчої діяльності, які б підкреслювали їхні інтереси, здібності. Фізично-оздоровча діяльність має реалізуватися на засадах цілісності, системності. Це допоможе не лише зміцнити здоров'я, а й підвищити оздоровчу активність.

Як уже зазначалося, вже сьогодні гостро стоїть проблема здоров'я людини, і особливого значення набуває формування фізичної активності та здорового способу життя учнів.

Формування здорового способу життя має на меті навчити дітей цінувати власне здоров'я і дбати про нього, формувати такий світогляд учнів, що створить у них потребу ведення здорового способу життя.

Фізично-оздоровча діяльність виступає як стійке особистісне утворення, це інтегральна якість, яка складається з комплексу фізичних, емоційних, інтелектуальних властивостей і окреслюється в ініціативній, необхідній фізично-оздоровчій діяльності.

Фізично-оздоровча діяльність формує фізичну активність, яка є компонентом здорового способу життя.

Під час формування фізичної активності одночасно взаємодіють соціальні, біологічні, педагогічні передумови, які значну роль відіграють у формуванні фізичної активності та здорового способу життя.

Система роботи включає в себе організацію шкільного режиму: дотримання у школі гігієнічних норм щодо освітлення, температури повітря, шкільного обладнання, раціонального харчування, загартування; профілактичне медичне обстеження, пропаганду здорового способу життя і залучення учнів у різні види спортивно-фізкультурної діяльності:

1) класні години: “Життя і здоров'я людини”, “Права і обов'язки підлітків щодо збереження і зміцнення здоров'я”, “Спілкування і здоров'я”;

2) усний журнал (захворюваність учнів, Всесвітній день здоров'я, Всесвітній день без тютюну, Всесвітній день проти СНІДу тощо.);

3) години спілкування: “Видатні постаті про здоров'я”, “Українські прислів'я і приказки про здоров'я”, “Правила поведінки біля водойм, в лісі”, “Чому шкідливе куріння?”, “Скажи наркотикам – Ні!”;

4) конференції: “Спортивні ігри та їх оздоровлювальний потенціал”, “Алкоголь та його вплив на здоров’я”, “Особиста відповідальність про здоров’я”;

5) круглі столи: “Рухова активність та її вплив на розвиток підлітків”, “Сон і здоров’я”, “Активний відпочинок та його види”, “Що ми їмо?”, “В здоровому тілі – здоровий дух”;

6) виховні години: “Формула здорового способу життя”, “Основи безпечної життєдіяльності”; “Як зберегти своє здоров’я”, “Обережно, гриби!”;

7) уроки фізичної культури;

8) курс “Основи здоров’я”.

Також учням запропонували проведення вечорів, різноманітних бесід про важливість дотримання здорового способу життя та, навпаки, про шкідливий вплив поганих звичок.

Стимулюванню фізичної активності учнів сприяли організовані свята козацької слави, вечори козацьких традицій, про побут та звичаї Запорізької Січі.

Для закріплення думки у дітей про важливість спорту у житті людини запрошували місцевих спортсменів, тренерів; пропонували учням відвідувати спортивні змагання, читати книги про спорт, про спортсменів та їх потім обговорювати. Слід зазначити, що не менш важливим для фізичного здоров’я є щоденне виконання низки оздоровчих вправ вдома.

Щоб зацікавити учнів фізичною культурою, спортом та оздоровити школярів, доречно проводити туристичні походи. Саме вони загартовують учнів, вчать любити природу, а проведення різних естафет та ігор (“запитання мудрецю”, “правда чи дія?”, “малюнок наосліп”, “надписи на спині”, “три ноги”, “біг із картоплею”, “збери слово”, “море хвилюється раз...” тощо) привчають учнів бути відповідальними, самостійними, допомагати однокласникам.

Без самостійного виконання учнями вправ вдома не можна підвищити рівень розвитку фізичної культури, адже не всі діти беруть участь у спортивних секціях.

Вчитель має ознайомити та вказати на важливість ранкової гімнастики вдома, має зазначити, що це є гарант здоров’я для кожного учня.

Найважливішою суспільною діяльністю дітей шкільного віку є навчально-пізнавальна діяльність. Підлітки у процесі пізнавальної активності постійно піднімаються на новий рівень пізнання, розвивають в собі самостійність та інтерес.

Навчально-пізнавальна діяльність формує та розвиває інтелектуальну активність. Виховний характер інтелектуальної активності поглиблюється за умови постійної участі учнів в таких ситуаціях, де вони повинні точно та лаконічно подавати власні думки, коментувати міркування однокласників, ділитися своїми знаннями з іншими.

Розвиток інтелектуальної активності спрямований на заохочення та підтримання школярів у прагненні здобути нові знання, формування гармонійної, інтелектуальної і духовно багатой особистості.

Встановлено, що утворення інтересу, активізація діяльності учнів, тобто інтелектуальне виховання ефективно здійснюється шляхом проведення:

- 1) предметних олімпіад;
- 2) виставок гурткових дитячих робіт;
- 3) урочистих годин з нагоди відзначення кращих учнів, знавців окремих предметів, переможців конкурсів;
- 4) конкурсів знавців певного предмета (брейн-ринг, КВК, “Естафета ерудитів”)
- 5) походів у музей, бібліотеку – обговорення побаченого та почутого;
- 6) захистів фантастичного проекту: “Школа нового тисячоліття”;
- 7) брейн-рингів “Машина нашого часу”;
- 8) ігор “Пізнавши себе, ти пізнаєш світ”;
- 9) вечорів нерозгаданих таємниць;
- 10) годин спілкування “Книга – джерело знань”, “Розкажи про своє хобі”.

Правильне та своєчасне проведення заходів створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних інтересів, залучає учнів до пошукової діяльності.

Найважливішим моментом соціалізації людини є формування її соціальної активності, що виявляється у поведінці особистості та її діяльності. Соціально-комунікативна діяльність розвиває соціальну активність.

Соціальна активність – це системна соціальна якість, що відображає цілісне активне ставлення до суспільства, його проблем розвитку, та визначає якісні особливості свідомості, діяльності і стану особистості [18, с. 109].

Важливими ознаками соціальної активності особистості є прагнення впливати на суспільні процеси та брати участь у справах соціуму, перетворюючи або, навпаки, зміцнюючи чинний соціальний лад чи його елементи.

Розглядаючи дослідження про соціальну активність слід виокремити низку її причин:

- ідентифікаційну, яка полягає у виокремленні свого “Я” серед соціальної спільноти;
- цілеутворюючу, коли цілі певної спільноти стають особистими цілями;
- мотиваційну, яка спонукає особистість брати участь в суспільно-значущій діяльності.

Загальними критеріями активної соціальної особистості є спрямованість на інтереси, потреби, цінності, їх особливості та втілення. Соціальна життєва позиція особистості є багатомірною. Така активність визначає рівень входження особистості в соціальне середовище та її самовизначення як самостійного суб’єкта.

Проблема спілкування належить до числа найважливіших для підлітка сфер життєдіяльності. Від того, як воно буде складатися, залежить формування майбутньої особистості. Саме цим й пояснюється надзвичайна актуальність вивчення проблем спілкування, яка в сучасному суспільстві лише посилюється, оскільки відбувається різка зміна стандартів регламентації соціальних стосунків, особистісних взаємин, моральних цінностей, норм поведінки тощо.

У підручнику “Введение в психологию” під редакцією А. Петровського зазначено, що значення спілкування з вікової позиції розглядалися як в зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Зарубіжні психологи розглядали спілкування в підлітковому віці з погляду соціально-психологічного явища, адже в цьому віці розширюється життєвий світ дитини, коло її спілкування, групової приналежності і типу людей, на яких вона орієнтуються. Вітчизняні психологи розглядали значимість спілкування в підлітковому віці з позиції культурно-історичної теорії, зазначаючи, що в підлітковому віці спілкування є основним видом діяльності [31].

Завдяки спілкуванню учні будують відносини, включаються в різні види діяльності. Усі вчені (Божович Л. (1968), Виготський Л. (1984), Кон І. (1989)) сходяться у визнанні того величезного значення, яке має для підлітків спілкування з однолітками.

У контактуванні людина самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості, спілкування пронизує всю життєдіяльність особистості.

Як зазначають дослідники, спілкування – це специфічна форма активності, в якій людина задовольняє свою потребу в іншій людині. У такій взаємодії члени спілкування прагнуть досягти спільного результату в діяльності (ділове спілкування), для отримання чи передачі знань (пізнавальне спілкування) [18, с. 110].

Комунікація має соціальний характер, адже створюється у процесі діяльності людей для пізнання навколишнього світу.

За словами А. Мудрика, контактування школярів – це своєрідний обмін духовними цінностями у процесі взаємодії учнів з оточенням, що має вікові особливості і здійснює як об'єктивний, так і певною мірою педагогічно спрямований вплив на життєдіяльність і становлення особистості [144].

Під час організації соціальної активності педагогам необхідно знати, що взаємний зв'язок між членами учнівського колективу – це своєрідна система, яка характеризується певними зв'язками між вихованцями та колективом в цілому. На кожному етапі розвитку особистості спілкування між членами колективу виконує різні функції.

Зокрема, на початковому етапі комунікація виконує інформаційну та мотиваційну функції, які у взаємозв'язку впливають на виховний результат.

Вже на наступних етапах, спілкування в колективі набуває статусу власне комунікативної діяльності і виконує предметно-перетворювальну функцію, яка характеризується піклуванням про інших учнів, тобто формується почуття дружби, і тим самим закріплюється культура порозуміння.

Планування комунікативної структури життєдіяльності колективу передбачає організацію низки виховних заходів, які б відповідали основним виховним завданням та цілям педагогічної та моральної ситуації в колективі, особливостям соціальної активності не лише певних учнів класу, але й всього учнівського колективу загалом.

Слід наголосити, що ефективність впливу форм та засобів комунікативної діяльності висока лише в тому випадку, коли педагогічна модель буде враховувати психологічні особливості спілкування учнів на кожному віковому періоді.

Вченим А. Мудриком під час проведення дослідження було окреслено 4 типи спілкування на кожному віковому періоді розвитку особистості. Зокрема, для учнів підліткового віку дослідник виділив тип спілкування для молодших (4 – 5 клас) та старших (6 – 7 клас) підлітків [144].

Автор стверджував, що молодші підлітки вже менше спілкуються з дорослими і все частіше з однолітками, тобто виділяють вже дружні групи. Спілкування переважно заключається у питаннях типу: “хто зробив?”, “що зробив?” і зовсім не цікавить підлітка мотивація того чи іншого вчинку “чому це було зроблено?”, “що він думав, коли робив?”. Здебільшого всі розмови підлітків закінчуються не лише суперечками, а й бійками.

Старші підлітки ще люблять рухливі ігри, але вони вже об'єднуються у маленькі групи людей, їх приваблюють розмови про дружбу,

про перші почуття; вони вже більше роздумують про себе, про оточуюче середовище.

Для підвищення соціальної активності підлітків варто проводити українські народні свята, застосовуючи при цьому елементи мовленнєвого етикету українців, впроваджувати курси риторики, комунікативні тренінги. Не менш важливим є проведення бесід на різні теми, конкурсів, диспутів, фестивалів, літературних вечорів, щоб допомогти дітям чути та розуміти оточуючих, навчити підлітків висловлювати відстоювати власну думку.

Надзвичайно ефективним є впровадження курсів риторики, які спрямовані на формування у підлітків ефективної мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Цей курс риторики складається з чотирьох занять, які охоплюють найважливіші моменти:

1. Народна риторика – основа мовленнєвої поведінки кожної особистості.
2. Композиція промови, її тема, вид та цільова установка.
3. Промовець та аудиторія. Вимоги до тез та їх аргументація.
4. Основні положення риторичного ідеалу. Культура ораторської мови.

В результаті учні зможуть вільно висловлювати свої думки. За допомогою риторичних курсів учні удосконалять свої вміння спілкуватись з іншими людьми, зможуть вступати в різні дискусії, диспути, а також переконувати опонентів щодо правильності своїх позицій.

Підлітки про культуру спілкування дізнаються більше, коли безпосередньо будуть брати участь в бесідах, розповідях, конференціях. Можна запропонувати безліч різноманітних тем: про роль спілкування в житті людини, про основні якості, якими має бути наділена кожна особистість: тактовність, люб'язність, ввічливість, правдивість, коректність, і, навпаки, про людські вади, а саме: брехливість, впертість, лицемірство, лукавство, неуважність, пихатість тощо.

Отже, всі засоби розвитку соціальної активності поглиблюють знання підлітка про сутність спілкування як з однолітками, так зі старшими людьми, удосконалюють міжособистісне контактування від найближчого оточення до опосередкованого спілкування за межами школи та сім'ї.

Духовність учнів – одна з головних проблем нашої держави. Успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких чільне місце посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації. Духовність визначає спрямованість усіх розумових,

емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе як особистості.

Як свідчать соціологічні, культурологічні та психолого-педагогічні дослідження, в значній частини молоді, зокрема підлітків, спостерігається світоглядна індиферентність, анархічні настрої, втрата ідеалів, відчуженість від дорослих, песимістичне сприйняття життя. Відбувається девальвація духовних цінностей, посилюються кримінальні тенденції зростання правопорушень, злочинності, асоціальної поведінки [18, с. 125].

Спостерігається негативне ставлення підлітків до суспільного обов'язку, відповідальності, нехтування освітою, значний спад інтересу учнів до культури, мистецтва, духовних цінностей.

Усі зазначені проблеми не сприяють формуванню духовної активності. До того ж низький рівень культури поведінки підлітків негативно відображується на їх ставленні до життя.

Сьогодні активно відбувається процес оновлення змісту освіти й удосконалення систем духовного виховання учнів. Тому головною метою загальноосвітньої школи є сформувати в учнів переосмислення високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потяг до прекрасного. І в свою чергу, сучасний вчитель повинен збагнути зміну усталених канонів у суспільстві щодо моральних цінностей.

Інтерес до проблем духовності виник ще за часів Я. Коменського, Г. Песталоцці, А. Дистерверга, В. Сухомлинського. Ці педагоги єдино виділили головні чинники, які впливають на духовне виховання учнів: праця, сім'я, школа, вчитель.

Поняття “духовність” завжди мало у філософії важливе значення і відіграло головну роль у ключових проблемах людини та її місце у світі. І тому такі філософи як Платон, Аристотель, П. Юркевич, Г. Сковорода вважали, що поняття “духовність” є похідним від слова “дух”, що означає рухливе повітря, повівання дихання, носій життя.

На сучасному етапі проблемою духовності займаються багато вчених, серед яких: Т. Зазюн, І. Зеліченко, О. Майкіна, Г. Сагач, С. Соловейчик та ін. Оволодіння учнівською молоддю духовними цінностями підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями. Духовність зміцнює єдність усього суспільства, забезпечує подолання труднощів на шляху його розвитку. Саме школа формує майбутні покоління, а від цього залежить розвиток і розквіт нашої держави.

Базовим для педагогіки є положення про те, що духовна культура людини формується в процесі виховання. Крім нього, жодного іншого

способу оволодіння людиною духовною культурою не може бути. На це ще у XVIII ст. наголошував К. Гельвецій. Але в наш час процес виховання взагалі та прищеплення духовності зокрема потребують нового переосмислення відповідно до завдань оновлення всіх сфер людської життєдіяльності, формування в нашій країні демократичного гуманного суспільства.

Духовна активність вибудовується на основі оціночних здібностей до себе, власних можливостей, своєї гідності.

Після опрацювання психолого-педагогічної літератури, варто розуміти, що "...вчителі не мають змоги вдосконалити духовну активність без спеціальної організації актів колективного роздуму про вічні питання життя, коли саме цей акт стає причетністю до всього світу, участю в житті другої людини та всіх людей" [18, с. 125].

Надзвичайна складність організації духовної активності спричинена відсутністю методичних рекомендацій щодо змісту, форм та методів її формування.

При моделюванні та організації духовної активності варто звертати увагу на моральні позиції, цінності, норми, моральні ідеали та установки підлітка, а також врахувати взаємини, які склалися з однолітками та з оточуючими людьми.

Для успішної організації формування духовної активності класним керівникам потрібно дотримуватися певних вимог:

- 1) у взаємодії вчителя та учня реалізується гуманістичний підхід, а саме: своєрідність та індивідуальність кожного підлітка;
- 2) ставитися до підлітка як до свідомої особистості;
- 3) педагог має бути порадиником, старшим другом.

Встановлено, що формування духовної активності підлітків ефективно здійснюється шляхом проведення:

- 1) тематичних вечорів ("Запали свічку" до дня Пам'яті голодомору, "Велика Перемога", присвячена Другій Світовій війні);
- 2) відвертих розмов ("Вчинки людини", "Людські достоїнства та вади", "Щастя краще багатства");
- 3) пізнавальних бесід ("Походження добра та зла", "Дружні й хлібом ситні будуть", "Чи кожна професія важлива в житті людини");
- 4) культурно-масових робіт (провідати ветеранів Великої Вітчизняної війни, допомогти по господарству людям похилого віку, прибирати території біля пам'ятників культури, водойм);
- 5) походів до театру, костьолу;
- 6) виставок квітів, картин;
- 7) перегляду історичних фільмів.

Отже, духовна активність формується найефективніше, якщо виховний процес організується на основі співтворчості вчителя з учнем, якщо визнаються права і свободи підлітка, якщо спілкування підлітків будуються на гуманістичних принципах і ціннісному ставленні до людини та до самого себе.

Варто зазначити, що правильне, точне моделювання життєдіяльності класного колективу дає можливість розвивати фізичний, інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток підлітків.

Оптимальне поєднання різних видів фізичної-оздоровчої, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної та оцінно-орієнтаційної діяльності сприяє кращому формуванню фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної активності.

3.4. Оцінка ефективного формування особистісної активності у підлітків за допомогою проектування виховної діяльності класного колективу (за результатами формувального етапу експерименту)

З метою перевірки ефективності запропонованих нами педагогічних умов формування особистісної активності у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника був проведений формувальний експеримент.

Для перевірки гіпотези експериментальне дослідження було спрямоване на розв'язання таких завдань:

- впровадження розробленої моделі формування особистісної активності у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника;
- експериментальна перевірка педагогічних умов формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника.

У формувальному етапі дослідження брало участь 348 підлітків, з яких 134 навчається в сільській місцевості, 214 – в міській. Серед респондентів 185 дівчаток та 163 хлопчики. Частина підлітків була віднесена до контрольної (164 респонденти) та експериментальної групи (184 респонденти).

Вивчення рівня сформованості в підлітків особистісної активності проводилося аналогічно на констатувальному етапі дослідження, тобто з використанням тих самих методів та критеріїв, наведених в підрозділі 2.1.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та результатів констатувального етапу експерименту, в роботі експериментально перевірялися такі педагогічні умови формування особистісної активності підлітків: застосування у виховній діяльності класного керівника проектування як особистісно-розвивальної технології; орієнтація життєдіяльності учнівського колективу на формування всіх сфер особистісної активності підлітків (фізична, інтелектуальна, соціальна і духовна), врахування результатів психолого-педагогічної діагностики та використання індивідуальних і групових форм виховної роботи; стимулювання особистісної активності вихованців і їх готовності до саморозвитку поза межами школи.

Першим і досить важливим напрямом здійснення формувального етапу дослідно-експериментальної діяльності була науково-методична робота із класними керівниками експериментальної групи. Адже на констатувальному етапі експерименту нами встановлено, що більшість класних керівників мають досить низький рівень готовності до проектування виховної діяльності класного колективу (37,7% – середній та 40,8% – низький). У відповідях на питання анкети вчителі зазначали, що їм важко з'ясувати та виділяти особливості розвитку як окремих учнів, так і класного колективу в цілому, у них незначні знання щодо педагогічного проектування. Тому для більш ґрунтовної науково-методичної підготовки класних керівників, нами було проведено декілька семінарів, які передбачали розгляд таких питань:

1. Історія розвитку проектування у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.
2. Сутність педагогічного проектування, його принципи та структура.
3. Основні етапи проектування виховної діяльності класного колективу.
4. Особливості формування особистісної активності за допомогою спеціально спроектованої виховної діяльності класного колективу.
5. Методи та методики діагностування особистісної активності підлітків.

(Зразок завдань для класних керівників у Додатку М).

В результаті проведених занять нами були розв'язані такі завдання:

1. Розкрити сутність, значення, основні принципи та особливості проектування виховної діяльності класного керівника в класному колективі.
2. Розвинути у класних керівників здібності та можливості обґрунтовувати та впроваджувати інноваційні ідеї щодо покращення показників особистісної активності підлітків.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування особистісної активності підлітків у процесі проектування виховної діяльності класного керівника.

В ході заняття застосовувався метод лекції з елементами інтерактивного навчання, що сприяло кращому усвідомленню важливості досліджуваної теми.

Теоретичні заняття супроводжувалися практичними на, яких класні керівники вправлялись у створенні проектів, що спрямовані на розв'язання педагогічних завдань. Отже, за допомогою подібних завдань класні керівники мали змогу навчитися розробляти проекти виховної діяльності класних колективів, визначати провідні виховні задачі, виділяти систему форм взаємодії основних суб'єктів навчального-виховного процесу, прогнозувати результати проектування, застосовувати різні алгоритми дії в тій або в іншій ситуації.

Упродовж формувального етапу експерименту проводилася відповідна робота у засіданнях методичних об'єднань класних керівників. На цих зібраннях класних керівників обговорювалися проблеми реалізації розробленого проекту виховної діяльності класного керівника, розглядалися основні етапи проектування виховної діяльності класу стосовно корекції змістовного наповнення кожного елементу проекту, уточнювали організаційні питання. Також на засіданнях розглядалися питання форм і методів роботи класного керівника та пропонувалося застосовувати їх в інших класах. Вчителі обговорювали конкретні теми, які актуальні для учнів, обмінювалися власним досвідом. Варто зазначити, що у процесі формувального етапу експерименту члени методичного об'єднання класних керівників не лише обговорювали конкретні виховні заходи, але й запозичували деякі форми та методи у своїх колег.

В кінці навчального року на засіданні методичного об'єднання класних керівників підводились загальні підсумки виховної діяльності класних колективів. Також узагальнювалися результати впровадження моделі формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника; обговорювалися досягнення у формуванні фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної активності підлітків, уточнювалися основні перешкоди втілення педагогічного проектування, окреслювалися застереження та надавалися рекомендації для подальшої реалізації проекту.

Головним завданням формувального етапу експерименту була перевірка ефективності визначених педагогічних умов, впровадження моделі організації особистісно орієнтованої життєдіяльності підлітків,

проведення прикінцевого аналізу сформованості в них особистісної активності.

Виховна діяльність в експериментальній групі проводилась на основі проектування такої діяльності класного керівника та за моделлю організації життєдіяльності учнів, яка зорієнтована на формування особистісної активності підлітків. У контрольній групі виховний процес проходив традиційно.

У ході формувального етапу експерименту важливого значення набуло дотримання загальних норм організації шкільного режиму, а саме: гігієнічних норм освітлення, температури повітря приміщення класу, шкільне устаткування та раціональне харчування. Впродовж формувального етапу експерименту здійснювалося залучення учнів у різні види фізично-оздоровчої діяльності. Класний керівник постійно вів усний журнал, в якому вчитель фіксував не лише ступінь та частоту захворюваності учнів протягом всього навчального року, але й визначні дати, що певною мірою стосуються здоров'я школярів, наприклад, Всесвітній день здоров'я, Всесвітній день без тютюну, Всесвітній день проти СНІДу тощо.

Частим стало проведення класних годин на теми загальних проблем здоров'я підростаючого покоління. Дієвою виявилася бесіда з учнями на тему: "Права та обов'язки підлітків щодо збереження і зміцнення здоров'я", в ході якої учні були активними настільки, що склали власні пам'ятки про права та обов'язки перед рідними та дорослими за своє здоров'я. У цих пам'ятках наголошено на негативних наслідках шкідливих звичок. Продовженням цієї теми стало проведення на годинах спілкування наступних тем: "Чому шкідливе куріння?", "Скажи наркотикам – НІ!". Під час таких заходів загострювалась увага на статистиці захворюваності на подібні хвороби; на плакатах було зображено наслідки вживання цигарок та наркотиків. В класах, де проводилися такі заходи, учні ділилися на мікрогрупи, кожна з яких мала власну тему, яка в свою чергу поділялася на основні підтеми: статистика захворюваності, вплив від цигарок та наркотиків та наслідки. Крім вищеназваних тем на годинах спілкування обговорювали основні правила збереження життя здоров'я біля водойм.

Як відомо, приклад для наслідування є надзвичайно важливим виховним методом, особливо для підлітків. Тому досить дієвим та цікавим для учнів стало запрошення спортсменів, тренерів на подібні години спілкування, які об'єдналися в цикл занять "Видатні постаті про здоров'я". На таких заняттях після виголошення виступаючим доповіді про важливість та необхідність займатися фізичною культурою учні мали змогу вільно поспілкуватися із гостем, поставити цікаві для себе запитання. Постійним

елементом всіх занять про здоров'я стало звернення до народної мудрості. Декілька занять було присвячено темі “Українські прислів'я та приказки про здоров'я”, на яких демонстрували зразки народної творчості про здоров'я та хвороби.

Не менш цікавими виявилися конференції та круглі столи, на яких учні самі доповідали, активно брали участь в обговоренні важливих проблем, вступали в дискусії, переконували однокласників у правильності власних принципів. Обговорювалися різні теми, зокрема декларувалась важливість спортивних ігор, особисту відповідальність за своє здоров'я. Учні виділяли основні види активного відпочинку та визначали їх вплив на здоров'я, обговорювали важливість здорового сну. З-поміж проведених конференцій та круглих столів, на наш погляд, найбільш ефективною виявилася конференція “Що ми їмо?” На цьому занятті учні самостійно окреслили список найбільш шкідливих для організму продуктів харчування. До цього списку ввійшли: чіпси, сухарики з різними приправами, енергетичні напої (лонгер, RedBull тощо), газовані напої (Coca-Cola, Sprite, Pepsi), різні жуйки та багато інших. Після розповіді про дані продукти, школярі особливу увагу зосередили на окресленні наслідків постійного їх споживання, оскільки воно спричинює розлади шлунку, виразки підшлункової залози, хронічні хвороби нирок та печінки.

Нетрадиційним для учнів був урок-тренінг “Обережно, гриби!”, який проходив у незвичній формі рольової гри. Клас ділився на групи: умовно-їстівні, їстівні та неїстівні гриби. Кожен учень репрезентував окремий гриб, його зовнішні характеристики, доповідав про місце знаходження гриба в лісі. В кінці заняття школярі, підводячи підсумок вивченому, зазначали, які гриби є отруйними, основні причини отруєнь, загальні симптоми отруєння грибами та основні правила безпечного споживання навіть їстівних грибів.

Ефективною формою покращення рівня фізичної активності виявились організовані свята козацької слави, традицій Запорізької Січі. Такі інсценізовані свята “Нумо, козачата!”, “Ми – діти славного козацького роду!” надихають учнів до систематичного виконання фізичних вправ, сприяють відмові від шкідливих звичок.

Туристичні походи також є ефективною формою оздоровлення та зацікавлення учнів заняттями фізичною культурою, спортом. Походи загартовують школярів, вчать любити природу, а проведення різних естафет та ігор (Додаток П) вчать дітей бути відповідальними та самостійними. Колективне приготування каші сприяє формуванню вміння працювати колективно для досягнення спільної мети, уникаючи конфліктних ситуацій.

Одним із головних видів фізично-оздоровчої діяльності є особиста гігієна. Тому не менш важливим для здоров'я дитини є ранкова гімнастика. Отже, класний керівник спільно з вчителем фізичної культури залучали учнів до різних видів фізично-оздоровчої діяльності, вказували на важливість ранкової гімнастики вдома, адже це є гарантом здоров'я для кожного школяра.

Найважливішою суспільною діяльністю дітей шкільного віку є навчально-пізнавальна, яка повною мірою забезпечує формування інтелектуальної активності підлітків. У процесі навчально-пізнавальної діяльності учні розширюють свій рівень пізнання, розвивають в собі самостійність та інтерес.

Виховний потенціал навчально-пізнавальної діяльності визначається за умови постійного включення школяра у різні ситуації, де учні мають:

- а) відстоювати власні погляди та переконувати однокласників у правильності своєї думки;
- б) для з'ясування незрозумілого ставити запитання як вчителю, так і товаришам;
- в) допомагати однокласникам та друзям, якщо вони щось не зрозуміли;
- г) виконувати не лише першочергові, але й додаткові завдання;
- г) вміти корегувати власні думки та думки товаришів.

Виходячи з вищезазначеного, зміст навчально-пізнавальної діяльності підлітків з метою формування їх інтелектуальної активності у дослідженні реалізовувався через такі форми: предметні олімпіади, виставки дитячих робіт, урочисті години по відзначення кращих учнів, конкурси (брейн-ринги, КВК, естафети ерудитів), походи до музеїв, бібліотек, кіно, захисти проєктів, рольові ігри, вечори нерозгаданих таємниць, години спілкування, пізнавальні бесіди).

Зазвичай, учнів, які успішно закінчили навчальний рік, нагороджували похвальним листом. Такого морального стимулювання потребують найкращі знавці окремих предметів, переможці конкурсів, олімпіад продовж всього року. Це стає прикладом для всіх інших учнів і підвищує показники інтелектуальної активності.

Надзвичайно ефективною формою для отримання нової інформації є похід до музею, бібліотеки, кіно. Школярі мали змогу познайомитися з експонати датованими від початку нашої ери до середини ХХ століття. Після походу до музею, на класній годині учні ділилися власними думками про побачене. Їм сподобалися експонати тварин (зубра, ведмедя, білки, мамонта), експозиції старовинної української хати-мазанки, кімнати цариці Катерини. Школярі порівнювали сучасні знаряддя праці та старовинні, переказували

легенди про винайдення колеса, нитки для ткацтва. Також були організовані екскурсії до мистецької галереї, де учні мали змогу познайомитися із зразками прикладного мистецтва XVI – XX століття.

Доцільно організовувати художні галереї класу. До того ж варто організовувати заочні екскурсії визначними місцями рідного краю.

Цікавим та пізнавальним виявилось проведення різноманітних брейн-рингів, КВК, вікторин, естафет ерудитів з різних предметів, на знання рідного краю, усної народної творчості, літературних віталень. Доцільно залучати школярів до участі в редакції газети, організації як класних, так і загальношкільних свят. Значний інтерес в учнів викликає обговорення книг, пізнавальних телепередач та журналів. Діти, вступаючи у дискусію із однокласниками, торкаються сучасних глобальних проблем людства.

Розвиткові інтелектуальної активності школярів сприяють такі виховні справи як створення фантастичного проекту “Школа майбутнього”, написання книги про рідний край, школу чи клас. Так, надзвичайно цікавою справою для школярів виявилось організація проекту, адже учні дуже серйозно підійшли до завдання. Створюючи фантастичні проекти, школярі подавали досить-таки реальні ідеї та думки щодо школи майбутнього. Діти не придумували, аби перерви становили сорок хвилин, а урок – десять, або ж відвідування школи має повністю залежати від самих школярів. Так, наприклад, учні зазначали, що хотіли б, аби надалі справи класного колективу, зокрема проведення свят, конкурсів, бесід, екскурсій, вікторин, були не лише рішенням класного керівника, але й самого класного колективу. Адже не все, що запропонує класний керівник у річному плануванні, для учнів є цікавим, і тому активність школярів майже відсутня. Звичайно, це не означає, що слово класного керівника нічого не варте, але і, справді, можливе колективне обговорення справ класу, адже учні можуть обговорювати всі виховні справи з класним керівником.

Ефективною формою підвищення рівня інтелектуальної активності підлітків виявилася гра “Пізнавши себе, ти пізнаєш світ”. На початку гри клас ділився на групи, які по черзі ставили запитання кожній команді. Запитання були різнопланові, торкалися як навчальних предметів, так загальних запитань про природу, довкілля, виробництво.

Цікавим було проведено години спілкування “Розкажи про своє хобі”, учні із захопленням розповіли про важливість власного хобі і демонстрували моделі, схеми, фотографії, ілюстрації власної колекції. Решта учнів із цікавістю спостерігали за надбанням колекціонерів, розпитували про деталі колекціонування та деякі школярі після проведеного заняття також приєдналися до своїх однолітків.

Сьогодні трапляється дуже багато дорожньо-транспортних пригод, тому надзвичайно актуальним є проведення ряду пізнавальних бесід про загальні правила поведінки пішохода, безпеку та небезпеку в житті кожної людини. На ці години спілкування було запрошено працівників державної автоінспекції, які за допомогою відеофільму в доступній та цікавій формі розповіли про основні правила пішоходів та пасажирів громадського транспорту. Учні мали змогу за допомогою рольових ігор побувати працівником міліції та керувати рухом автомобілів. Таким чином учнями було засвоєно всі правила дорожнього руху.

Соціальна активність, як ми вже зазначали виокремлює власну індивідуальність кожного школяра, підготовку до вибору свого місця у соціальному середовищі.

Особливість соціальної активності для підлітків є ініціативність, вираження власної індивідуальності, доведення та захист своєї точки зору, “піднятися та проявити” себе в очах оточуючих. У цей період у підлітків починає формуватися свідоме ставлення до себе як до складової суспільства.

На констатувальному етапі експерименту після проведення анкетування було встановлено, що в учнів підліткового віку надзвичайно низькі показники соціальної активності. Особливо вони притаманні для дітей сільської школи, тож під час формувального етапу дослідження особлива увага була зосереджена на активізацію форм та методів організації спілкування, адже сільські школярі мають менше коло спілкування, ніж міські однолітки. Сьогодні у зв'язку із відкритістю суспільства, запровадженням новітніх технологій, потрібно як у міських, так і сільських учнів виховати здатність до спілкування з ровесниками та старшими людьми, забезпечити задоволення потреби у соціальних зв'язках.

Залучаючи підлітків до соціально-комунікативної діяльності з метою формування соціальної активності, нами були визначені основні завдання:

- а) підвищити рівень загальної культури особистості;
- б) залучити учнів до постійного спілкування з оточуючими людьми;
- в) сформувати культуру спілкування учнів.

В експериментальних класах були проведені комунікативні тренінги, які направлені на корекцію негативних проявів у взаємовідносинах, що впливають на самосприйняття особистості в соціальній групі; її зміст забезпечив позитивні особистісні зміни, стабілізацію міжособистісного спілкування, зниження рівня агресії у поведінці підлітків. Комунікативні тренінги мали вирішити низку завдань, а саме: розвинути у підлітків здатність пізнавати себе та оточуючих; сформувати у них почуття власної

гідності, значущості в колективі; зміцнити соціальний статус деяких учнів у колективі.

Програма комунікативного тренінгу розрахована на п'ять занять, які завжди розпочиналися приблизно в той самий час та день. Це дало можливість учням зрозуміти, що їх класний колектив є одним цілим та створити довірливі стосунки в колективі. Кожне заняття побудоване за принципом висхідності, тобто, якщо перше заняття має на меті познайомити учасників комунікативного процесу, сформувати у них навички групової взаємодії та ефективного спілкування, то п'яте заняття спрямоване вже на розкриття сутності відповідальної поведінки та продуктивного спілкування.

Особливістю комунікативного тренінгу є те, що кожне заняття має однакову структуру:

- на початку заняття проходить короткий анонс думок учнів з приводу минулого заняття. Це забезпечило наступність та безперервність всього комунікативного процесу;
- оголошення теми заняття, яке супроводжується роздумами школярів над нею;
- основна частина, яка складалася із вправ та ситуацій, які підпорядковані кожній темі окремого заняття;
- підсумки заняття, тобто безпосереднє обговорення подій, що відбулися на занятті.

Важливою особливістю є те, що кожному учаснику надавались приблизно однаковий час і можливість участі в груповому процесі. Якщо хтось із учнів взагалі не брав участі в роботі, тоді класний керівник мав звернути на це увагу.

Цікавою формою розвитку соціальної активності підлітків експериментальної групи стало їх залучення до проведення національних свят з елементами традицій мовленнєвого етикету українського народу. Основою соціально-комунікативної діяльності стало створення комунікативних ситуацій та проведення рольових ігор, в яких учні брали активну участь. Адже систематична участь школярів у рольових іграх та різних ситуаціях, як засвідчило дослідження, дозволяє краще пізнати сутність комунікативного процесу, основ правильного діалогу, що дає змогу усвідомити правила та норми спілкування.

Безумовно, при цьому класні керівники експериментальної групи не забували про такі форми активізації соціальної активності, як конкурси, вікторини, фестивалі, диспути, адже це давало змогу краще розвинути комунікативну активність у школярів в оточенні.

Важливою та надзвичайно ефективною формою для удосконалення соціальної активності підлітків стало впровадження у навчально-виховний процес курсів риторичного мистецтва. Саме риторика розвиває уміння переконувати співрозмовника, правильно й красиво висловлювати думки, привертати увагу та заслуговувати довіру слухачів.

Нами був розроблений міні-курс риторичного мистецтва, який охоплював чотири теоретичних та практичних заняття. Перше – “Народна риторика – основа мовленнєвої поведінки кожної особистості” мало на меті ознайомити учнів із системою мовного етикету українців: формулами вітання, звертання, прощання, вибачення, подяки, побажання, прохання, пропозиції, поради, згоди, відмови, співчуття, похвал; розвивати вміння зв’язно висловлювати власні думки; виховувати любов та повагу до традицій українського народу. На практичному занятті була дібрана низка вправ на знання українських прислів’їв та приказок. Різноманітні завдання передбачали діяльність щодо вибору закінчень, обґрунтування та коментування прислів’їв і приказок.

Друге заняття – “Композиція промови, її тема, вид та цільова установка”. Основа такого заняття полягала у розкритті взаємозумовленості теми й мети виступу, ознайомлення учнів з порядком підготовки до виступу, зокрема з можливими способами опрацювання матеріалу (виписками, складанням конспекту). На занятті діти вчилися формувати комунікативні вміння: розвивати увагу, пам’ять, мислення, збагачувати мовлення та словниковий запас. Практичними завданнями на занятті стали цікаві вправи на визначення виду мети виступу, коментарі висловів видатних ораторів.

Третє заняття – “Промовець та аудиторія. Вимоги до тез та їх аргументація”, метою якого є ознайомлення учнів із особливостями аудиторії, до якої звертається оратор, та із основними поняттями “теза”, “аргумент”. Вже на третьому практичному занятті учні виголошували промови, брали участь в інсценізованих діалогах. При цьому виникали дискусії, впродовж яких школярі вступали у діалоги, вправно дискутували, переконували опонентів щодо правильності власних думок та заперечували думкам співрозмовників.

Четверте заняття – “Основні положення риторичного ідеалу. Культура ораторської мови”. На занятті учні знайомилися з елементами культури мовлення оратора та основними положеннями риторичного ідеалу. На практичному занятті школярі виголошували власно складені промови, відповідали на отримані від слухачів запитання та вільно дискутували із аудиторією. На цьому занятті учні, систематизуючи знання, вміння та навички, здобуті на заняттях, впорядковували пам’ятки для початківців про

те, як потрібно складати та виголошувати промови, як правильно вести діалог, дискутувати з опонентами.

Для підвищення показників соціальної активності в експериментальній групі учнів підліткового віку активно вводили в комунікативні ситуації, а також проводили цикл бесід, конференцій на різноманітні теми.

Впродовж всієї експериментальної роботи класні керівники усвідомлювали, що всі засоби та форми розвитку соціальної активності не лише поглиблюють знання учнів про сутність та особливості спілкування з однокласниками, але й удосконалюють міжособистісне спілкування у найближчому оточенні та за межами школи.

З метою підвищення рівня сформованості духовної активності основна увага класних керівників була зосереджена на реалізацію таких завдань:

- розкрити школярам сутність духовних цінностей, які необхідно виявляти у ставленні до своїх рідних, близьких та оточуючих людей;
- сформувати в учнів систему духовних цінностей (громадянських, національно-культурних, загальнолюдських);
- удосконалити здатність оцінювати та самооцінювати вчинки в колективі та суспільстві;
- розвивати в учнів вміння обирати для себе манеру поведінки та форму спілкування із оточуючими тощо.

Для ефективного формування духовної активності учнів варто враховувати моральні позиції, цінності та норми, які притаманні вихованцям. Духовні цінності учня простежуються у поведінці, яка багато в чому залежить від того, що є сутністю життя школяра, які цілі перед собою ставить та якими засобами дані цілі досягає [18, с. 123].

Для підвищення рівня духовної активності підлітків експериментальної групи активно застосовувалися тематичні вечори, відверті розмови, пізнавальні бесіди, культпоходи, відвідування виставок тощо.

Надзвичайно ефективним засобом формування духовної активності виявилось проведення тематичних вечорів. Одним із найцікавіших був вечір “Запали свічку”, який присвячено до дня Пам’яті голодомору. Драматичним елементом вечору був перегляд фрагментів документального фільму про голокіст 1932-1933 років. Учні впродовж свята були дуже емоційні, особливо ті, які брали участь в інсценізуванні невеличких сцен, а саме: як хлопчик просить “у Бозі одненьку картопельку або соломинку”, як мати помила та поклала дітей спати, натопила хату і закрила лядку аби дітки з нею померли. Учні з острахом називали цифри померлих дорослих та дітей. Діти так перейнялися цією проблемою, що після проведеного вечора було організовано бесіду. Безпосередньо під час бесіди, присвяченої голодомору,

школярі аналізували почуте та побачене на тематичному вечорі, деякі діти ходили до старожилів та запитували про події тих страшних часів.

Продуктивним у плані формування духовної активності учнів було проведення тематичного вечора “Велика Перемога”, присвяченого Другій світовій війні. Незадовго до проведення заходу з учнями було здійснено екскурсію до музею Великої Вітчизняної війни, адже така подорож не лише зацікавила учнів, але й допомогла у проведенні вечора.

Школярі не просто доповнювали розповіді ведучих про війну, а й самі цікаво розповідали про різні воєнні історії, про які прочитали або почули від дідусів та бабусь.

Важливим засобом стимулювання духовної активності стало проведення відвертих розмов та пізнавальних бесід. Зокрема, впродовж відвертої розмови “Людські достоїнства та вади” школярі висловлювали власні думки про негативні та позитивні риси людини, характеризували їх, учні створювали та обговорювали конфліктні ситуації із повсякденного життя. Така групова дискусія надзвичайно ефективна, бо під час неї свою думку можуть не лише висловити всі учні класу, а й усвідомити, що кожний погляд на ту, чи іншу ситуацію буде врахований, а дитяча думка почутою.

Підлітковий вік – це вік перших уподобань та симпатій, самоутвердження особистості. Учні вперше замислюються про те, ким би вони хотіли стати. Тому цікавою виявилася бесіда з учнями про світ професій, однією з них стала бесіда “Чи кожна професія важлива в житті людини”. Для учнів цікавою стала гра “Асоціація”, за допомогою якої пригадували професії. Кожен із школярів загадував будь-яку професію і по колу, не називаючи вголос, показував її за допомогою міміки і жестів. Завдання глядачів – визначити загадану професію. Важливо зазначити, що учні вже в такому віці досить впевнено називають ту професію, яку вони оберуть в майбутньому, що дає можливість припустити наявність у підлітків адекватної самооцінки та профорієнтаційної визначеності.

Важливим напрямом підвищення рівня духовної активності учнів експериментальних класів було проведення добродійної роботи. Учні систематично відвідували ветеранів Великої Вітчизняної війни, допомагали людям похилого віку по господарству, не лише по суботах, але й серед тижня колективно прибирали території біля пам’ятників культури, річок, ставків.

Для формування в учнів духовних цінностей діти залучалися до відвідували виставки квітів, картин, літератури, влаштовували художні читальні, що давало змогу ознайомитися із шедеврами світової та української літератури від давніх часів до сучасності.

Цікавими формами розвитку духовної активності стало влаштування кінолекторіїв, де учні переглядали історичні, документальні фільми на важливі теми. Після перегляду фільму проводилися “круглі столи”, на яких учні обговорювали проблеми, які порушувались у фільмах.

Правильне та своєчасне використання вищезазначених форм сприяло формуванню в учнів життєвого досвіду, вміння об’єктивно оцінювати власні вчинки та вчинки інших людей, адекватно орієнтуватися в життєвих ситуаціях, правильно розуміти оцінні судження, особистісні якості оточуючих людей.

Важливим завданням формувального етапу дослідно-експериментальної роботи було дослідження динаміки сформованості основних видів особистісної активності (фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної) підлітків в результаті спроектованої виховної діяльності класного керівника.

Загальний аналіз результативності дослідно-експериментальної роботи, в основу якої було покладено спеціальне проектування виховної діяльності класного колективу, дав підстави говорити про позитивну динаміку основних видів особистісної активності.

Зокрема, порівняльний аналіз даних констатувального та формувального етапів експерименту засвідчує, що в експериментальній групі спостерігається значна динаміка зростання фізичної активності підлітків.

Так, в результаті організації фізично-оздоровчої діяльності на засадах особистісно орієнтованого підходу зменшився відсоток підлітків з низьким та середнім рівнем.

Якщо до початку формувального етапу дослідження було виявлено 29,4% – з низьким, 36,4% – з середнім, то вже після його закінчення встановлено, що учнів із середнім та низьким рівнем – 38,0% та 13,6%.

Високий рівень фізичної активності підлітків зріс із 34,2% до 48,4%. Якщо ця суттєво позитивна динаміка спостерігається в експериментальній групі, то подібної ситуації в контрольних групах не виявлено, адже тут зміни взагалі незначні, оскільки показники середнього рівня збільшилися тільки на 3,7% та низький знизився на 6,1%, а високого – на 2,4%.

Остаточні результати в кінці формувального етапу дослідження дають змогу стверджувати, що за допомогою:

- цілеспрямоване вивчення, аналіз даних психолого-педагогічної діагностики фізичної активності підлітків;
- проведення різнопланової фізично-оздоровчої діяльності з окремими учнями та групами.

Все це дає можливість сформувати особистість, яка упродовж усього

життя буде дбайливо ставитися до власного здоров'я, займатися фізкультурою і спортом.

Порівняльний аналіз даних констатувального та формувального етапів експерименту щодо розвитку динаміки фізичної активності в експериментальній та контрольній групі представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз динаміки сформованості фізичної активності підлітків в кінці формувального етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	63	34,2	89	48,4	+14,2	60	36,6	64	39,0	+2,4
Середній	67	36,4	70	38,0	+1,6	56	34,1	62	37,8	+3,7
Низький	54	29,4	25	13,6	-15,8	48	29,3	38	23,2	-6,1

Для кращого візуального сприйняття дані таблиці представлено за допомогою діаграми (рис. 3.5.).

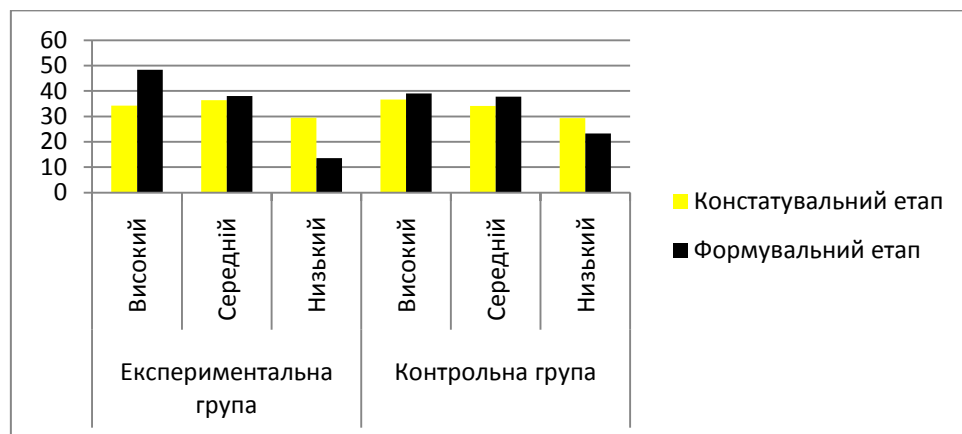

Рис. 3.5. Порівняння рівнів розвитку фізичної активності школярів в експериментальній та контрольній групах на констатувальному та формувальному етапах експерименту

На етапі констатувального експерименту було зазначено, що показники фізичної активності у сільських підлітків дещо вищі, ніж у школярів із міста.

Результати діагностування сформованості фізичної активності підлітків експериментальної групи сільської та міської школи після завершення дослідження подано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Порівняння динаміки сформованості фізичної активності підлітків
експериментальної групи сільської та міської школи**

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	26	41,3	37	58,7	+17,4	41	33,9	50	41,3	+7,4
Середній	22	34,9	15	23,8	-11,1	48	39,7	53	43,8	+4,1
Низький	15	23,8	11	17,5	-6,3	32	26,4	18	14,9	-11,5

Після проведення формувального етапу експерименту в експериментальних групах було встановлено, що показники фізичної активності у міських школярів зросли. Високий рівень із 33,9% зріс до 41,3%, відповідно, середній рівень з 39,7% до 43,8%, тоді як низький рівень знизився на 11,5%.

Показники фізичної активності сільських підлітків також зазнали певних змін, а саме: високий рівень зріс із 41,3% до 58,7%, середній рівень – до 23,8%, і відповідно, низький рівень – до 17,5%. Отже, учні із міської місцевості певним чином поступаються перед сільськими учнями в аспекті показників фізичної активності як на констатувальному так і на формувальному етапах.

Для зручності відображено вищевказані дані у вигляді рисунка 3.6.

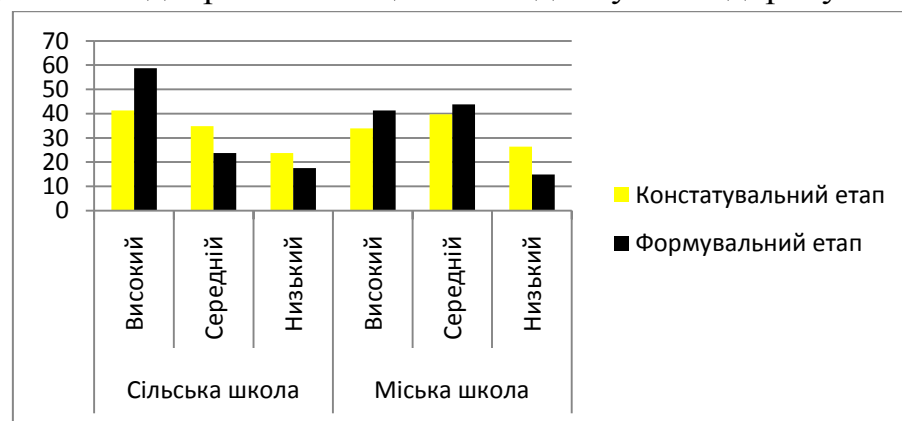

Рис. 3.6. Порівняння рівнів розвитку фізичної активності підлітків експериментальної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

У контрольній групі показники фізичної активності у сільській та міській школах наприкінці експерименту практично не змінилися, оскільки динаміка фізичної активності на етапах експерименту є незначною, а саме: високий, середній рівні у сільській школі зросли на 3,7%, 2,8%, а низький впав на 5,7%. У міській школі ці показники зросли на 3,2%, 3,2%, а низький

рівень впав – 6,4%. Дані експерименту контрольної групи зображено у вигляді таблиці 3.4 та рисунку 3.7.

Таблиця 3.4

**Порівняння динаміки сформованості фізичної активності підлітків
контрольної групи сільської та міської школи**

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	29	40,8	31	43,7	+3,7	30	32,3	33	35,5	+3,2
Середній	25	35,2	27	38,0	+2,8	34	36,6	37	39,8	+3,2
Низький	17	24,0	13	18,3	-5,7	29	31,1	23	24,7	-6,4

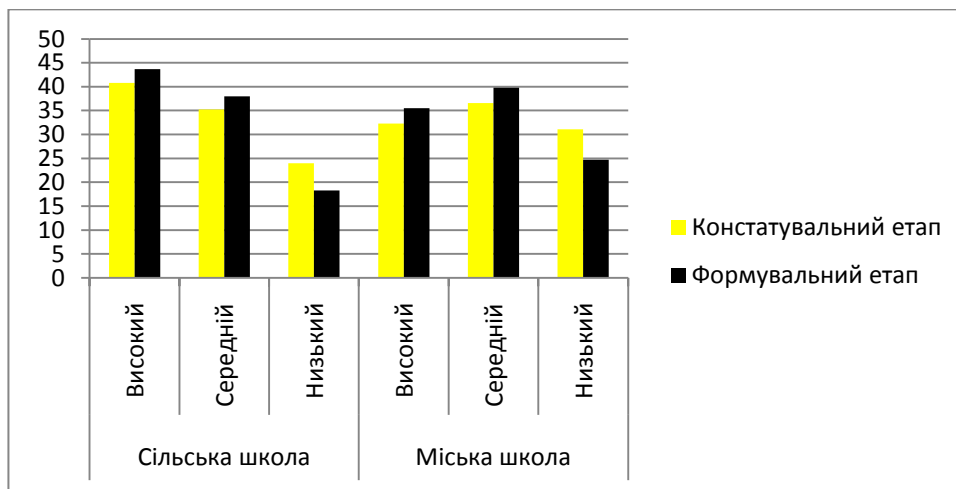

Рис. 3.7. Порівняння рівнів сформованості фізичної активності підлітків контрольної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

У результаті діагностування інтелектуальної активності з'ясовано, що високий, середній та низький рівень експериментальної групи становлять відповідно 28,3%, 30,4% та 41,3%, тоді, як у контрольних групах – 30,1%, 27,5% та 42,4%.

Після завершення експерименту, підрахувавши всі результати, з'ясовано, що показники інтелектуальної активності у експериментальних групах значно змінилися, зріс високий рівень до 40,6%, середній – до 32,1% та зменшився низький – до 26,6%, тоді, як у контрольній групі таких змін не виявлено, тобто, 35,4% – високого рівня, відповідно, 29,2%, та 35,4% – середнього та низького рівня.

Учні експериментальної групи стали частіше контролювати власні дії та вчинки, стали активнішими у навчанні, праці, іграх, успішно виконують складні завдання, вдаються до самовдосконалення.

Дані сформованості інтелектуальної активності підлітків контрольної та експериментальної груп представлено у таблиці 3.5 та відображено на рисунку 3.8.

Таблиця 3.5

**Дані сформованості інтелектуальної активності в підлітків
контрольної та експериментальної груп**

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	52	28,3	76	40,6	+13	50	30,1	58	35,4	+4,9
Середній	56	30,4	59	32,1	+1,7	45	27,5	48	29,2	+1,8
Низький	76	41,3	49	26,6	-14,7	69	42,4	58	35,4	-6,7

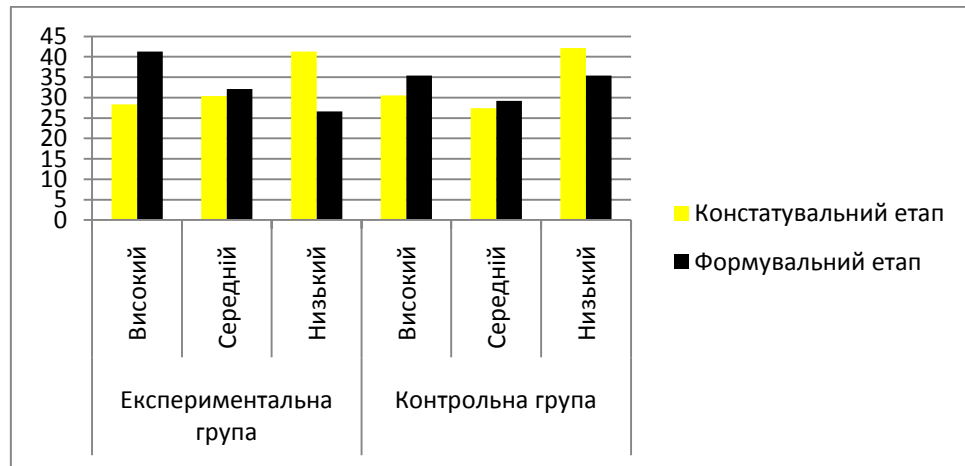

Рис. 3.8. Порівняння рівнів сформованості інтелектуальної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Було з'ясовано, що через низку економічних, соціально-побутових умов, які були нами описані в підрозділі 1.3. показники інтелектуальної активності нижчі у підлітків із села, ніж у підлітків із міста. В результаті цілеспрямованого залучення учнів підліткового віку до активної навчально-пізнавальної діяльності, застосування різних способів стимулювання та спеціально спроектованої виховної роботи класного керівника, були помічені певні позитивні зрушення. Показники сформованості інтелектуальної активності у сільських та міських школярів стали майже однаковими. Тобто за результатами формувального етапу експерименту у міських школярів високий рівень інтелектуальної активності становить – 52,1%, середній – 42,1%, низький – 5,8%.

Тоді, як у сільських школярів, у яких рівень інтелектуальної активності був дещо нижчим, після завершення формувального етапу учнів із високим

рівнем сягнув 46,1%, середній – 36,3%, то низький рівень зменшився до 17,6%.

Для більш зручного порівняння показників інтелектуальної активності підлітків сільської та міської школи, необхідним видається представити результати формувального етапу експерименту у вигляді таблиці 3.6 та рисунка 3.9.

Таблиця 3.6

Порівняння результатів сформованості інтелектуальної активності підлітків сільської та міської школи експериментальної групи

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	23	36,5	42	46,1	+9,8	49	40,5	63	52,1	+11,6
Середній	19	30,2	33	36,3	+5,6	43	35,5	51	42,1	+6,6
Низький	21	33,3	16	17,6	-15,4	29	24,0	7	5,8	-18,2

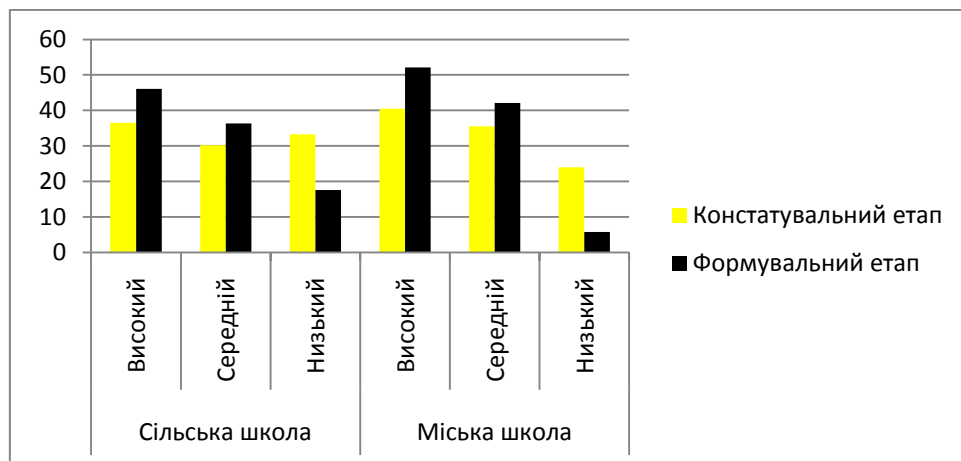

Рис. 3.9. Порівняння рівнів розвитку інтелектуальної активності підлітків експериментальної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Якщо після впровадження у виховний процес педагогічних умов для формування особистісної активності підлітків у процесі спроектованої виховної діяльності класного колективу у експериментальній групі відбулися значні зміни, тоді як у контрольній групі, де педагогічні умови не було реалізовано, істотне підвищення показників інтелектуальної активності не відбулося.

Динаміку зросту інтелектуальної активності підлітків у контрольній групі відобразимо в таблиці 3.7 та рисунку 3.10.

Таблиця 3.7

**Порівняння результатів сформованості інтелектуальної активності
підлітків сільської та міської школи контрольної групи**

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	25	35,2	27	38,0	+2,8	40	43,0	42	45,2	+2,2
Середній	21	29,6	20	28,2	-1,4	33	35,5	36	38,7	+3,2
Низький	25	35,2	24	33,8	-1,4	20	21,5	15	16,1	-5,4

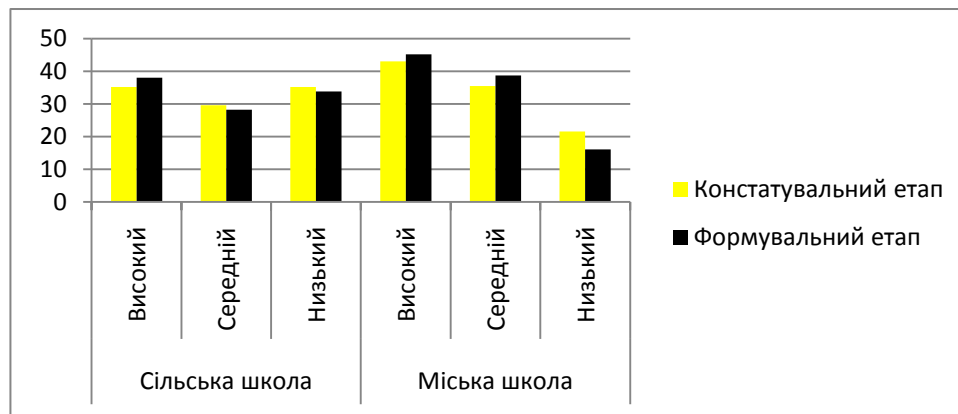

Рис. 3.10. Порівняння рівнів сформованості інтелектуальної активності підлітків контрольної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Наступним видом особистісної активності, динаміка якого вивчалася на етапі формувального експерименту, була соціальна активність, адже під час констатувального експерименту нами було з'ясовано, що школярі не повною мірою реалізовували соціальні комунікативні зв'язки із природним та соціальним середовищем.

Після впровадження програми організації соціально-комунікативної діяльності, в основу якої було покладено особистісно орієнтований підхід, її активного різнобічного стимулювання, показники експериментальної групи значно виросли, а саме: високий рівень становить 38,6%, середній рівень – 32,6%, а низький – 28,8%, в той час, коли на етапі констатувального експерименту ці показники були: високий – 30,5%, середній – 27,7% та низький – 41,8%.

Аналіз показників соціальної активності свідчить про те, що відбулися суттєві зміни в учнів за час експериментальної роботи.

Про подібні зміни в контрольних групах сказати не можна, оскільки після порівняльного аналізу показників соціальної активності до формувального етапу становлять 27,4%, 29,9% та 42,7% високого, середнього

та низького рівнів, та після формувального експерименту – 30,5 %, 34,1% та 35,4% .

Зважаючи на дані результати, можна твердити, що зміни у контрольних групах не такі суттєві (динаміка становить 3,1 % високого, 4,2 % середнього та 7,3% низького рівня), як у експериментальних (8,1 % високий, 4,9 % середній, 13,0 % низький рівень).

Порівняльні результати сформованості соціальної активності підлітків контрольної та експериментальної групи на констатувальному та формувальному етапах експерименту висвітлено у вигляді таблиці 3.8

Таблиця 3.8

Порівняльний аналіз сформованості соціальної активності підлітків контрольної та експериментальної групи після завершення формувального етапу експериментальної роботи

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	56	30,5	71	38,6	+8,1	45	27,4	50	30,5	+3,1
Середній	51	27,7	60	32,6	+4,9	49	29,9	56	34,1	+4,2
Низький	77	41,8	53	28,8	-13	70	42,7	58	35,4	-7,3

Динаміку зросту соціальної активності учнів підліткового віку після констатувального на формувальному етапах експерименту для кращого візуального зображення відобразимо у вигляді рисунку 3.11.

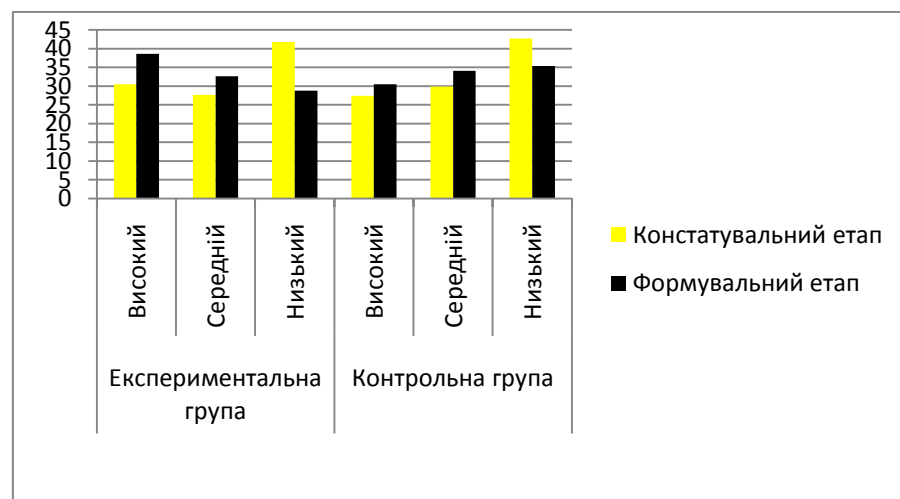

Рис. 3.11. Порівняння рівнів сформованості соціальної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Як показали результати діагностики на констатувальному етапі експерименту, діти із сільської місцевості мали нижчі показники соціальної активності (33,3% – високий рівень, 42,9% – середній рівень та 23,8% – низький рівень), ніж школярі міської місцевості, в яких високий рівень соціальної активності складав 39,0%, середній рівень – 42,0%, а низький рівень – 19,0%.

Після запровадження у виховний процес обґрунтованих нами педагогічних умов рівневі показники сформованості соціальної активності підлітків змінилися. У результаті реалізації спеціально спроектованого виховного процесу соціально-комунікативної діяльності, постійної мотивації сільських підлітків до неї рівень сформованості соціальної активності змінився на краще: високий та середній зросли на 12,7% та 4,7%, а низький рівень знизився до 6,4%.

У експериментальній групі міських шкіл також відбулися зміни, де високий та середній рівні зросли до 47,9%, 47,9%, а низький рівень зменшився на 14,8%. Хоча показники сільських та міських шкіл зросли, проте міські школярі перевищували показники сільських учнів.

Вищезазначені результати сформованості соціальної активності підлітків у експериментальній групі сільської та міської школи подаємо в таблиці 3.9

Таблиця 3.9

Порівняння показників сформованості соціальної активності підлітків у експериментальній групі сільської та міської школи

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	21	33,3	29	46,0	+12,7	47	39,0	58	47,9	+8,9
Середній	27	42,9	30	47,6	+4,7	51	42,0	58	47,9	+5,9
Низький	15	23,8	4	6,4	-17,4	23	19,0	5	4,2	-14,8

Для кращого уявлення результатів дослідження варто їх подати у вигляді діаграми (Рис. 3.12.).

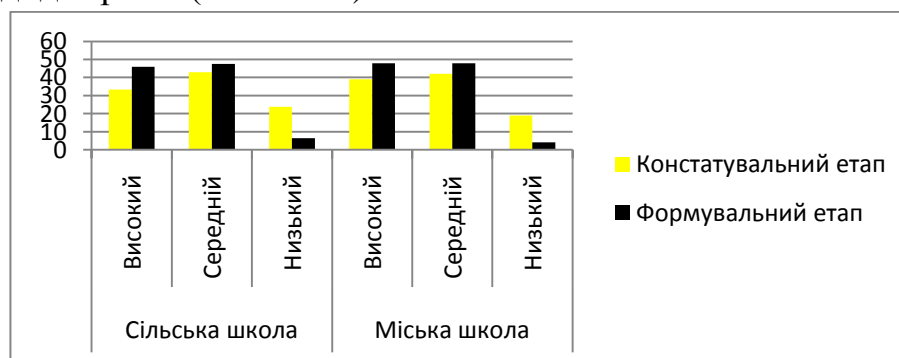

Рис. 3.12. Порівняння рівнів сформованості соціальної активності підлітків експериментальної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Беручи до уваги дані таблиці та діаграми про рівневі показники соціальної активності підлітків сільської та міської школи, варто зазначити, що експериментальні педагогічні умови, якими передбачалося впровадження в експериментальній роботі спеціального проектування виховної роботи класного колективу та моделі формування особистісної активності, відіграли значну роль у поліпшенні результатів як у міській, так і у школі сільської місцевості. Адже, зважаючи на результати як констатувального, так і формувального етапів експерименту, можна стверджувати, що кінцеві показники соціальної активності учнів-підлітків у школах зросли на однакову кількість відсотків.

У контрольній групі протягом виховного процесу не було запроваджено педагогічних умов щодо підвищення показників соціальної активності, тому і динаміка зросту даних є незначною в порівнянні із експериментальною групою. Зміни показників соціальної активності на початку та після експерименту слід висвітлити у вигляді таблиці 3.10 та рисунку 3.13.

Таблиця 3.10

Порівняння показників сформованості соціальної активності підлітків у контрольній групі сільської та міської школи

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	23	32,4	25	35,2	+2,8	34	36,5	36	38,7	+2,2
Середній	31	43,7	30	42,3	-1,4	42	45,2	43	46,2	+1,0
Низький	17	23,9	16	22,5	-1,4	17	18,3	14	15,1	-3,2

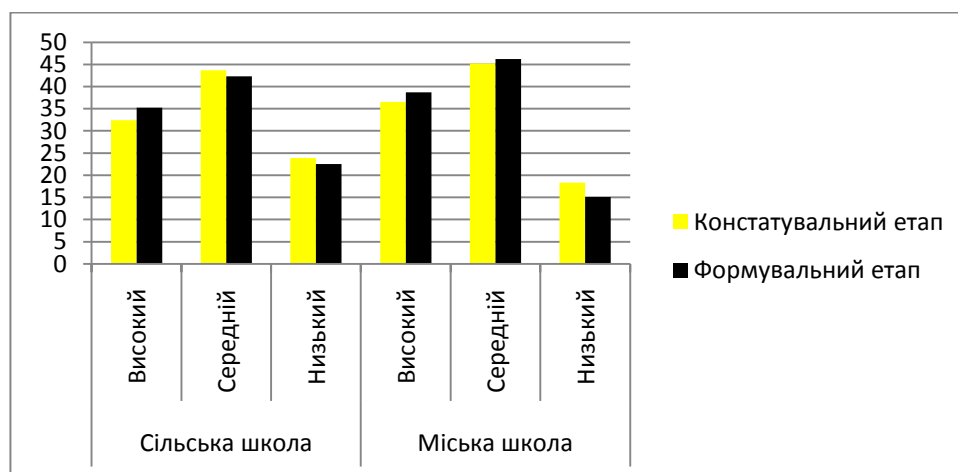

Рис. 3.13. Порівняння рівнів сформованості соціальної активності підлітків контрольної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

На основі результатів констатувального етапу експерименту та проведеної психолого-педагогічної діагностики, було констатовано, що показники духовної активності підлітків зафіксовано низькі.

Було одержано майже однаково низькі показники як в експериментальній (23,8% – високого рівня, 31,5% – середнього рівня, 44,6% – низького рівня), так і в контрольній (25,6% – високого рівня, 31,1% – середнього рівня, 43,3% – низького рівня) групах.

Після запровадження педагогічних умов та спеціально розробленої програми організації ціннісно-орієнтаційної, добротворчої і милосердної діяльності, врахування особистісних духовних цінностей кожного підлітка в експериментальній групі намітилася позитивна динаміка щодо показників сформованості духовної активності досліджуваних.

У результаті проведеної дослідно-експериментальної роботи рівневі показники сформованості духовної активності помітно зросли: високий рівень досяг 29,9%, середній – 41,3%, а низький зменшився до 28,8%. Тоді, як у контрольній групі спостерігалися такі показники рівня духовності: 29,3% – високого рівня, 34,8% – середнього рівня та 35,9% – низького рівня.

За наслідками формувального етапу експерименту дані про сформованість духовної активності підлітків у експериментальній та контрольній групах представлено у таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Результати сформованості духовної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	44	23,9	55	29,9	+6	42	25,6	48	29,3	+3,7
Середній	58	31,5	76	41,3	+9,8	51	31,1	57	34,8	+3,7
Низький	82	44,6	53	28,8	-15,8	71	43,3	59	35,9	-7,4

Для кращого візуального відображення даних таблиці їх подамо за допомогою діаграми 3.13.

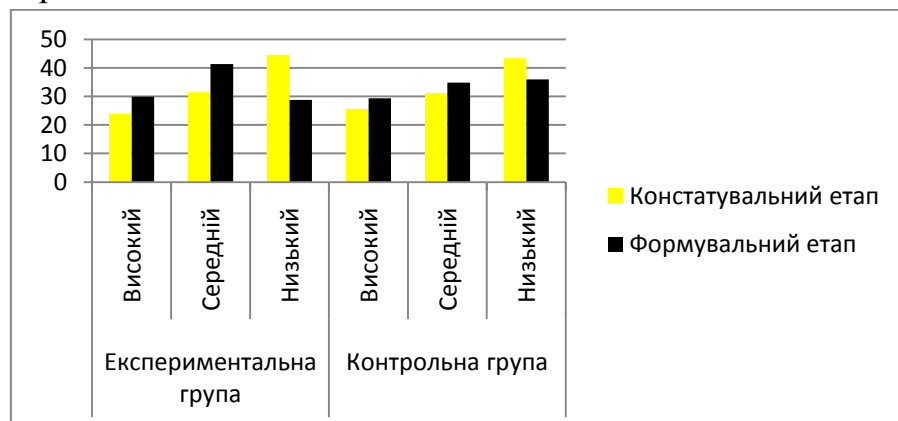

Рис. 3.13. Порівняння рівнів сформованості духовної активності підлітків в експериментальній та контрольній групах на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Одним із завдань дисертаційного дослідження є порівняльна оцінка показників особистісної активності учнів у сільських та міських школах. Ще на першому етапі експерименту в результаті психолого-педагогічної діагностики нами встановлено, що школярі сільської місцевості мають вищі показники духовної активності, ніж їх однолітки з міста.

В учнів сільської місцевості високий рівень становить – 49,2%, середній рівень – 38,1%, а низький рівень – 12,7%, тоді, як у школярів із міської школи високий рівень становив лише – 41,3%, а середній та низький рівні – 34,7% та 24,0%.

Після проведення експериментальної роботи простежується певна динаміка розвитку духовної активності і в міських, і в сільських підлітків.

Щоправда, у порівнянні із фізичною, інтелектуальною та соціальною активністю цей приріст незначний, оскільки за результатами підсумкової психолого-педагогічної діагностики, у експериментальній групі сільської школи високий рівень сягнув до 61,9%, середній рівень – до 34,9%, а низький знизився до 3,2%, тоді як, у школі міської місцевості високий та середній рівень становить відповідно 51,2% та 30,6%, а низький рівень – 18,2%. Результати формувального етапу експерименту в експериментальній групі сільської та міської школах подано у вигляді таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Порівняння результатів формування духовної активності підлітків експериментальної групи у міській та сільській школах

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	31	49,2	39	61,9	+12,7	50	41,3	62	51,2	+9,1
Середній	24	38,1	22	34,9	-3,2	42	34,7	37	30,6	-3,3
Низький	8	12,7	2	3,2	-9,5	29	24,0	22	18,2	-5,8

Для кращого наочного відображення подамо дані порівняльного аналізу формування духовної активності підлітків у міській та сільській школах на рисунку 3.14.

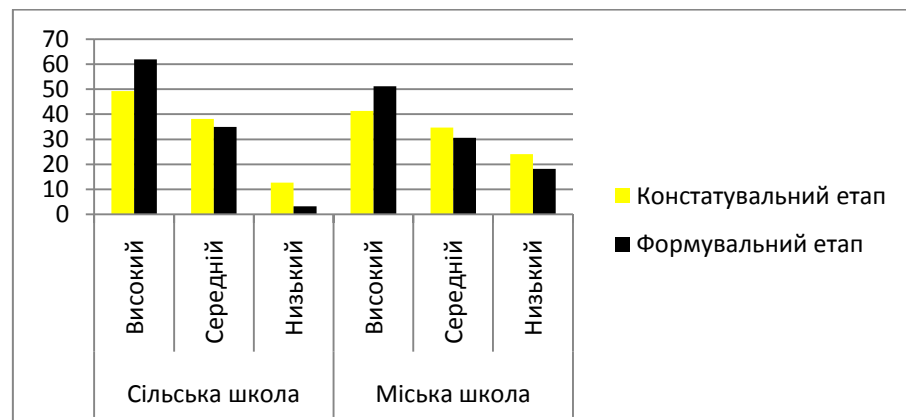

Рис. 3.14. Порівняння рівнів сформованості духовної активності підлітків експериментальної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Із таблиці та рисунку видно, що в підлітків і в міських, і в сільських, які віднесені до експериментальної групи, простежується позитивна динаміка сформованості духовної активності. Як і після констатувального, так і після формувального етапів експерименту, школярі сільської місцевості характеризуються вищим рівнем, ніж міські.

Причина низьких показників духовної активності, на нашу думку, зумовлена впливом жорстокості та цинізму, що повністю панує в соціумі, та, звичайно, шкідливо впливає на формування духовних цінностей особистості школяра. На жаль, варто констатувати той факт, що після формувального етапу експерименту порівняно із іншими видами особистісної активності (фізичної, інтелектуальної, соціальної) досить низькі.

Для повного відображення порівняльного аналізу експериментальної та контрольної групи сільської та міської місцевості доцільним видається дані представити в таблиці 3.12 та рисунку 3.15.

Таблиця 3.12

Порівняння результатів формування духовної активності підлітків контрольної групи у міській та сільській школах

Рівні	Сільська школа				Динаміка	Міська школа				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	35	49,3	37	52,1	+2,8	41	44,1	42	45,2	+1,1
Середній	26	36,6	25	35,2	-1,4	32	34,4	34	36,6	+2,2
Низький	10	14,1	9	12,7	-1,4	20	21,5	17	18,2	-3,3

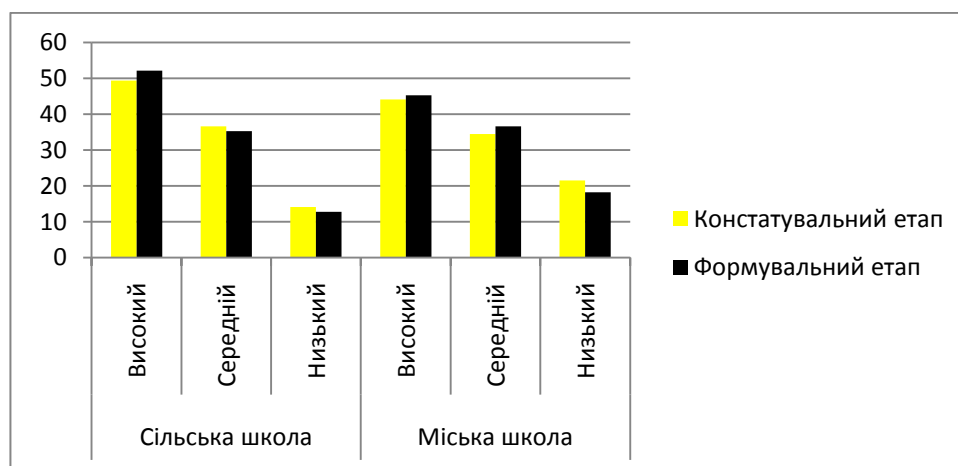

Рис. 3.15. Порівняння рівнів сформованості духовної активності підлітків контрольної групи сільської та міської школи на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Ефективність педагогічних умов формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника засвідчено на формувальному етапі експерименту. Для порівняння

рівнів особистісної активності у експериментальній групі на констатувальному та формуальному етапах експерименту слід подати їх у вигляді таблиці 3.13

Таблиця 3.13

Динаміка рівнів сформованості особистісної активності підлітків експериментальної та контрольної груп на констатувальному та формуальному етапах експерименту

Види особистісної активності	Рівні	Експериментальна група		Динаміка %	Контрольна група		Динаміка %
		Початок експ.	Кінець експ.		Початок експ.	Кінець експ.	
Фізична	В	34,2%	48,4%	+14,2	36,6%	39,0%	+2,4
	С	36,4%	38,0%	+1,6	34,1%	37,8%	+3,7
	Н	29,4%	13,6%	-15,8	29,3%	23,2%	-6,1
Інтелектуальна	В	28,3%	41,3%	+13,0	30,1%	35,4%	+5,3
	С	30,4%	32,1%	+1,7	27,5%	29,2%	+1,7
	Н	41,3%	26,6%	-14,7	42,4%	35,4%	-7,0
Соціальна	В	30,5%	38,6%	+8,1	27,4%	30,5%	+3,1
	С	27,7%	32,6%	+4,9	29,9%	34,1%	+4,2
	Н	41,8%	28,8%	-13,0	42,7%	35,4%	-7,3
Духовна	В	23,9%	29,9%	+6,0	25,6%	29,3%	+3,7
	С	31,5%	41,3%	+9,8	31,1%	34,8%	+3,7
	Н	44,6%	28,8%	-15,8	43,3%	35,9%	-7,4

Динаміку показників особистісної активності впродовж усієї дослідно-експериментальної роботи в експериментальній групі відображено на рисунку 3.16.

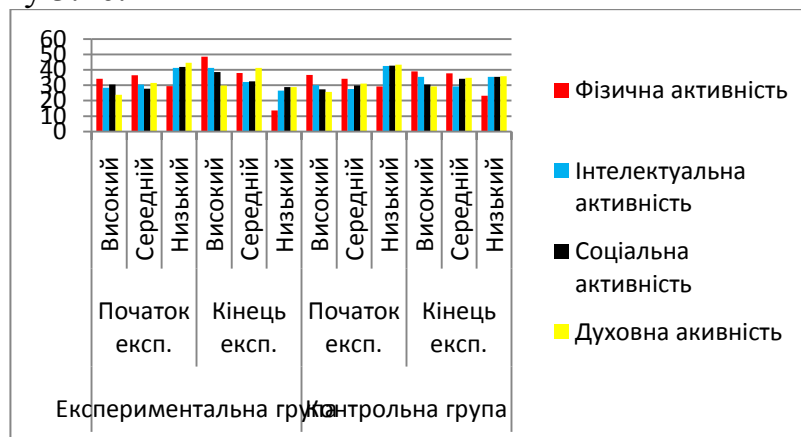

Рис 3.16. Динаміка рівнів сформованості особистісної активності підлітків експериментальної та контрольної груп на констатувальному та формуальному етапах експерименту

Як видно з таблиці та рисунку, впроваджені нами педагогічні умови сприяють позитивній динаміці формування фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної активності підлітків.

На прикінцевому етапі дослідження нас цікавило, як впродовж впровадження експериментальних педагогічних умов формування особистісної активності підлітків змінювався психологічний клімат, комфортність, згуртованість класних колективів. Вважаємо, що вищевказані нами педагогічні умови не тільки істотно впливають на сформованість особистісної активності підлітків (фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної), а й на показники розвитку класних колективів.

Як і основні види особистісної активності, так і показники класного колективу були предметом нашого інтересу після проведеного формувального етапу експерименту.

За допомогою картосхеми за методикою (А. Лутошкіна), після першого етапу дослідження нами було констатовано, що у контрольних групах підлітки вважають, що клімат в колективі має високий рівень розвитку психологічного клімату – 32,4%, 33,4% – середній рівень, а 34,2% – низький. В експериментальній групі рівневі показники суттєво не відрізнялися і розподілилися таким чином: 31,6% – високого рівня, 33,2% – середнього рівня, 35,2% – низького рівня.

Після запровадження педагогічних умов формування особистісної активності підлітків, зокрема проведення низки заходів, які певним чином стосуються поліпшення психологічного клімату, в експериментальній групі значно зросли показники. Високий рівень зріс на 12,2%, середній – на 5,2%, а низький рівень знизився до 17,4%.

Якщо порівнювати показники експериментальної та контрольної груп, то вони різняться так: у контрольній групі незначні (високий рівень – 34,6%, середній рівень – 36,3%, низький рівень – 29,1%).

Важливим чинником впливу на особистість учня та, зокрема, поштовхом до формування його особистісної активності є згуртованість класного колективу.

Тому на формувальному етапі експерименту нами було простежено, як змінилися показники згуртованості класного колективу впродовж запровадження експериментальних педагогічних умов, які мали комплексний характер, що мали підвищити на ступінь згуртованості між членами класного колективу.

Якщо до початку дослідно-експериментальної роботи в експериментальній групі високий, середній та низький рівні згуртованості

становив відповідно 27,3%, 35,2% та 37,5%, то у контрольній групі високий, середній, низький рівні – 29,8%, 34,5% та 35,7%.

За результатами останнього зрізу в контрольній та експериментальній групі, нами виявлено, що відбулися такі зміни в останній групі (високий рівень згуртованості – 34,2%, середній рівень сягнув до 42,8%, а низький рівень – 23,0%), тоді, як у контрольній групі також покращилися показники, але вони не такі значні, як в експериментальній (високий рівень – 30,9%; середній рівень – 36,2%; низький рівень – 32,9%).

Як нами вже підкреслено, досить важливими для формування особистісної активності є показники комунікативної взаємодії між членами колективу, тому варто наголосити, що на констатувальному етапі експерименту в експериментальній групі високий рівень соціального статусу учнів становив 33,5%, середній та низький рівні – 29,7% та 36,8%.

У контрольній групі, якщо аналізувати дані дослідження, більша частина учнів перебувають на низькому рівні, а це означає, що взаємовідносини між однокласниками є примітивними, що робить школярів замкнутими та перешкоджає повноцінному формуванню їх особистісної активності.

По закінченню формувального етапу експерименту був проведений контрольний зріз з метою перевірки рівня сформованості соціального статусу підлітків в класному колективі. Соціальна ситуація, особливо для важлива для учнів підліткового віку, адже якщо молодші школярі захоплені навчальною діяльністю, то підлітків починають приваблювати взаємовідносини з однолітками.

Результати засвідчують такі дані експериментальної групи: високий – 46,1%, середній рівень – 35,4%, а низький рівень 18,5%.

Варто зазначити, що вищезазначені рівні помітно зросли, і, як наслідок, у класному колективі експериментальної групи запанувала дружелюбність, товарицькість та відкритість серед однокласників.

Щодо результатів контрольної групи, зміни в соціальній атмосфері незначні, а саме: високий рівень становить 36,4%, середній рівень – 33,7%, низький – 29,9%.

Для повного порівняння рівневих показників психологічного клімату, згуртованості та соціальної ситуації в класних колективах впродовж констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи в контрольній та експериментальній групах результати подано в таблиці 3.14 та рисунку 3.17.

Таблиця 3.14

Показники психологічного клімату, згуртованості та соціальної ситуації в класних колективах експериментальної групи

Показники	Констатувальний етап			Формувальний етап		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Психологічний клімат у колективі	31,6	33,2	35,2	43,8	38,4	17,8
Згуртованість колективу	27,3	35,2	37,5	34,2	42,8	23,0
Соціальний статус особистості	33,5	29,7	36,8	46,1	35,4	18,5

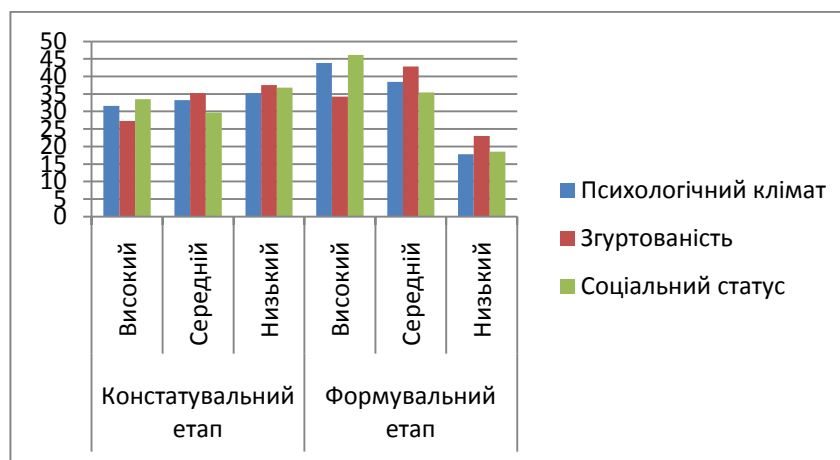

Рис. 3.17. Показники психологічного клімату, згуртованості та соціальної ситуації в класних колективах експериментальної групи на всіх етапах дослідження

На формувальному етапі нами досліджувався рівень педагогічної майстерності класного керівника, зокрема велося цілеспрямоване спостереження за роботою класних керівників. Впродовж всього дослідження увагу зосереджувалася на характері спрямованості виховного впливу класного керівника, особливостях комунікації з учнями, стилем спілкування із вихованцями.

Як уже зазначалося, проводилися теоретичні (про основні етапи та особливості проектування особистісної активності підлітків) та практичні заняття (вміння розробити проект виховної діяльності класного колективу).

Результати формувального етапу показали, що в експериментальній групі істотно зросли високий та середній рівні педагогічної майстерності класних керівників в аспекті спеціального проектування виховної роботи (до 30,8%, та 44,3%), водночас низький рівень знизився до 24,9%.

У контрольній групі високий та середній рівні становлять тільки 14,7%, 34,1%, а низький рівень – 51,2%. Якщо порівнювати рівневі показники експериментальної та контрольної груп, то слід наголосити, що особливі зміни відбулися в експериментальній групі, у контрольній групі ці зміни є незначними.

Під час констатувального і формувального етапів нами було проведено опитування серед школярів щодо різноманітності форм і видів виховної діяльності класного керівника.

Здійснювали порівняльний аналіз думок учнів стосовно одноманітності чи різноплановості життєдіяльності класного колективу та переважаючого стилю спілкування між основним суб'єктами навчально-виховного процесу вчителем та учнями.

Якщо в експериментальній групі значно підвищилася оцінка учнів щодо реалізації завдань класного керівника (високий рівень 42,6%, середній – 36,9%, низький рівень – 20,5%), то у контрольній групі – високий рівень становить – 34,5%, середній – 31,8%, низький – 33,7%.

Для кращого порівняння рівня майстерності вчителя в аспекті спеціального педагогічного проектування та оцінки учнів щодо життя в класному колективі експериментальної та контрольної груп в ході дослідно-експериментальної роботи, на нашу думку, варто ці дані подати у вигляді таблиці 3.15 та рисунку 3.18.

Таблиця 3.15

Порівняння рівня майстерності вчителя та результати опитування підлітків щодо змін в житті класних колективів експериментальної та контрольної груп в ході дослідно-експериментальної роботи

Рівні	Констатувальний етап						Формувальний етап					
	Експериментальна група			Контрольна група			Експериментальна група			Контрольна група		
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
Педагогічна майстерність класного керівника	1,5	7,7	0,8	2,4	8,7	8,9	0,8	4,3	4,9	4,7	0,1	5,2
Оцінка учнів щодо реалізації завдань класного керівника	3,2	9,7	7,1	2,3	0,4	7,3	2,6	6,9	0,5	4,5	1,8	3,7

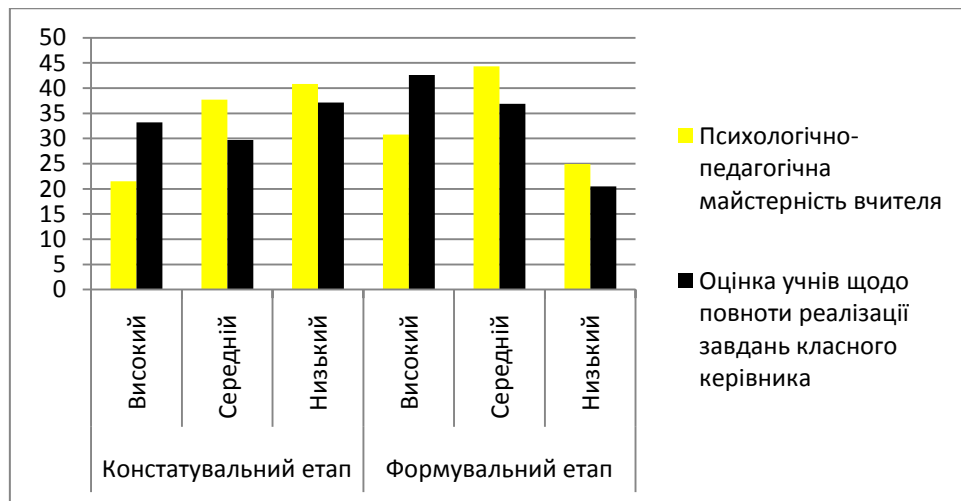

Рис. 3.18. Показники майстерності та оцінка учнів щодо повноти реалізації завдань класних керівників у експериментальній групі на всіх етапах експерименту

Отже, на основі аналізу вищевказаних результатів дослідно-експериментальної роботи можна дійти висновку, що в процесі реалізації комплексу педагогічних умов: застосування проектування як особистісно-розвивальної технології у виховній діяльності класного керівника; розроблення моделі життєдіяльності учнівського колективу, яка зорієнтована на всі сфери формування особистісної активності підлітків (фізичної, інтелектуальної, соціальної і духовної), вдалося досягти високих результатів різної активності підлітків.

Для цього класні керівники вдавалися до індивідуальних та групових форм роботи, які спрямовані на готовність дітей до саморозвитку, формування в учнів комунікативних навичок в класі та поза школою, мовленнєвої вправності.

Варто зазначити, що за період дослідно-експериментальної роботи значно зросли рівневі показники особистісної активності, а отже висунута нами гіпотеза підтверджена.

ВИСНОВКИ

В останні роки проведені дослідження, які стосуються формування особистісної активності особистості, однак цілісного теоретичного обґрунтування формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника не виявлено. Встановлено, що виховний процес сучасними теоретиками здебільшого розглядається як моносуб'єктний, за якого вихованець постає об'єктом педагогічних впливів. Така ситуація не дає змоги повністю задовольнити прагнення учня бути зрозумілим і зрозуміти іншого, забезпечити його цілісний фізичний, інтелектуальний, соціальний та духовний розвиток. Тому значної уваги варто приділити виховній функції, навіть коли виховання є досить сприятливим, воно повинно бути доповнене продуманою, творчою виховною діяльністю, яка розширить і збагатить зміст розвитку особистості та всього учнівського колективу, що можливе лише за умови проектування.

У результаті аналізу наукових джерел, вивчення теоретичних та методологічних основ педагогічного *проектування виховної діяльності класного колективу* розглядається нами як попереднє, цілеспрямоване визначення і творче моделювання програми виховної діяльності класного колективу та її подальшої реалізації, спрямованої на формування особистісної активності підлітків. Основною метою спеціального проектування виховної діяльності класного керівника є створення системи, яка є найбільш прийнятною програмою організації виховної діяльності класного колективу для поступового переходу до гуманістичної парадигми виховання підлітків та формування активної особистості, здатної до самовизначення, самоорганізації в сучасних умовах.

Програма проектування виховної діяльності класного колективу включає такі етапи: 1) початковий етап – у межах цього етапу здійснюється діагностика, цілепокладання, планування виховної діяльності; 2) етап проектування – реалізація проектної діяльності, моделювання педагогічної взаємодії вчителя та учнів, взаємин між учнями в колективі; вибір та добір оптимальних форм та методів проектування виховної діяльності; 3) етап впровадження проекту – виконання запланованих проектних дій та простежування динаміки зростання їх життєвої активності; 4) етап корекції проекту – оцінка результатів перебігу проекту та можливість проведення коректив процесу; 5) заключний етап – визначення результатів проектної діяльності та вибір варіантів щодо продовження проектування виховної діяльності.

Особистісна активність учня – це самостійна категорія, що має

інтегрований характер, є змінною, набутою, а не вродженою якістю людини, що проявляється під час реалізації власних значущих потенційних можливостей в організації життя, регуляції та саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, ставлення особистості до діяльності та характеризується ініціативністю, цілеспрямованістю, самостійністю у вчинках та діяльності. Основними складовими особистісної активності є фізична, інтелектуальна, соціальна і духовна активність.

Критеріями та показниками особистісної активності окреслено: *когнітивний* критерій (знання учнів щодо власного здоров'я і способів його зміцнення, визначає ступінь засвоєння підлітками нових знань про навколишнє середовище, вироблення умінь і навичок творчої діяльності, обсяг соціальної інформації щодо співвідношення діяльності та самодіяльності в процесі міжособистісної взаємодії, знання духовних цінностей, моральних принципів); *емоційно-ціннісний* – (ставлення учня до занять фізкультурою, здатність особистості до ефективної пізнавальної і розумової діяльності; відображає емоційне ставлення до спілкування, визначає вияви почуття симпатії, дружби, толерантного ставлення учня до оточуючих); *практико-діяльнісний* – (окреслює ступінь усвідомлення необхідності займатися фізичною культурою, визначає рівень поведінки учня в процесі пізнання необхідної та корисної для нього інформації; відображає особливості поведінки в процесі спілкування з іншими людьми, характеризує сформованість духовних цінностей).

З метою формування особистісної активності підлітків у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності класного керівника розроблено модель, основними структурними компонентами якої є: загальна мета виховного впливу; етапи проектування виховної діяльності класного колективу; основні види життєдіяльності класного колективу (фізично-оздоровча, навчально-пізнавальна, соціально-комунікативна, оцінно-орієнтаційна, предметно-перетворювальна), в яких підлітки виявляють активність. Тим самим формуються основні види особистісної активності: фізична, інтелектуальна, соціальна, духовна; зміст виховної діяльності із підлітками, форми, методи; критерії, рівні, педагогічні умови формування особистісної активності підлітків у процесі проектування виховної діяльності класного керівника, очікуваний результат.

Подальшого наукового вивчення потребують питання психолого-педагогічної діагностики виховного процесу, моделювання різних видів життєдіяльності та виховних ситуацій в аспекті виховання особистості та класного колективу, прогнозування виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. Активность и сознание личности как субъекта деятельности / К. Абульханова-Славская // Психология личности в социалистическом обществе. Активность и развитие личности. – М. : Наука, 1989. – С. 110–134.
2. Алексеев Н. Педагогические основы проектирования личностного ориентированного обучения : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Н. Алексеев. – Екатеринбург, 1997. – 42 с.
3. Аникеева Н. Развитие потребности в общении – одна из важнейших формирования личности / Н. Аникеева // Формирование потребности личности в общении. – Новосибирск, 1981. – С. 21–35.
4. Арефьев Г. Социальная активность. / Г. Арефьев – М. : Политиздат, 1974. – 230 с.
5. Артемьева Т. Развитие личности и ее способностей / Т. Артемьева // Проблемы психологии личности. – М. : Наука, 1982. – С. 169–172.
6. Артемчук Г. Методика організації науково-дослідної роботи : навч. пос. для студ. та викл. вищих навч. закл. / Г. Артемчук, В. Курило, М. Кочерган – К. : Форум, 2000. – 271 с.
7. Бабарика К. Увага! Підлітковий вік : психолого-педагогічний семінар / К. Бабарика // Шкільний світ. – 2010. – Вересень (№ 35). – С. 6–11.
8. Бачинська Є. Організаційно-методичні засади підготовки вчителів до класного керівництва в системі підвищення кваліфікації : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 / Є. Бачинська. – К., 2004. – 258 с.
9. Безрукова В. Педагогика : Проективная педагогика / В. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 342 с.
10. Белоусова З. Психолого-педагогические проблемы развития личности / З. Белоусова, Л. Мищик, В. Бойко. – Запорожье : Запорожский ин т, 1994. – 216 с.
11. Беспалько В. Слагаемые педагогической технологии / В. Беспалько – М. : Просвещение, 1989. – 192 с.
12. Беспалько В. Психологические парадоксы образования / В. Беспалько // Педагогика. – 2000. – № 5. – С. 13–20.
13. Бестужев-Лада И. Моделирование в социологических исследованиях / И. Бестужев-Лада, В. Варыгин, В. Малахов. – М. : Наука, 1987. – 293 с.

14. Бех І. Виховання особистості : в 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засоби / І. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
15. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Бех – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
16. Битинас Б. Педагогическая диагностика : сущность, функции, перспективы / Б. Битинас, Л. Катаева // Советская педагогика. – 1994. – № 7. – С.64–68.
17. Битинас Б. Педагогическое прогнозирование воспитательного процесса / Б. Битинас, Н. Маслова // Советская педагогика. – 1986. – № 6. – С. 42–45.
18. Білецька І. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання : навч.-метод. пос. / І. Білецька, О. Коберник. – Умань: СПД Жовтий, 2009. – 147 с.
19. Божович Л. Проблемы формирования личности / Л. Божович – Воронеж : НПО МОДЭК, 1995. – 352 с.
20. Божович Л. Психологические особенности развития личности подростка / Л. Божович – М. : Знание, 1979. – 39 с.
21. Бойко А. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А. Бойко – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
22. Бойченко В. Теорія виховання : навч. посіб. / В. Бойченко. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 128 с.
23. Боришевський М. Взаємини в учнівському колективі і формування особистості / М. Боришевський. – К. : Знання, 1974. – 47 с.
24. Брушлинский А. Субъект : мышление, учение, воображение : Избранные психологические труды / А. Брушлинский – М. : НПО “МОДЭК”, 1996. – 390 с.
25. Булах І. Психологія особистісного зростання підлітка / І. Булах. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2003. – 340 с.
26. Вайновська М. Формування творчої особистості підлітка у навчально-виховному процесі : дис. ... канд. пед.наук : 13.00.07 / М. Вайновська – Запоріжжя, 2004. – 214 с.
27. Васильева З. Педагогическая ситуация как прием исследования и средство воспитания учащихся / З. Васильева // Ленинград : Педагогика, 1975. – С. 55–68.
28. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагог., вихов., та батьк. / Г. Ващенко. – Полтава : Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1994. – 192 с.

29. Ващенко Г. Загальні методи навчання : посібник для педагогів / Г. Ващенко – К. : Варта, 1997. – 410 с.
30. Ващук Ю. Егоїзм – добро чи зло? / Ю. Ващук // Позакласний час. – 2008. – № 10. – С. 53–54.
31. Введение в психологию / [под. общ. ред. проф. А. Петровського] – М. : Академия, 1996. – 496 с.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. – К. : Перун, 2002. – 1440 с.
33. Виховний процес в національній школі : теорія і практика [за ред. : О. Коберника, М. Запісочного] – Черкаси : ОПОПП, 1994. – 94 с.
34. Виховний процес у сучасній школі : теорія і практика / [упор. і наук. ред. М. Антонець, О. Гальонка] – Чернігів : Інститут педагогіки – Ч.1. – 1996. – 76 с.
35. Виховний процес у сучасній школі: теорія і практика / [упор. і наук. ред. М. Антонець, О. Гальонка] – Чернігів : Інститут педагогіки – Ч. 2, – 1996. — 90 с.
36. Виховні технології у діяльності класного керівника / [ред. Н. Яковець, Н. Стрельнікова] – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя.–Ч.1. –2003. – 232 с.
37. Виховні технології у діяльності класного керівника / [ред. Н. Яковець; Н. Стрельнікова] – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя – Ч.2. – 2003. – 258 с.
38. Виховні технології у діяльності класного керівника / [ред. Н. Яковець; Н. Стрельнікова] – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя – Ч 3. – 2003. – 261с.
39. Волков И. Проектный анализ : учебник для студ. вузов / И. Волков, М. Грачева. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 423 с.
40. Галич Т. Обережно : підліток! : метод. пос. / Т. Галич. – Вінниця : ВОПОПП, 2009. – 54 с.
41. Гильбух Ю. Психодиагностика в школе / Ю. Гильбух – М. : Знание, 1989. – 56 с.
42. Гинецинский В. Основы теоретической педагогики : учебное пос. / В. Гинецинский, СПбГУ, 1992. – 224 с.
43. Гликман И. Теория и методика воспитания : учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Гликман. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 176 с.
44. Головаха Е. Психология человеческого взаимопонимания / Е. Головаха, Н. Панина. – К. : Потитиздат Украины, 1989. – 189 с.
45. Голубев Н. Введение в диагностику воспитания / Н. Голубев, Б. Битинас – М. : Педагогика, 1989. – 158 с.

46. Гончаренко С. Педагогічне дослідження : методологічні поради молодим науковцям / С. Гончаренко. – 2008. – 278 с.
47. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
48. Грабовська Т. Формування позитивної мотивації діяльності особистості / Грабовська Т., Киричук О // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 12–14.
49. Гречаник О. Теоретичні питання виховної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі/ О. Гречаник // Виховна робота в школі. – 2009. – № 9. – С. 2–24.
50. Громыко Ю. Концепция экспериментальной работы в сфере образования / Ю. Громыко, В. Давыдов // Методология педагогики : Сб. ст. – М. : Педагогика, 1977. – Вып. 4. – 70 с.
51. Гузеев В Освітня технологія : від прийому до філософії / В. Гузеев. – М. : Вересень, 1996. – 112 с.
52. Гурлеєва Т. Підліток : становлення відповідальності / Т. Гурлеєва. – К. : Шкільний світ, 2010. – 126 с.
53. Гусак В. Моделювання виховної системи класу / К. Гусак // Класному керівнику : Усе для роботи. – 2010. – № 9. – С. 23–25.
54. Дем'янюк Т. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі : навч-метод. пос. – Суми: Антей, 2000. – 384 с. : табл.
55. Джонс Дж. Методы проектирования : [пер.с англ.] / Дж. Джонс – М. : Мир, 1986. – 326 с.
56. Диксон Д. Проектирование систем : Изобретательство, анализ и принятие решений / Д. Диксон – М. : Наука, 1969. – 224 с.
57. Дирда С. Організація виховної роботи в школі : на допомогу заступнику директору з виховної роботи, класному керівнику / С. Дирда, Н. Поляк – Чернівці, 1996. – 92 с.
58. Дитрих Я. Проектирование и конструирование : системный подход / Я. Дитрих : [пер. с польск.]. – М. : Мир, 1981. – 456 с.
59. Дмитрик І. Технологія виховного процесу / І. Дмитрик, Я. Бурлака – К. : КДПШ, 1991. – 67 с.
60. Дубасенюк О. Основи теорії і практики професійної виховної діяльності / О. Дубасенюк. – Житомир : Житомирський держ. педагогічний ін.-т ім. І. Франка, 1995. – 187 с.
61. Дяченко Н. Сучасні виховні технології в системі роботи класного керівника / Н. Дяченко // Класному керівнику : Усе для роботи. – 2010. – № 1. – С. 4–10.

62. Елканов С. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С. Елканов. – М. : Просвещение, 1989. – 189 с.
63. Єрмаков І. Виховання життєтворчості : моделі виховних систем. – К. : Основа, 2006. – 219 с.
64. Єрмаков І. Проектний підхід у школі життєвої компетентності / І. Єрмаков // Підручник для директора. – 2005. – № 9 10. – С. 32-49.
65. Жданов И. Адаптация и прогнозирование деятельности / И. Жданов – Казань, 1991. – 95 с.
66. Зайченко І. Педагогіка : навч. пос. для студ. вищих пед. навч. закладів / І. Зайченко – Чернігів : [б. в.], 2003. – 528 с.
67. Зязюн І. Краса педагогічної дії / І. Зязюн, Г. Сагач – К. : Укр.-фінський університет менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
68. Иванов И. Энциклопедия коллективных творческих дел / И. Иванов – М. : Педагогика, 1989. – 96 с.
69. Ігри народів світу // Позакласний час. – № 7. – 2008. – С. 89-94.
70. Інтерактивні технології навчання : посібник / Г. Коберник, О. Пометун, Л. Роєнко [та ін]. – К. : Науковий світ, 2004. – 85 с.
71. Каган М. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа) / М. Каган. – М. : Политиздат “Звезда”, 1974. – 328 с.
72. Капська А. Основні закономірності моделювання виховного процесу / А. Капська // Нові технології виховання : [зб. наук. статей / відп. ред. С. Кириленко]. – К. : ІСДО, 1996. – 180 с.
73. Карпенчук С. Виховний процес : вивчення ефективності : наук.-метод. пос. / С. Карпенчук. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 179 с.
74. Киричук В. Методики використання технологій проектування особистісно-розвивального змісту [Текст] : метод. пос. / В. Киричук – К. : Інформаційні системи, 2009. – 128 с.
75. Киричук В. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі / В. Киричук // Рідна школа. – 1991. – № 2. – С. 3–11.
76. Киричук В. Проектування особистісно-розвивального змісту навчально-виховного процесу в комп'ютерному комплексі “Універсал” : монографія / В. Киричук. – К. : Інформаційні системи, 2009. – 202 с.
77. Киричук В. Технологія діяльності класного керівника з учнівським колективом (діагностика, аналіз, планування, організація колекційної роботи) : експерим.-метод. пос. / В. Киричук. – Ковель, 2000. – 88 с.
78. Киричук В. Система роботи класного керівника з учнівським колективом на засадах психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку : Психолого-педагогічна діагностика, аналіз, моделювання,

програмування корекційно-виховного процесу / В. Киричук, Л. Романова – Харків : Ранок, 2002. – 128 с.

79. Киричук В. Управління розвитком особистості учня засобами педагогічного проектування : монографія / В. Киричук – К. : Інформаційні системи, 2009. – 164 с.

80. Киричук О. Концепція організації навчально-виховного процесу в школі розвитку / О. Киричук // Рідна школа . – 1994. – № 6. – С. 15–18.

81. Киричук О. Педагогічна система як об'єкт психології управління // Педагогічні інновації : ідеї, реалії, перспективи / О. Киричук – Зб. наук. праць. – К., 2000. – С. 129–132.

82. Киричук О. Учнівський колектив : шляхи формування і розвитку / О. Киричук, Солопова. – К. : Знання, 1981. – 48 с.

83. Киричук О. Формування в учнів активної життєвої позиції / О. Киричук – К. : Рад. школа, 1983. – 136 с.

84. Киричук О. Формування суспільно активної особи : передумови і зміст процесу / О. Киричук, З. Карпенко // Радянська школа. – 1987. – № 6. – С. 36–42.

85. Киричук О. Функції психодіагностики у навчально-виховному процесі / О. Киричук, О. Федорченко // Початкова школа. – 1992. – № 11–12. – С. 5–10.

86. Кларін М. Педагогічна технологія у навчальному процесі. Аналіз зарубіжного досвіду / М. Кларін – М. : Знание, 1989. – 80 с. (Нове у житті, науці, техніці. Серія “Педагогіка і психологія”; № 6.)

87. Ковальчук І. Класне керівництво у школі : метод. реком. / І. Ковальчук. – Чернівці : ЧНУ, 2003. – 44с.

88. Класний керівник у сучасній школі : метод. посібник / В. Оржеховська, О. Пилипенко, Л. Греков. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 156 с.

89. Класний керівник : грані пошуку і творчості : метод. посіб. / Л. Архіпенко. – Дніпропетровськ : Промінь, 2004. – Вип. 2. – 128 с. : рис.

90. Класний керівник : пошук інновацій (до курсу “Сучасні педагогічні технології”) : навч.-метод. пос. / [уклад. В. Солова; за ред. Є. Коваленко]. – Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, – 2011. – 333 с.

91. Класному керівнику. Колективні творчі справи / [упорядники : Л. Шелестова, Н. Чиренко]. – К. : Шкільний світ, 2010. – 126 с.

92. Класному керівнику : як оцінити ефективність виховної роботи / [упорядники : Л. Шелестова, Н. Чиренко]. – К. : Шкільний світ, 2010. – 120 с. (Бібліотека “Шкільного світу”).

93. Классный руководитель : планирование и организация работы от А до Я. – М. : Педагогическое общество России, 2001.– 255 с. : рис.
94. Клімкіна Н. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей у процесі основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Н. Клімкіна . – К., 2009. – 216 с.
95. Кловак Г. Основи педагогічних досліджень : навч. пос. для вищ. пед. навч. закл. / Г. Кловак – Чернігів [б. в.], 2003. – 260 с.
96. Коберник Г. Педагогічні умови становлення і розвитку навчально-пізнавальної активності учнів / Г. Коберник // Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку творчої особистості вчителя та учнів : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : Науковий світ, 2000. – С. 99–103.
97. Коберник Г. Формування соціально-комунікативної активності учня сільської початкової школи як соціалізація особистості / Г. Коберник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць УДПУ ім. П. Тичини. – К. : Науковий світ, 2003. – Вип. 5. – С. 98–107.
98. Коберник О. Життєва активність учнів сільської школи : зміст, складники та індикатори / О. Коберник // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4. – С. 51–60.
99. Коберник О. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація / О. Коберник. – К. : Знання, 1998. – 274 с.
100. Коберник О. Організація виховного процесу на засадах психолого-педагогічного проектування / О. Коберник // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 22–25.
101. Коберник О. Організація життєдіяльності учнів сільської школи / О. Коберник – К. : ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 92 с.
102. Коберник О. Проектування навчально-виховного процесу : управлінський аспект / О. Коберник // Освіта і управління. – 1997. – № 4. – С. 83–91.
103. Коберник О. Проектування навчально-виховного процесу в школі / О. Коберник. – К. : Хрещатик, 1995. – 153 с.
104. Коберник О. Психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській школі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / О. Коберник. – К., 2000. – 466 с.
105. Коберник О. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі : навч.-метод. пос. / О. Коберник, О. Киричук; – К : Науковий світ, 2001.– 182 с.

106. Кобзар Б. Класний керівник / Б. Кобзар. – К. : Інститут АПН України, 2001. – 258 с.
107. Коган В. Понятие “активности личности” как категория социальной психологии / В. Коган // Некоторые проблемы личности : Сб. аспирантских работ. – М., 1971.– С. 131–145.
108. Козлов И. Педагогический опыт А. Макаренко / И. Козлов. – М. : Просвещение, 1987. – 68 с.
109. Колесникова И. Педагогическое проектирование : учебн. пособие для высш. учеб. заведений / И. Колесникова, М. Горчакова. – 3-е изд. – М. : Издательский центр Академия, 2008. – 288 с.
110. Колеченко А.Энциклопедия педагогических технологий : Материалы для специалиста образовательных учреждений / А. Колеченко – Спб. : КАРО, 2005. – 368 с.
111. Комар Т. Особистісна рефлексія як чинник соціального ставлення підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук. : спец.19.00.07 “Соціальна психологія”/ Т. Комар – К., 2003. – 18 с.
112. Коновальчук І. Формування у майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність : дис. ... канд. пед. наук 13.00.01. / І. Коновальчук – Житомир, 1998. – 185 с.
113. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1 (91), січень.
114. Коропецька О. Психолого-педагогічні умови ефективного міжособистісного спілкування вчителя і підлітка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. Коропецька – Івано-Франківськ, 1997. – 162 с.+ дод.
115. Коротов В. Педагогическое проектирование и диагностика / В. Коротов // Введение в педагогику. – М. : УРАО, 1999. – С. 149-180.
116. Коршунова Н. Проекты и прожектыв педагогике / Н. Коршунова // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 4–5.
117. Костіна В. Педагогічне проектування засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. – Х., 2002. – 319 с.
118. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 609 с.
119. Красовицький М. Виховна робота в школі : Досвід і проблеми / книга для вчителя / М. Красовицький. – К. : Освіта, 1992. – 184 с.
120. Кряжев П. Социологические проблемы личности / П. Кряжев – М., 1971. – 66 с.

121. Кузьмина Н. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1989. – 167 с.
122. Кузьмінський А. Педагогіка : підручник / А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2004. – 445 с.
123. Культура спілкування / Ф. Арват, Є. Коваленко, С. Кириленко [та ін.]. – К. : ІЗМН, 1997. – 328 с.
124. Купенко О. Проектна діяльність у соціальній сфері : навч. посібник / О. Купенко, К. Яресько. – Суми : СумДУ, 2007. – 75 с.
125. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность / А. Леонтьев – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
126. Лихачев Б. Сущность, критерии и функции научной педагогики / Б. Лихачев // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 21–26.
127. Лігоцький А. Методологічні аспекти проектування сучасних освітніх систем / А. Лігоцький. – К., 1995. – 317 с.
128. Ліфарєва Н. Психологія особистості : навч. пос. / Н. Ліфарєва – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 240 с.
129. Логинова Н. Развитие личности и ее жизненный путь / Принцип развития в психологии / Н. Логинова – М. : Наука, 1978. – С. 156–173.
130. Лозова В. Пізнавальна активність школярів : (Спецкурс із дидактики) / В. Лозова. – Х. : Основа, 1990. – 89 с.
131. Макаренко А. Из опыта работы / А. Макаренко // Пед. соч. : В 8 т. Т. 4 – М. : Педагогика, 1984. – 369 с.
132. Макаренко А. Методика виховної роботи / А. Макаренка. – К. : Рад. школа, 1990. – 366 с.
133. Макаренко А. Проблемы школьного советского воспитания (тезисы) : В 8 т. Т. 4 / А. Макаренко – М. : Педагогика, 1984. – 238 с.
134. Макогон О. Організаційно-педагогічні умови створення сприятливого навчально-виховного середовища в загальному навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. Макогон. – Х., 2007. – 20 с.
135. Матвієнко О. Метод конкретних педагогічних ситуацій / О. Матвієнко – К. : Українські пропілеї, 2001. – 300 с.
136. Матвієнко О. Практикум з курсу “Теорія виховання” / О. Матвієнко. – К. : Стилос, 2001. – 256 с.
137. Матвійчук О. Психокорекційний тренінг як засіб профілактики девіантної поведінки підлітків / О. Матвійчук // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 1. – С. 23–26.

138. Методические рекомендации по планированию воспитательной работы классных руководителей 8 – 10 классов. / [ред. : Т. Хмельюк]. – О. – 1979. – 130 с.
139. Миславский Ю. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю. Миславский. – М. : Педагогика, 1991. – 155 с.
140. Моделирование педагогических ситуаций / [ред. Ю. Кулюткина, Г. Сухобской] – М. : Педагогика, 1981. – 216 с.
141. Мойсеюк Н. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Мойсеюк. – К. : Академія, 2007. – 656 с.
142. Монахов В. Аксиоматический подход к проектированию педагогических технологий / В. Монахов // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 26–31.
143. Монахов В. Технологические основы проектирования и конструирование учебного процесса / В. Монахов. – Волгоград : Перемена, 1995. – 152 с.
144. Мудрик А. Общение как фактор воспитания школьников / А. Мудрик. – М. : Педагогика, 1984. – 112 с.
145. Наказний М. Проектування діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку : теорія і технологія : монографія / М. Наказний (за ред. С. Сисоєвої). – Дніпропетровськ : Інновація, 2010. – 476 с.
146. Наказний М. Теорія і методика проектування діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку : автореф. дис. на здобуття д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / М. Наказний. – Київ, 2011. – 42 с.
147. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. – 2004. – 3 грудня.
148. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / [ред. Е. Полат]. – М., 2000. – 272 с.
149. Овсянникова Т. Роль проектних технологій у формуванні життєвих компетентностей учнів / Т. Овсянникова // Сучасна школа України. – 2009. – Серпень (№ 8). – С. 41–43.
150. Організація роботи класного керівника : навч. пос. для студ. вищих навч. закл. – К. : Науковий світ, 2002. – 117 с.
151. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. пос. для студ., аспірант. / [ред. А. Конверського]. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

152. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : кол. монографія / [В. Андрущенко, Н. Дівінська, Б. Корольов] – К. : Педагогічна думка, 2008. – 254 с.
153. Пальчевський С. Педагогіка : навч. посіб. – К. : Каравела, 2008. – 496 с.
154. Педагогические ситуации в воспитании школьников : учебное пособие. – Воронеж : Из-во Воронежского ун-та, 1985. – 142 с.
155. Педагогическая энциклопедия. В 4-х т. Т. 1 – М. : Сов. энциклопедия, 1964. – 831 с.
156. Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох : матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. / [упор. М. Антонєць, А. Бик; заг. ред. О. Савченко] – Кіровоград : Видавничий дім “ЄЛИСАВЕТ”, 1999. – 388 с.
157. Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія / [укл. Н. Гузій.] – К. : ІЗМН, 2000. – 168 с.
158. Педагогічне проектування як засіб становлення і розвитку ключових компетентностей суб’єктів освітнього простору : матеріали Всеукр. науково-практичної конф. (14 - 15 жовтня 2010 р.) / Запоріжжя : ЛПС, 2010. – 316 с.
159. Педагогічні технології : навч. пос. для вузів / [О. Падалка, А. Нісімчук, І. Смолюк, О. Шпак] – К. : “Українська енциклопедія”, 1995. – 254 с.
160. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / [С. Сисоева, А. Алексюк, П. Воловик та ін.; за ред. С. Сисоевої]. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
161. Петько Л. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків : теорія і практика : монографія / Л. Петько – К. : 2010. – 267 с.
162. Підласий І. Педагогічні інновації / І. Підласий, А. Підласий / Рідна школа. – 1998. – № 12. – С. 3–17.
163. Платонов К. Структура и развитие личности / К. Платонов – М. : Наука, 1986. – 255 с.
164. Поєнко О. Розуміння вчителем особистості учня підліткового віку як фактор вирішення міжособистісних і педагогічних конфліктів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. Поєнко. – К., 2001. – 187 с.
165. Поліщук В. Виховання особистості : повсякдення і стереотипи : навч. пос. для студ. вищ. пед. навч. закл. / В. Поліщук. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. – 170 с.
166. Положення про середню загальноосвітню школу // Освіта. – 1993. – 3 вересня.

167. Поталюк Л. Формування світогляду учнів підліткового та юнацького віку у навчально-виховному процесі сучасної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. Поталюк. – Луцьк, 2002. – 220 с.
168. Поташник М. Как оптимизировать процесс воспитания / М. Поташник. – М. : Знание, 1984. – 80 с.
169. Поташник М. Педагогические ситуации / М. Поташник, Б. Вульф. – М. : Педагогика, 1983. – 144 с.
170. Прищеп С. Види особистісної активності та їх структура / С. Прищеп // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ імені А. Макаренка, 2012 – № 8 (26). – С. 189–195.
171. Прищеп С. Общие основы специально спроектированной воспитательной деятельности классного коллектива / С. Прищеп // Материалы III Международной науч. конф. “Психолого-педагогические проблемы образования в условиях инновационного развития”, (Алматы, 1 марта 2013 г.). – Алматы : Университет “Туран” – 2013. – С. 258-262.
172. Прищеп С. Організація та планування особистісної активності учнів / С. Прищеп : зб. тез наук. робіт учасників міжн. наук.-практ. конф. : “Педагогіка та психологія: актуальні питання наукових досліджень” (16 лютого 2013 р.) – К. : ГО “Київська наукова організація педагогіки та психології”, 2013. – С. 94–96.
173. Прищеп С. Основні етапи проектування виховної діяльності класного колективу / С. Прищеп // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка : науковий журнал. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка. – 2013. – Вип. 1 (67). – С. 157-160.
174. Прищеп С. Особистісна активність як основа життєдіяльності школяра / С. Прищеп Вісник Черкаського університету : науковий журнал. – Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2012. – № 8 (221) – С. 69-74.
175. Прищеп С. Особливості проектування виховної діяльності класного керівника / С. Прищеп // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Г. Сковороди : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький : ДПУ імені Г. Сковороди, 2013. – Вип. 28. – С. 248–253.
176. Прищеп С. Проектування виховної діяльності класного колективу як сучасна педагогічна проблема / С. Прищеп // зб. наук. праць міжн. наук.-практ. конф. : “Педагогіка та психологія: традиції та інновації” (15-16 березня 2013 р.) – Львів : ГО “Львівська педагогічна спільнота”, 2013. – С. 50–52.

177. Прищеп С. Проектування як ефективна технологія формування життєвої активності школяра / С. Прищеп // “Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка : зб. наук. праць. – Глухів : ГНПУ імені О. Довженка, 2012. – Вип. 21. – С. 25–29.

178. Прищеп С. Специфіка підготовки класних керівників до проектування виховної діяльності / С. Прищеп // Зб. матеріал. XIV Всеукр. наук-практ. заочної конф. з міжнародною участю [Молода наука України: перспективи та пріоритети розвитку] (26-27 грудня 2013 р) – К. – С. 104–106.

179. Прищеп С. Сутність особистісної активності школяра / С. Прищеп // Зб. матеріал. XIV Всеукр. наук. конф. молодих учених “Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених “Родзинка – 2012”” (19-20 квітня 2012 р) – Черкаси : Брама-Україна – С. 228–229.

180. Прищеп С. Сутність проектування виховної діяльності класного керівника / С. Прищеп // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць / Умаський державний педагогічний університет імені П. Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. (гол.ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий О., 2011. – Вип. 38. – С. 146–152.

181. Прищеп С. Фізична активність як важлива складова життєдіяльності учнів / С. Прищеп // Зб. матеріал. VI Всеукр. наук-практ. заочної конф. “Наука України. Перспектива та потенціал” (22 - 23 лютого 2013 р.). – Запоріжжя : “Нова Освіта”, 2013. – С. 153–156.

182. Прищеп С. Формирование личностной активности подростков как педагогическая проблема / С. Прищеп // Естественно-гуманитарные исследования : международный журнал / Научно-издательский центр “Академия знаний” / [гл. ред. Петрова Т и др.]. – Краснодар : 2013. – Вип. 1. – С. 105–108.

183. Пріоритетні напрями в роботі класного керівника : метод. посібник / [М. Романенко, В. Довгополий, О. Хомич, Т. Рига]. – Дніпропетровськ : Промінь, 2008. – Вип. 3. – 100 с.

184. Про основні орієнтири виховання учнів 1 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України [Електронний ресурс] : наказ МОНмолоді і спорту № 1243 від 31.10.11 р. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/news/24585>.

185. Програма Концептуальні засади основних орієнтирів виховання учнів 1– 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. – К. – 2007. – С. 75.

186. Проектні технології у виховній роботі навчальних закладів Луганщини : у 2 ч. Ч. 1 – / [Т. Сорочан]. – Луганськ : Знання, 2007. – 250 с.

187. Проектні технології у виховній роботі навчальних закладів Луганщини : у 2 ч. Ч. 2 / [Т. Сорочан]. – Луганськ : Знання, 2007. – 276 с.
188. Профессия – учитель : Беседы с молодыми учителями / [под ред. В. Онушкина, Ю. Кулюткина]. – М. : Педагогика, 1987. – 192 с.
189. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. пос. / [ред. рада : В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань, І. Єрмаков]. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 792 с.
190. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу учнів: навч.-метод. посібн. для вчит., студ. / [О. Киричук, О. Коберник]. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1998. – 106 с.
191. Психолого-педагогічні проблеми взаємодії вчителів та учнів підліткового віку в навчально-виховному процесі : метод. реком. / [упоряд. Г. Рурик]. – Миколаїв : Іліон, 2007. – 96 с.
192. Радул В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : (монографія) / В. Радул. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. – 256 с.
193. Робуль О. Технологія виховної діяльності : навч.-метод. пос. / [О. Робуль, Н. Семергей]. – Полтава : ПДПУ імені В. Короленка, 2001. – 198 с.
194. Рожков М. Организация воспитательного процесса в школе : учебное пос. / М. Рожков, Л. Байбородова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 234 с.
195. Рубинштейн С. Бытие и сознание / С. Рубинштейн. – М., 1957. – 289 с.
196. Світ навколо любові просить : виховні заходи для школярів 3 – 11 класи / [упор. О. Крутенко]. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 264 с.
197. Селевко Г. Современные образовательные технологии : учеб. пос. для пед. вузов / Г. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
198. Сележан Й. Основи національного виховання (Українознавство : історичний, філософ.-релігієзнавчий аспекти) : хрестоматія / Й. Сележан. – Чернівці : Книги - ХХІ, 2006. – 306 с.
199. Селиванова Н. Педагогические ситуации в процессе формирования коллективных отношений подростков / Н. Селиванова. // Советская педагогика. – 1981. – № 7. – С 53-56.
200. Сергеева В. Классный руководитель : планирование и организация работы от А до Я / В. Сергеева. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 255 с. : рис.
201. Середюк Г. Педагогічний пошук класного керівника у 2 ч. Ч 2 / Г. Середюк. – Богдан : Навчальна книга, 2010. – 184 с. : рис.

202. Серьожникова Р. Основи психології і педагогіки : навч. пос. / Р. Серьожникова, Н. Пархоменко, Л. Яковицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 243 с.
203. Сибирская М. Педагогические технологии : теоретические основы и проектирование / М. Сибирская. – СПб : ЦНПК ПО, 1998. – 354 с.
204. Симонов П. Междисциплинарная концепция человека : потребностно-информационный подход / П. Симонов. // Вопросы психологии. – 1988. – №6. – С. 94-100.
205. Сікорський П. Теорія і методика диференційованого навчання / П. Сікорський. – Львів : СПОЛОМ, 2000. – 421 с.
206. Скрипник С. Формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / С. Скрипник. – Миколаїв, 2010. – 20 с.
207. Словник іншомовних слів / [уклад. : С. Морозов, Л. Шкаралупа]. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
208. Слюсаренко Н. Виховання учнів у середніх навчальних закладах Великої Британії : навч. пос. / Н. Слюсаренко, Н. Мороз. – Херсон : Атлант, 2008. – 178 с. : рис.
209. Собко С. Формування особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. Собко. – Кіровоград, 2006. – 255 с.
210. Соболева Н. Соціологія суб’єктивної реальності / Н. Соболева – К. : Інститут соціології, 2002. – 296 с.
211. Собчик Л. Психодіагностика : методы и методология / Л. Собчик – М. : Педагогика, 1990. – 304 с.
212. Сохань Л. Психологія та педагогіка життєтворчості : навч.-метод. пос. / Л. Сохань. – К : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 791 с.
213. Спирин Л. Анализ учебно-воспитательных ситуаций и решение педагогической задачи / Л. Спирин, М. Степинский, М. Фрумкин. – Ярославль : ЯГПИ, 1974. – 142 с.
214. Стадник Л. Спорт – гармонія тіла і духу / Л. Стадник // Позакласний час. – № 7. – 2008. – С. 81–83.
215. Стельмахович М. Українська народна педагогіка : навч.-метод. пос. для студ. пед. навч. закл. / М. Стельмахович. – К. – 1997. – 232 с.
216. Степанишин Б. Велика педрада (як по-сучасному організувати навчально-виховний процес у школі) / Б. Степанишин. – Рівне, 1999. – 127 с.
217. Столяр Г. Його ім’я – підступний СНІД / Г. Столяр, Ю. Карпінський. // Позакласний час. – № 10. – 2008. – С. 75–77.

218. Струманський В. Виховна робота в національній школі : навч. посібник / В. Струманський. – К. : ІЗМН, 1997. – 181 с.
219. Сухомлинський В. Вибрані твори : В 5 т. Т. 1 / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1983. – 263 с.
220. Сухомлинський В. Методика виховання колективу / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – 206 с.
221. Сухомлинський В. Мудра влада колектива : методика виховання колектива / В. Сухомлинський. – М. : Молодая гвардия, 1975. – 239 с.
222. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори : В 5 т. Т. 1. – К. : Радянська школа, 1979. – С. 55–208.
223. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад.: О. Скопненко, Т. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
224. Сучасні технології в освіті : реком. бібліогр. покажчик / [І. Моїсєєва, Н. Грудініна (уклад) : Т. Букшина (наук. ред.)]. – В 2 ч. Ч.2 / І. Моїсєєва. – Педагогічна думка, 2005. – 196 с.
225. Тараненко О. Диагностика воспитательной работы в классе / О. Тараненко // Воспитание школьников. – 2004. – № 8. – С. 16–20.
226. Теорія і практика педагогічного процесу : зб. наук. праць / [ред. Г. Гребенюк та ін.]. – Х. : Обласний методичний кабінет учбових закладів мистецтв та культури, 2000. – 255 с.
227. Технологія і методика особистісно-орієнтованого навчання : метод. пос. / [Л. Кондрашова та ін.]. – Кривий Ріг : КДПУ, 2006. – 352 с.
228. Титаренко Т. Жизненный мир личности : структурно-генетический подход : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Т. Титаренко. – К., 1994. – 305 с.
229. Ткаченко Н. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Н. Ткаченко. – К., 2011. – 20 с.
230. Узнадзе Д. Экспериментальные основы психологии установки / Д. Узнадзе // Психологические исследования. – М. : Наука, 1966. – С. 135–327.
231. Уличний І. Формування потенціалу професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / І. Уличний. – К., 2006. – 20 с.

232. Ушинський К. Теоретичні проблеми виховання / Вибрані педагогічні твори : В 2 т. Т. 1. / К. Ушинський – К. : Радянська школа, 1993. – 191 с.
233. Фельдштейн Ф. Психологические особенности развития личности в подростковом возрасте / Ф. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 31–41.
234. Фельдштейн Ф. Психология личностного развития подростка / Ф. Фельдштейн // Советская педагогика. – 1991. – № 4. – С. 31–38.
235. Фізична активність, раціональне харчування та складові фізичного здоров'я підлітків : інформаційні матеріали та результати соціологічного дослідження / [О. Балакірева ін.]. – К. : Державний центр соціальних служб для молоді, Вип. 3, 2002. – 38 с. : рис.
236. Фіцула М. Педагогіка : навч. пос. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М. Фіцула – К. : Академія, 2000. – 544 с.
237. Фрейд З. Психоаналитические этюды / З. Фрейд. – М. : АСТ, 2006. – 220 с.
238. Фридман Л. Изучение личности учащегося и ученических коллективов / Л. Фридман. – М. : Просвещение, 1988. – 207 с.
239. Хайкин В. Активность (характеристики и развитие) / В. Хайкин. – М. : НПО МОДЭК, 2000. – 448 с.
240. Харламов И. Активизация учения школьников / И. Харламов. – Минск : Народная асвета, 1970. – 158 с.
241. Холковська І. Організація діяльності класного керівника / І. Холковська. – Вінниця : ВДПУ, 2005. – 194 с.
242. Черниш А. Управління навчально-виховним процесом у гімназії : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / А. Черниш. – К., 1996. – 25 с.
243. Шаповалов О. О чем болит душа / О. Шаповалов // Сов. Россия. – 1987 г. – 2 июня.
244. Штейнберг В. Технологии проектирования образовательных систем и процессов / В. Штейнберг // Школьные технологии. – 2000. – № 2. – С. 3–23.
245. Шундра Н. Виховна система класу як спосіб організації його життєдіяльності / Н. Шундра // Педагогічний вісник. – 2004. – № 4. – С. 64–69.
246. Яковлева Н. Проектирование как педагогический феномен / Н. Яковлева // Педагогика. – 2002. – № 6. – С. 8–14.
247. Як себе поводити у громадських місцях // Позакласний час. – № 10. – 2008. – С. 93–102.

248. Якса Н. Основи педагогічних знань : навч. посіб. / Н. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358 с. – (Вища школа ХХІ століття).

249. Ямницький В. Розвиток життєтворчої активності особистості : теорія та експеримент / В. Ямницький. – О. : 2006. – 362 с.

250. Kilpatrick W. Foundation of method : informal talks on teaching / W. Kilpatrick. – New York : Macmillan company, 1926. – 385 p.

251. Knoll M. 300 Jahre lerner am Projekt. Zur Revision unserer Geschichtsbildes / M. Knoll. – 1993. – № 7-8. – P. 58–63.

252. Knoll M. The project method : Its vocational educational origin and international development / M. Knoll // Journal of Industrial Teacher Education. – 1997. – Vol. 34. – № 3. – P. 36–74.

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета для учнів “Здоровий спосіб життя”**

1. Як ви вважаєте: чи потрібні людині знання про здоровий спосіб життя? *(Так, ні, не замислювався)*
2. Які, на ваш погляд, складові здорового способу життя:
 - загартування організму;
 - режим дня;
 - правильне повноцінне харчування;
 - дотримання правил особистої гігієни;
 - заняття фізкультурою і спортом;
 - відсутність шкідливих звичок;
 - чисте повітря.
3. Чи завжди ви робите ранкову зарядку? *(Так, ні, взагалі не роблю)*
4. Чи займаєтесь ви в спортивних секціях? *(Так, ні, не дозволяє здоров'я, немає бажання).*
5. В яких саме секціях ви берете участь? _____

6. Чи берете участь в шкільних організованих святах про фізичне здоров'я? _____
7. Вам подобаються уроки фізичної культури? *(Так, ні, не замислювався)*
8. Від кого ви хотіли б дізнатися якомога більше про здоровий спосіб життя? *(Від медпрацівників, від батьків, від учителів)*
9. Ви б хотіли вести здоровий спосіб життя в майбутньому? *(Так, ні, не знаю)*
10. Про що саме ви хотіли б поговорити з теми: “Фізичне здоров'я”

Додаток А 1

№ з/п	Прізвище, ім'я по батькові	Загальна оцінка з фізичної культури	Остаточний результат медичного огляду учнів	Загальна оцінка стану здоров'я школяра
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				

Додаток Б

Анкета щодо визначення рівня інтелектуальної активності

1. Як часто ви займаєтеся розумовою роботою:
 - а) часто;
 - б) іноді;
 - в) дуже рідко.
2. Коли вам ставлять запитання на винахідливість, тоді ви:
 - а) помучитися, але краще самому знайти відповідь;
 - б) коли як;
 - в) одержати готову відповідь від інших.
3. Чи багато ви читаєте додаткової літератури:
 - а) постійно багато;
 - б) іноді багато, а іноді – зовсім нічого не читаємо
 - в) мало, або ж зовсім нічого не читаю.
4. Наскільки ви емоційно ставитеся до цікавого для вас заняття:
 - а) дуже емоційно;
 - б) коли як;
 - в) емоції яскраво не виражені.
5. Чи часто ви ставите запитання:
 - а) часто;
 - б) іноді;
 - в) дуже рідко.

Обробка одержаних даних:

Суму балів, отриманих учнем за всі запитання, потрібно поділити на 5 (число запитань). Виходить показник інтенсивності інтелектуальної активності. Якщо учень одержав оцінку від 3,5 до 5, то можна вважати, що у нього сильно виражена інтелектуальна активність; від 2,5 до 3,5, то інтелектуальна активність виражена слабо.

Додаток Б 1

Модифікована методика дослідження рівня інтелектуального розвитку особистості (Р. Кеттела) та психодіагностика інтелекту за допомогою “Тесту розумових здібностей” (Р. Амтхауера) (на етапі діагностики)

На виконання всього тесту вам відводиться 3 хвилини. Відповідати потрібно лише № запитання та правильна відповідь, наприклад: 1.А.

1. “Лопата” так відноситься до “копати”, як “ніж” до:
 - а) гострий; б) різати; в) точити.
2. Кролик більше схожий на ...
 - а) кішку; б) білку; в) зайця.
3. Яке з поданих слів зайве:
 - а) велосипед; б) автомобіль; в) мотоцикл.
4. Протилежністю надії є...
 - а) сум; б) розпач; в) любов.
5. “АБ” так відноситься до “ВБ”, як “ГБ” до:
 - а) “МТ”; б) “СМ”; в) “ПБ”.
6. Знайдіть зайве слово:
 - а) софа; б) диван; в) стіл.
7. Знайди протилежне слово до слова “мокрый”:
 - а) дощ; б) сухий; в) вологий.
8. Яке з поданих слів зайве:
 - а) йти; б) сидіти; в) стояти на колінах.
9. Яке з поданих слів не підходить до двох інших:
 - а) скрипка; б) тромбон; в) саксофон.
10. Яке з поданих варіантів має продовжити цей ряд ООМОМООО:
 - а) МОМ; б) ОМО; в) МОО.

Кожне правильно виконане завдання оцінюється в один бал, які пізніше сумуються.

Правильні відповіді: 1.Б; 2.В; 3.А; 4.Б; 5.В; 6.В; 7.Б; 8.А; 9.А; 10.А.

Рівні розвитку інтелекту:

- 1 – 2 – дуже низький рівень;
- 3 – 4 – трохи вище низького рівня;
- 5 – 7 – середній;
- 8 – 9 – високий;
- 10 – дуже високий.

Додаток Б 2

№ з/п	Прізвище, ім'я по батькові	Середній бал успішності	Результат інтелектуального тесту	Загальна оцінка інтелектуальної активності
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				
21.				
22.				

Додаток Б 3**Тест для визначення інтелектуальної активності (після змін)**

за допомогою “Тесту розумових здібностей”

(Р. Амтхауера)

1. Знайдіть зайве слово:
а) собака, б) корова, в) вівця, г) лось.
2. Яке число буде наступне:
2, 4, 6, 8, 10, 12, 14,
3. Що між цими словами спільного. Назвіть їх одним словом:
Жито – пшениця – це.....
4. Що між цими словами спільного. Назвіть їх одним словом:
Олія – сир – це
5. Знайдіть зайве слово:
а) бачити, б) чути, в) коштувати, г) нюхати.
6. Знайдіть зайве слово:
а) розлучення, б) зустріч, в) прощання, г) розлука.
7. Кінь завжди має:
а) вузду, б) гриву, в) підкови, г) зброю.
8. Що між цими словами спільного. Назвіть їх одним словом:
Малина – полуниця – це.....
9. Продовжіть ряд умовних знаків:
ОТОРОЛОТОРОЛОТО.....
10. Що між цими словами спільного. Назвіть їх одним словом:
Буряк – квасоля – це.....

Додаток В

Анкета щодо визначення рівня соціальної активності підлітків

1. Ви питаєте дозволу батьків, щоб піти з друзями куди завгодно?
 - а) не питаю дозволу ніколи;
 - б) питаю дозволу і йду завжди;
 - в) питаю дозволу, але ніколи виходжу;
 - г) батьки мене не відпускають.
2. Як ви любляете проводити свій вільний час: надворі чи вдома?
 - а) постійно надворі;
 - б) часто буваю надворі;
 - в) рідко буваю;
 - г) переважно сиджу вдома.
3. Які секції (музичні, спортивні) ви відвідуєте і як часто:

4. Ви берете участь у бесідах, походах в кіно з класом?
 - а) завжди беру участь;
 - б) часто;
 - в) іноді;
 - г) не беру участі.
5. З ким ви відвідуєте кіно, виставки?
 - а) сам (а);
 - б) з батьками;
 - в) з братом, сестрою;
 - г) з друзями.
6. З ким ви любляете прогулюватися на природі:
 - а) сам (а);
 - б) з батьками;
 - в) з сестрою, братом;
 - г) з друзями.
7. Хто ваші кращі друзі? Назвіть їх імена. Де ви з ними зустрічаєтеся: в школі, надворі, на секціях?

8. Ваші друзі бувають у вас вдома?
 - а) практично кожного дня;
 - б) кілька разів на тиждень;
 - в) кілька разів на місяць;
 - г) ніколи.
9. Ви буваєте у друзях вдома?
 - а) кожен день;

- б) кілька разів на тиждень;
- в) кілька разів на місяць;
- г) ніколи.

10. У вас вдома часто бувають свята:

- а) часто;
- б) кілька разів на рік;
- в) ніколи.

11. Чи буваєте ви на свята у друзях?

- а) часто;
- б) кілька разів на рік;
- в) ніколи.

12. Чи маєте ви свою групу ровесників, у якій постійно буваєте?

- а) маю відмінне товариство ;
- б) маю товариство, але рідко з ними буваю;
- в) не маю товаришів.

13. Як вам здається, чи часто ви і ваші однолітки берете участь у суспільному житті класного колективу?

- а) дуже часто;
- б) часто;
- в) іноді;
- г) ніколи.

14. Як ви вважаєте, як до вас ставляться друзі?

- а) вони ставляться дуже добре, радяться зі мною;
- б) переважно ставляться добре;
- в) деякі ставляться добре, а інші – ні;
- г) переважно погано.

15. Поблизу вашої сім'ї проживають ваші родичі?

- а) багато родичів;
- б) мало родичів;
- в) майже нікого.

16. Як часто відвідують вас родичі?

- а) кожен день;
- б) раз на тиждень;
- в) раз на місяць;

17. Як часто ваша сім'я відвідує родичів?

- а) кожен день;
- б) раз на тиждень;
- в) раз на місяць;
- г) ніколи.

18. У яких стосунках ваша сім'я з сусідами?

- а) у близьких, бо ходимо один до одного в гості;
- б) у добрих;
- в) вітаємося з деякими сусідами;
- г) не вітаємося ні з ким.

19. Ви часто буваєте самі вдома?

- а) ніколи;
- б) іноді;
- в) часто.

20. Як ви проводите вільний час?

- а) йду до друзів, ніколи не буваю сам;
- б) іноді сам (а);
- в) переважно сам (а).

21. Чи спілкуєтеся ви з дорослими людьми, крім батьків та вчителів?

- а) часто спілкуюся з дорослими;
- б) іноді спілкуюся;
- в) маю можливість, але не хочу спілкуватися;
- г) не хочу спілкуватися.

22. Як ви вважаєте, як вас сприймають дорослі?

- а) вони мене поважають і навіть прислухаються до мене;
- б) мене недостатньо поважають;
- в) часто критикують, сварять;
- г) не поважають мене.

23. Ви часто спілкуєтеся з ровесниками?

- а) дуже часто;
- б) іноді;
- в) мало спілкуюся;
- г) не хочу спілкуватися.

24. Як до вас ставляться представники протилежної статі?

- а) дуже добре, часто спілкуємося;
- б) сприймають як гарного товариша;
- в) добре ставляться, але не всі;
- г) погано ставляться.

25. Як ви оцінюєте своє спілкування з іншими людьми?

- а) я завжди радий (а) спілкуванню з іншими людьми;
- б) іноді спілкуюсь;
- в) часто уникаю зустрічей, люблю самотність;
- г) більше люблю бути один (одна).

Обробка результатів (ключ):

№ запитання	Оцінка в балах відповідей		
	а	б	в
1	5	4	3
2	5	4	3
3	5	4	3
4	1	2	3
5	1	3	4
6	5	3	4
7	5	4	3
8	4	3	2
9	4	3	2
10	3	2	1
11	5	4	2
12	5	4	3
13	5	4	2
14	5	4	3
15	4	2	1
16	4	3	2
17	5	4	3
18	5	4	2
19	5	4	1
20	5	4	3
21	5	3	2
22	5	3	2
23	5	3	2
24	5	4	3
25	5	3	2

Інтерпретація:

100 – 120 балів – широке соціальне включення, широке коло спілкування;

75 – 99 балів – середнє соціальне включення;

31 – 74 балів – вузьке соціальне включення;

24 – 30 балів – відсутність соціального включення, самотність.

Додаток В 1

№ з/п	Прізвище, ім'я по батькові	Результати анкетування	Оцінка класного керівника щодо комунікабельності учня	Загальна оцінка соціальної активності
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				
21.				
22.				

Додаток Д
Анкета щодо визначення духовної активності

Запитання	1	2	3	4	5
1. Ви переглядаєте цікаві передачі					
2. Ви читаєте художню літературу					
3. Як ви ставитеся до комп'ютерних ігор					
4. Ви слухаєте музику					
5. Ви любляете читати газети					
6. Вам подобається займатися художньою творчістю					
7. Ви ходите до церкви					
8. Ви відвідуєте кінотеатри					
9. Ви відвідуєте бібліотеки					
10. Як ви ставитеся до громадських робіт (допомога людям похилого віку, прибирання територій навколо пам'ятників).					

1. Які позитивні вчинки ти найбільше цінуєш в людях? _____

2. Які негативні вчинки ти найбільше засуджуєш в людях? _____

3. Як ти вважаєш, що найголовніше в житті людини? _____

4. Чи допомагає тобі у повсякденному житті дотримання моральних норм? _____

Додаток Д 1

№ з/п	Прізвище, ім'я по батькові учня	Загальна оцінка класного керівника	Остаточні результати анкетування	Загальна оцінка духовної активності
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				
21.				
22.				

Додаток Е

Визначення психологічного клімату колективу через оцінку значимих ситуацій (за методикою А. М. Лутошкіна)

Використати картосхему, в якій відображені властивості колективу, що свідчать про сприятливий чи несприятливий психологічний клімат.

Для загальної оцінки деяких основних проявів психологічного клімату колективу можна скористатися картосхемою. В лівій частині листка дані якості колективу, які характеризують сприятливий клімат, а в правій – якості колективу з несприятливим кліматом.

Ступінь вираженості тих чи інших якостей можна визначити за допомогою семибальної шкали, що вміщена в центрі аркуша (від – 3 до + 3).

Потрібно спочатку прочитати речення зліва направо і навпаки і після цього знаком плюс позначити в середній частині схеми ту оцінку, що найбільше відповідає дійсності.

Оцінка означає:

+3 – властивість, названа зліва виявляється в колективі завжди;

+2 – в більшості випадків;

+1 – часто

-1 – часто виявляється якість, що вміщена праворуч;

-2 – в більшості випадків;

-3 – завжди.

Аналіз даних: складаються всі позитивні і негативні бали. Одержаний результат є умовною характеристикою психологічного клімату колективу.

Картосхема

	+++ 321	--- 123	
1. Переважає бадьорий і життєрадісний настрій			1. Переважає пригнічений настрій, песимістичний тон.
2. Переважають доброзичливі взаємини, взаєморозуміння, взаємосимпатії			2. Переважають конфліктні стосунки, агресивність, антипатії
3. Між групами в колективі взаєморозуміння			3. Групи конфліктують між собою
4. Члени колективу намагаються бути разом в роботі і дозвіллі.			4. Байдужість у стосунках і ставленні до успіхів і невдач товаришів
5. Успіхи і невдачі викликають співпереживання			5. Байдужість або заздрість у ставленні до успіхів і невдач

		товаришів
6. Уважно ставляться до критики і зауважень		6. Нетерпиме ставлення до критики, зауважень
7. Переважає схвалення, підтримка, критика, висловлюється з добрими намірами		7. Критичні зауваження носять характер прихованих чи прямих випадів
8. Члени колективу з повагою ставляться до думки колективу		8. В колективі кожен вважає свою думку головною і нетерпимий до думки товаришів
9. Колектив активний, енергійний, долучається до корисних справ		9. Колектив пасивний, інертний, кожен думає лише про себе
10. Стосунки справедливі, підтримка і захист слабших		10. Стосунки не рівні, зневажливо ставляться до слабших, невістигаючих
11. Є почуття гордості за колектив		11. До заохочення колективу байдужі
12. Досягнення чи невдачі колективу переживаються всіма, як свої власні		12. Досягнення колективу або невдачі не знаходять відгуку у його членів
13. Колектив доброзичливо, співчутливо ставиться до нових членів, намагається їм допомогти		13. Нові члени колективу почувають себе чужими, зайвими, до них проявляється нерідко ворожість
14. Колектив швидко відгукується, якщо потрібно зробити корисну справу		14. Колектив важко, а то і не можливо підняти на спільну справу, кожен думає про власні інтереси
15. У важкі для колективу хвилини відбувається емоційне єднання за принципом “один за всіх, всі за одного”		15. У важких випадках проявляється розгубленість, взаємні звинувачення, сварки.

Додаток Ж

Визначення індексу групової згуртованості

(за матеріалами науково-методичного посібника Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи: навч.-метод. посібн. для вчителів, студ. пед. навч. закладів / уклад. О. Киричук, О. Коберник. – К.: 1998. – 106 с.)

Мета: визначити ступінь інтеграції групи, її згуртованості у єдине ціле.

Інструкція. Прочитайте уважно твердження та виберіть той варіант відповіді, який повністю відповідає вашим поглядам щодо свого класу. Обраний варіант відповіді підкресліть або обведіть у кружечок.

1. Як би Ви оцінили свою належність до даного класного колективу?
 - а) відчуваю себе членом, частиною колективу;
 - б) беру участь у більшості видів діяльності;
 - в) беру участь в одних видах діяльності і не беру участь в інших;
 - г) не почувуюся членом колективу;
 - г) живу й існую окремо від нього;
 - д) не знаю, важко відповісти.
2. Чи перейшли б Ви в інший клас, інший колектив, якби Вам випала така нагода?
 - а) так, дуже хотів би перейти;
 - б) швидше перейшов би, ніж залишився;
 - в) не бачу жодної різниці;
 - г) швидше за все, залишився б у своєму класі;
 - г) дуже хотів би залишитись у своєму класі;
 - д) не знаю, важко сказати.
3. Які взаємини між членами Вашого колективу?
 - а) кращі, ніж у більшості інших класних колективів;
 - б) приблизно такі самі, як у більшості класних колективів;
 - в) гірші, ніж у більшості класних колективів;
 - г) не знаю.
4. Які в членів Вашого класного колективу взаємини з викладачами?
 - а) кращі, ніж у більшості інших класів;
 - б) приблизно такі самі, як у більшості інших класів;
 - в) гірші, ніж у більшості інших класів;
 - г) не знаю.
5. Яке ставлення до навчання у Вашому класі?
 - а) краще, ніж у більшості інших класів;

- б) приблизно таке саме, як у більшості інших класів;
- г) не знаю.

6. Яке ставлення до доручень класного керівника в учнів Вашого класу?

- а) краще, ніж у більшості інших класів;
- б) приблизно таке саме, як у більшості класів;
- в) гірше, ніж у більшості інших класів;
- г) не знаю.

7. Як часто ви проводите спільно з класом вільний час?

- а) частіше, ніж інші класи;
- б) приблизно так само, як і інші класи;
- в) рідше, ніж більшість класів;
- г) не знаю.

Обробка отриманих даних та аналіз результатів

Відповідно до результатів треба підрахувати загальну кількість балів за всіма запитаннями, скориставшись таким ключем:

Ключ

Індекси відповідей	Номери запитань у балах						
	1	2	3	4	5	6	7
а	5	1	3	3	3	3	3
б	4	2	2	2	2	2	2
в	3	3	1	1	1	1	1
г	2	4	1	1	1	1	1
г	1	5					
д	1	1					

Максимальна сума балів (25) відповідає суб'єктивній оцінці рівня групової згуртованості як високого. Мінімальна оцінка (7) свідчить про те, що учень упевнений у відсутності згуртованості, роз'єднанні членів класного колективу. Якщо ж переважають відповіді "г" на 1-ше та 2-ге запитання і "д" – на всі інші, це свідчить про незацікавленість респондента в соціальних контактах, відсутності спостережливості, певній мірі відчуженості від соціуму. Якщо середній бал усіх відповідей по групі наближається до 25, можна вважати, що даний класний колектив справді характеризується високим рівнем згуртованості, тоді як низькі значення цього показника вказують на відсутність процесу інтеграції.

- 0 – 10 балів – низький рівень групової згуртованості;
- 11 – 19 балів – середній рівень групової згуртованості;
- 20 – 25 балів – високий рівень групової згуртованості.

Додаток 3

Визначення соціального статусу учня в класі

Випишіть прізвище всіх учнів класу і проти кожного з них поставте номер оцінки вашого ставлення до цього учня.

1. Він (вона) близька для мене людина в класі, я ніколи не хотів би з ним розлучатися.

2. Він (вона) не є моїм близьким другом, але я іноді проводжу з ним (нею) вільний від занять час.

3. Я не дружу з ним, але він мене цікавить, я хотів би зблизитися з ним.

4. Ні ділових, ні особистих взаємовідношень у мене з ним немає.

5. Я спілкуюсь з цим учнем тільки в діловій атмосфері, з необхідності. Звернення до нього у вільний час уникаю.

6. Мені несимпатичний цей учень.

7. Мені дуже неприємний цей учень, я не хочу мати з ним нічого спільного.

На основі проведеного дослідження вчитель одержує інформацію про реально існуючі взаємовідносини між однокласниками.

Додаток К

Анкета для класних керівників

1. На Вашу думку, робота класного керівника складна? Відповідь обґрунтуйте _____

2. Які труднощі Ви відчуваєте в процесі планування, організації виховної діяльності класним колективом:

а) розробити та втілити модель педагогічного процесу;

б) правильно спроектувати комплекс завдань, спрямованих на формування особистісної активності підлітків;

в) з'ясувати та виділити особливості розвитку як окремих учнів, так і класного колективу, вміння своєчасно визначити причини відхилень і спроектувати шляхи їхнього подолання.

3. Якби ви були членом адміністрації школи, що ви б внесли в організацію виховної діяльності?

4. Яка найбільша складність Вашої роботи з класом? Яка цьому причина?

5. Що Вам найбільше вдається у Вашій роботі?

6. Назвіть позитивні та негативні риси особистості Ваших вихованців

7. Як ви думаєте, чого чекають від Вас учні?

8. Ваші побажання _____ та пропозиції _____

Додаток Л
Анкета для учнів
“Ступінь задоволеності життям класного колективу”

(за матеріалами науково-методичного посібника Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи: навч.-метод. посібн. для вчителів, студ. пед. навч. закладів / уклад. О. Киричук, О. Коберник. – К.: 1998. – 106 с.)

Учням пропонується за п'ятибальною шкалою оцінок (від “абсолютно задоволений, повністю згоден (згодна)” – 5 балів, до “абсолютно не задоволений, зовсім не згодний” – 1 бал) відповісти на питання анкети. Відповіді анонімні і будуть використані лише для наукового дослідження.

№ з/п	Питання	5	4	3	2	1
1.	Тебе задовольняє комплекс справ, які проводяться у твоєму класі?					
2.	Чи ти задоволений(на) стосунками, які склалися в твоєму класі між учнями?					
3.	Чи можна сказати, що твій клас живе різноманітним, насиченим цікавими подіями життям?					
4.	Як ти вважаєш, між твоїми однокласниками і класним керівником існують сприятливі взаємини?					
5.	Чи згоден(згодна) ти з тим, що учні твого класу дружні, згуртовані?					
6.	Класний керівник завжди допомагає у вирішенні справ вихованцям?					
7.	Якщо у тебе якась проблема, ти звернешся по допомогу до класного керівника?					
8.	Подобається тобі твоя школа?					
9.	Класний керівник до всіх членів учнівського колективу ставиться однаково?					
10.	Класний керівник навчає ваш клас переборювати труднощі, самостійно приймати рішення і швидко виконувати їх?					

11.	Однокласники високо оцінюють спільну роботу з класним керівником?					
12.	Класний колектив активно впливає на інші класи, ділиться своїм досвідом з ними?					

В кінці визначаються середньо групові показники з кожного питання. Можна вирахувати і середній коефіцієнт задоволеності учнями життям класного колективу. Для цього досить додати всі індивідуальні показники і поділити їх на кількість школярів, що брали участь в опитуванні. Коефіцієнт буде приймати від 5 (максимальне) до 1 (мінімальне).

Додаток М

Зразок ряду завдань до практичних занять

“Готовність класних керівників щодо формування особистісної активності школярів у процесі спеціально спроектованої виховної діяльності”.

Мета: з'ясувати рівень знань класних керівників стосовно розуміння сутності, особливостей проектування та вміння спроектувати життєдіяльність класного колективу для формування фізичної, інтелектуальної, соціальної, духовної активності.

- Визначте поняття “педагогічне проектування”.
- Прокоментуйте визначення “проектування виховної діяльності класного керівника”.
- Що таке особистісна активність учня? На які основні види поділяють особистісну активність?
- Окресліть головні завдання фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної активності.
- Який із наведених нижче варіантів найбільш повно та точно окреслює найважливіші етапи проектування виховної діяльності класного колективу:
 - а) цілепокладання, діагностування, планування, моделювання, конструювання, рефлексія, розповсюдження результатів;
 - б) діагностика, цілепокладання, попереднє планування, прогнозування, моделювання, остаточне планування, виконання проекту, корекція, попереднє визначення результатів, результати виховної діяльності;
 - в) діагностика, цілепокладання, попереднє планування, моделювання, остаточне планування, корекція, остаточні результати.
- Складіть самостійно план виховної діяльності на рік (для класу). Визначте, які напрями та форми виховної діяльності охоплено у плані.
- Зробіть детальний самоаналіз проведеного заходу. З'ясуйте, чи досягли за допомогою заходу поставленої мети, чи вдалося реалізувати усе заплановане.
- Педагогічні задачі: (проаналізуйте ситуації та дайте їм об'єктивну оцінку).
 - б) Із історій учнів. – Сім'я у нас дружна. Багато читаємо. Відвідуємо виставки, кіно, концертні зали, музеї, цирк. Любимо ходити на пляж, збирати в лісі гриби або просто пожити в наметі де-небудь біля річки. Є в кожного з нас і захоплення: мама в'яже або шиє, тато раніше захоплювався акордеоном,

але потім почав збирати маловідомі історії і майже не відходить від друкарської машинки; я вчуся грати на гітарі і пишу вірші.

1. Яка роль захоплення дитини у формуванні особистості, в розвитку здібностей?

с) Мені 15 років, закінчив 9 класів. З 6-го класу почав покурювати, іноді й випивати. Це було бажання наслідувати “передових”. Став гірше вчитися, пропускав уроки, у тому числі й фізкультуру, брав участь у безглузких бійках. Зі мною серйозно поговорив батько, запропонував зайнятися спортом, відвідувати секцію. Окрім цього, поставили на подвір’ї турнік, купили гіри, гантелі, еспандер. Записався до секції боксу і через рік став чемпіоном школи, брав участь у республіканських змаганнях. Тепер тютюн, спиртне викликають у мене презирство. І своїм товаришам я намагаюсь прищепити любов до спорту.

Дайте педагогічну оцінку позиції сім’ї у цьому випадку.

Чому дорослі не завжди досягають подібного успіху в роботі з підлітками?

Як спільними зусиллями сім’ї і школи боротися за здоровий спосіб життя?

d) У школі Андрій був “тихим” трієчником. Спорт не захоплювався, втекти з уроку фізкультури було для нього справою звичайною. Фізичні дані були нижчі від середніх, та й до 14 років був досить повним хлопцем. Діти навіть прозвали його “жиртрестом”. І, якщо в десятому класі більшість з його однокласників перетворилась на сильних, з гарною статурою юнаків, то про нього цього сказати не можна було. З того часу він став багато уваги приділяти фізкультурі: навчився грати у волейбол, бігає ранками, займається з гантелями. Результати помітні, але учень не зупиняється на досягнутому і намагається стати фізично сильнішим і міцнішим.

Як слід стимулювати фізичне самовиховання дітей?

- Як ви розумієте вислів “виховати особистісно активного школяра”?
- Розробіть власну схему формування одного із видів особистісної активності за допомогою проектування виховної діяльності класного колективу. Які методи, прийоми та форми використані вами?

Додаток П

Ігри, що можна запропонувати учням під час туристичних походів
(за матеріалами статті Ігри народів світу // Позакласний час. – № 7. – 2008. – С. 89 - 94)

Хто кине далі

На спортивному майданчику двома паралельними лініями позначають коридор завширшки два метри.

Діти по черзі кидають м'яч уперед “по коридору” (спосіб кидання визначається за домовленістю гравців).

Перемагає той гравець, який за три рази кине м'яч найдалі. Кидок не зараховується, якщо м'яч приземлиться за лініями коридору.

Земля, вода, вогонь, повітря

Учасники гри стають у коло. В центрі – ведучий. Кидаючи м'яч кому-небудь із школярів, він вигукує одне із чотирьох слів: земля, вода, вогонь, повітря. Якщо ведучий скаже: “Земля!” – той, хто схопить м'яч, повинен швидко назвати якусь свійську або дику тварину; відповідно на слово “вода!” – рибу; “повітря!” –птаха. Якщо ж ведучий вигукне: “Вогонь!”, всі учасники гри повинні, розмахуючи руками, швидко повернутися кругом. М'яча при цьому ніхто не ловить.

Ведучий сам піднімає м'яча із землі, і гра триває далі. Неуважні виходять з гри після першої ж помилки.

Сторож

Ця грузинська гра дуже схожа на українську “Сторож на баштані”.

Серед учасників гри вибирають сторожа. Під веселу лічилку він підходить до кого-небудь із гравців. І той одразу ж присідає навпочіпки, а сторож кладе йому на голову (на плече) одну руку – охороняє. Другою він намагається заквацати гравців, які хочуть доторкнутися до того, хто сидить. Гравці, яких сторож заквацав, вибувають із гри, а той, хто доторкнеться до гравця, який сидить навпочіпки, стає новим сторожем. Він підбирає собі іншого гравця і також охороняє його. Гра триває далі.

Попади м'ячем у вершника

Грузинські діти називають цю гру “ісінді”.

Дві команди шикуються в шеренги на відстані 25 – 30 метрів одна навпроти одної.

Між ними проводиться лінія. Одна команда – нападаюча. Вона має коня і великий м'яч, друга, яка обороняється, має коня і щит. Гравець

нападаючої команди стає на лінії по центру. За кілька метрів від нього стає гравець протилежної команди. Гра починається за сигналом ведучого.

Гравець із команди, яка обороняється, біжить до своєї команди. Нападаючий кидає в нього м'яч, намагаючись попасти в будь-яку частину тіла, не захищену щитом. Якщо йому це вдається, його команді зараховується очко.

Потім грають другі номери, треті і т.д. Коли всі у команді відіграються, вони міняються ролями. Перемагає та команда, яка набирає більше очок.

Влучи у ціль

Для цієї гри потрібні м'яч і мішень – невеликий фанерний щиток з круглим отвором діаметром вдвоє більшим, ніж діаметр м'яча. За три, чотири та п'ять кроків від мішені накреслюють лінії.

Два учасники змагань по черзі кидають м'яч. Той, хто влучив у ціль з ближньої відстані, кидає м'яч з середньої, а потім – з найдалшої.

У кожній парі переможцем вважається той, хто за найменшу кількість спроб влучить у отвір з усіх трьох відстаней.

Вовк і вівці

Ця грузинська гра нагадує українського “квача”. Кількість гравців – довільна.

Один із учасників гри – вовк, решта – вівці. Вони сидять на “узліссі”. Вовк вибігає з “лісу” і починає ловити овець, які, побачивши його, розбігаються у різні боки. Але тільки-но вовк добіжить до вівці – вона падає, і вовк уже не має права чіпати її; ловити дозволяється тільки тих овець, які біжать або стоять.

Вівця, яку схопили, вибуває з гри.

Гра триває доти, доки буде переловлено всіх овець. Потім вовк призначає свого наступника, і гра триває далі.

Реготуха

Ведучий кидає вгору хустку. Поки хустка у повітрі, всі повинні сміятися. Тільки-но хустка упаде на підлогу (землю), слід негайно замовкнути. Той, хто продовжує сміятися, програє і повинен виконати якийсь номер художньої самодіяльності. Потім він стає ведучим, і гра триває далі.

Птахи

Ця естонська гра схожа на російську – “фарби” та на українські – “овочі чи фрукти”.

Діти жеребкуванням вибирають хазяйку і яструба, решта – птахи. Хазяйка потай від яструба дає назви кожній пташці: зозуля, ластівка, снігур, синиця тощо.

Прилітає яструб. Між хазяйкою і яструбом відбувається такий діалог:

– Ти за ким прилетів?

– За пташкою.

– За якою?

– За зозулю (снігуром, синицею і т. д.).

Зозуля вибігає з гурту – яструб намагається спіймати її. Якщо ж яструб назвав пташку, якої немає серед учасників гри, хазяйка проганяє його.

Гра триває доти, доки яструб не переловить усіх пташок.

Нічний сторож

Цю гру добре проводити в лісі на галявині, на лузі. У ній можуть брати участь багато школярів.

Учасники гри визначають ведучого – нічного сторожа. Він бере тоненьку паличку. І починається гра.

Школярі лягають на траву, удаючи, що сплять. Сторож бігає між ними і на свій вибір обережно доторкається паличкою то до одного, то до іншого, примовляючи: “Проснись і стань за мною!”

Ті, до кого доторкнувся сторож, повинні виконувати його команду. Коли встануть усі, якийсь час водить їх за собою, потім раптом каже: “Ніч!” Учасники гри повинні негайно лягти на траву і “заснути”. Сторож уважно стежить за ними.

Той, хто ліг останнім, стає новим сторожем. Перемагає той, хто протягом гри жодного разу не був сторожем.

Голки

Це улюблена гра естонських школярів.

Гра може проводитись як у приміщенні, так і на повітрі.

Вибирається два ведучих. Решта – голки. Голки шикуються в колону. Один із ведучих, власник голок, стає перед колоною. Другий ведучий, його сусід, стає збоку.

Гра починається з того, що сусід приходиться до власника голок і просить позичити одну голку. Той пропонує йому останню в ряду. Почувши

це, остання голка біжить (у будь-якому напрямку) і хоче сховатися за спиною свого власника, а сусід ловить її.

Якщо йому вдалося це зробити (саме спіймати, а не лише доторкнутися рукою), то голка стає сусідом, а той – власником. Колишній же власник займає останнє місце в колоні голок. Гра повторюється.

Якщо голці вдалося сховатися за спину власника, то вона стає в колоні першою, а тікає та голка, яка стоїть останньою у колоні. І сусід біжить за нею.

Переможцем вважається той, хто жодного разу не був сусідом.

Питання мудрецеві

Цю гру можна провести при довірливих і теплих стосунках в групі. Кількість учасників будь-яка, важлива лише участь всіх присутніх. При певному антуражі (свічки, вогнище, душевна розмова, тиха музика) ця гра може носити характер самостійного значного заходу.

Кожен учасник гри пише на маленькому папірці питання, на яке хотів би отримати відповідь (інший варіант цієї гри – на який сам би хотів відповісти). Папірці з питаннями складаються в капелюх. Перемішуються і роздаються учасникам в довільному порядку. Кожен відповідає на те питання, яке йому дісталось, прагнучи дійсно “бути мудрецем”, все що знає і все що відає. Ідея полягає в тому, що кожна людина – це всесвіт, і в кожному з нас приховані невичерпні запаси мудрості. Завдяки цій грі можна краще познайомитися, побачити товаришів, з іншого боку, вийти на серйозну розмову, обговорити важливі життєві теми, ну і отримати відповідь на своє питання.

Можливий відхід від серйозного, вдумливого ходу гри – написання питань типу “Якого кольору у мене волосся?” Але якщо в ході проведення гри, незважаючи на застереження, потрапляється подібне питання, учасникові, якому воно випало, пропонується все ж мудро відповісти і на нього – щоб не переривати і не знецінювати гру.

Правда або дія?

Ще один спосіб ближче познайомитися. Кожного учасника по черзі запитують: “Правда або дія?”. Якщо людина вибирає “правду”, тоді він чесно відповідає на одне будь-яке питання різного змісту і міри відвертості. Якщо чоловік вибирає “дія”, то він, відповідно, показує будь-яку дію – танець, акробатичний номер, якийсь рух, в іншому випадку співає пісню. Виходить у будь-якому випадку цікаво: і правдиві історії послухати, і вистава.

Малюємо із “закритими очима”

Група розбивається на пари, одному з пари зав’язують очі. “Поводир” підводить партнера до аркуша паперу на стіні і, використовуючи лише вербальні інструкції, допомагає йому намалювати малюнок. Це може бути як малюнок на задану тему (якась тварина, квітка, свято), так і вільна творчість. Далі партнери міняються ролями в парі. Під час гри потрібно дбайливо ставитися до “сліпих”.

Відбувається досить глибокий міжособистісний контакт, учасники отримують досвід безпорадності і відповідальності, довірчі стосунки до оточуючих. Ще один варіант: один учасник в парі зав’язує очі, інший малює його рукою, а “сліпий” відгадує, що ж намальовано.

Написи на спині

Цю гру можна використовувати, як фон, під час проведення свят і початком або між основних заходів. Також вона може проводитися окремо. Кількість тих, що беруть участь – чим більше, тим краще. Всім учасникам прикріплюється до спини листок, і всі хаотично ходять по кімнаті і пишуть на спинах те, що їм подобається в цій людині. Після цього написання всі сідають і обговорюють отримані послання.

Гра створює гарний настрій, підвищує комфорт в групі, допомагає “заговорити” в незнайомій ситуації.

Три ноги

Гравці розбиваються на пари, кожній парі зв’язують ноги (праву ногу одного з лівою ногою іншого). Пара на “трьох ногах” добігає до поворотного прапорця і повертається на лінію старту.

Збери слово

Слово збирається з букв, намальованих на папері, наклеєному на планшет розміром приблизно 25 на 40 см.

1 варіант

Ведучий голосно називає слово, яке потрібно зібрати (“Різдво”, “свято” і тому подібне). Дві команди вишиковуються на лінії старту в колону поодиночці. За сигналом перші номери команд підбігають до планшетів, розкладеним віялом (або по колу) на підлозі на відстані 5-8 метрів, і по черзі перевертають планшети (і знову закривають) до тих пір, поки не знайдуть потрібну букву.

Потім стають обличчям до глядачів, притискуючи планшет до грудей, позначаючи таким чином першу букву слова. Після цього має право бігти другий номер команди і так далі. Перемагає команда, яка перша правильно напише слово.

Капітан команди має право допомагати молодшим дітям, підказуючи і роблячи зауваження, але не виконуючи за них завдання. Якщо бажають брати участь в атракціоні мало, то гравцям дозволяється відкривати дві суміжні букви.

2 варіант

За сигналом ведучого всі гравці одночасно підбігають до планшетів і розбирають їх. Потім складають назване ведучим слово, вишиковуючись в лінію. Ведучий може додати командам декілька планшетів з буквами і запропонувати самим скласти нові слова.

Естафети

Всілякі естафети – невичерпне джерело веселості. Естафета – командна гра, зазвичай беруть участь дві команди по 4-6 чоловік. Залежно від віку дітей рівень складності естафет може бути різним. Наприклад, можна по черзі проходить “смугу перешкод”, чия команда швидша – та і оголошується переможцем. Якщо ускладнити завдання, наприклад, стрибати в мішку, без допомоги рук, переносити який-небудь предмет, наповнювати маленькою чашкою велику посудину – гра стане ще цікавішою.

“Море хвилюється раз...”

Дуже весела гра. Той, що водить, відвертається, останні гравці хаотично переміщаються по майданчику, змальовує “море”. Той, що водить, виголошує: “Море хвилюється раз, море хвилюється два, море хвилюється три, морська фігура на місці замри!”.

У цей момент гравці повинні прийняти позу якої-небудь морської тварини і завмерти. Сміятися і ворухитися не можна. Той, що водить, підходить до будь-якого гравця і доторкається до нього. Тоді вибраний гравець повинен змалювати, кого саме він показує. Завдання ведучого – відгадати, що за “морську фігуру” змальовує гравець.

Додаток Р

Зразки проектів, що розроблялися у виховній діяльності

Проект “Квітни, моя рідна школо!”

Проект довготривалий і колективний.

Мета проекту: розвиток особистості через формування трудових вмінь та навичок.

План проекту. Протягом проекту класний колектив поділяється на дві групи.

Перша група складатиметься з дівчат. Дівчата відповідатимуть за озеленення пришкільної ділянки біля центрального входу школи. Вони складатимуть план озеленення пришкільної території, який буде обговорено на виховній годині класу і внесено корективи. Дівчата самостійно зростили розсаду, яку і висаджували відповідно до плану.

Друга група складатиметься з хлопців. Вони проектують й оздоблять клумби декоративним камінням. Ще одним завданням хлопців буде змайструвати декілька лавочок, що мають прикрашати територію.

Своєрідний звіт про виконану роботу відбудеться на святкуванні та урочистій ході до Всесвітнього дня доквілля.

Кінцевий продукт проекту: прикрашення території школи, оздобленими коштовним камінням, клумби з різних квітів та кущів, виготовлення лавочок.

Проект “Подаруй частинку уваги”

Проект середньої тривалості, колективний.

Мета проекту: формування в учнів милосердя, уваги до знедолених дітей-сиріт.

План проекту. Класний колектив об’єднується для здійснення єдиної мети – подарувати моменти радості для дітей, які залишилися сиротами. Школярі підготують стіннівку “Подаруй радість дитині”, в якій агітуватимуть всіх учнів школи до колективного збору дитячих домашніх іграшок.

Тим часом хлопці класного колективу змайструють годівнички, а дівчата візьмуть продукти для того, щоб разом з вихованцями дитячого будинку погодувати пташок.

Кінцевий продукт проекту: змайстровані годівнички, стіннівка, що стала підґрунтям для збору іграшок.

Проект “Допоможемо людям похилого віку, що живуть поруч з нами”

Проект довготривалий, колективний.

Мета проекту: виховувати повагу до людей похилого віку, створити ситуацію допомоги по господарству.

План проекту. Протягом року учні класу допомагатимуть бабусям та дідусям: в селах школярі допомагатимуть прибирати на городах, в саду; в місті – будуть приносити людям похилого віку продукти харчування та ліки. Учні організують концерт до Міжнародного дня людей похилого віку, укладуть запрошення, які рознесуть по домівках стареньких.

Кінцевий продукт проекту: розроблення сценарію на свято до міжнародного дня людей похилого віку, макетів запрошень.

Проект “Вічна пам’ять солдатам Великої Вітчизняної Війни”

Проект середньої тривалості, колективний.

Мета проекту: вивчення учнями основ пошуку та збору фактів історичного характеру, виховати почуття патріотизму до рідного краю.

План проекту. В ході підготовки проекту учні класу об’єднуються в групи.

Перша група кореспондентів. Учні сходять до ветеранів війни та за допомогою інтерв’ю дізнаються про цікаві історії та подробиці воєнних 1939 – 1945 років.

Друга група редакторів, які, узагальнюючи розвідки кореспондентів, напишуть статтю у шкільній газеті в розділі “Героїчна минувшина нашого краю”.

Третя група режисерів займуться написанням сценарію свята “Велика Перемога”.

Кінцевий результат проекту: розроблений сценарій свята “Велика Перемога”, підготовлений та видрукований розділ шкільної газети “Героїчна минувшина нашого краю”.

Проект “У дружбі наша сила”

Проект середньої тривалості, колективний.

Мета проекту: розвивати дружні стосунки в колективі, виховувати почуття дружби.

План проекту. Протягом підготовки до проекту школярі мають об’єднатися у декілька груп.

Перша група соціологів – проведе анонімне анкетування серед однокласників на предмет дружніх стосунків в класному колективі.

Друга група журналістів підготують стіннівку на тему: “Окраса людини – друзі”, в якій подадуть висловлювання відомих поетів, письменників про дружбу.

Третя група організаторів добирають ігри, вправи для проведення виховної години “У лиху годину пізнаєш вірну людину”.

Кінцевий результат проекту: виготовлена стіннівка “Окраса людини – дружба”, сценарій виховної години.

Проект “Збережи ялинку!”

Проект середньої тривалості, колективний.

Мета проекту: формування дбайливого ставлення до природи та відповідальності за її майбутнє.

План проекту. Класний колектив було поділено на групи: група соціологів та екологів.

Група соціологів здійснює опитування серед мешканців міста чи села з метою визначення відсотка купівлі штучної та справжньої ялини на Новий Рік. Після отриманих результатів опублікують висновки опитування.

Група екологів за допомогою плакатів, розповідей, статистичних даних переконує велику кількість людей, щоб запевнити їх у погіршенні екологічного стану навколишнього середовища. На основі такої діяльності учнями проводиться акція “Збережи ялинку”, на якій шкільні екологи радять не зрубувати ялинку на свята, а прикрасити лише її гілочку. Це збереже екологію, а запах гілочки справжньої ялини подарує новорічний настрій.

Кінцевий результат проекту: виготовлення презентації, що відображає результати статистичних даних анонімного опитування мешканців на предмет підготовки інтер’єру домівки до Нового року.

Проект “Веселі старты”

Проект середньої тривалості, колективний.

Мета проекту: вивчення основ організувати свято фізичної культури “Веселі старты”, виховувати почуття дбайливого ставлення до власного здоров’я та здоров’я рідних людей.

План проекту: До початку спартакіади “Веселі старты” клас поділяється на дві команди: організаторів та декораторів.

Команда організаторів займається організаційними моментами: визначають ведучих, укладають сценарій свята, визначають процедуру проведення фізичних вправ (човниковий біг, різні естафети з м’ячем, перегони на руках, стрибки у мішках та ін.).

Команда декораторів відповідає за оформлення спортивної зали: плакати, спортивне устаткування, форми учасників двох команд (“Батьки”, “Діти”), музичний супровід ходу сімейних змагань.

Кінцевий результат проекту: розроблений сценарій до сімейної спартакіади “Веселі старты” з відповідним обладнанням, що пропагує здоровий спосіб життя.

Додаток С

Проект “Формування особистісної активності учнівб – В класу Уманського НВК № 7 “Загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів – колегіум”

Класний керівник: Рудик Н. Є.

Характеристика учнівського колективу

У 6 – В класі навчається 20 учнів: 7 дівчаток та 13 хлопчиків. Більшість учнів класу здатні колективно працювати. Учні вміють самостійно організовувати виконання колективних справ, розподіляти обов’язки і здійснювати контроль за їх виконання. Дітям притаманна взаємодопомога. Згуртованість і організованість класу в здобуванні знань і досягненні високої дисциплінованості поділяють не всі учні.

В класі є прояви самокритики. Окремо учні здатні відігравати активну роль у згуртуванні класного колективу, допомагати вчителям, класному керівникові в навчальній та позашкільній роботі. Товариськість і дружба в класі на достатньо високому рівні. Хлопці й дівчата здатні підтримувати дружні стосунки.

На основі аналізу особистісної карти розвитку кожної дитини класного колективу (Зразок 1) нами було укладено колективну карту розвитку (Зразок 2)

Зразок 1

ОСОБИСТІСНА КАРТА РОЗВИТКУ

П. І. П. Афанасова Емілія Олегівна

Рік народження 2001

Відомості про батьків, склад сім’ї: багатодітна сім’я.

Батько: Афанасов Олег Євгенійович.

Мати: Афанасова Алла Олексіївна

Домашня адреса вул. Петровського 10 Б

Показники	Навчальний рік											
	2009-2010			2010-2011			2011-2012			2012-2013		
	Рівні											
1. Фізичний розвиток	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
1.1 Фізична підготовленість		+				+		+		+		
1.2. Фізична активність		+				+		+		+		

активність			+			+			+		+	
2.2. Емоційно-вольова активність		+				+		+		+		
2.3. Мотиви навч. діяльності			+			+		+		+		
3. Соціальний розвиток	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
3.1. Соціально-комунікативна активність		+			+			+		+		
3.2. Соціальний статус (стосунки, місце в колективі)			+			+		+		+		
4. Духовний розвиток	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
4.1. Духовно-катарсична активність			+		+			+		+		
4.2. Самооцінка			+		+			+		+		

Графічно-сітковий план виховної діяльності класного колективу

Місяць	Тиждень	Види життєдіяльності					Індивідуальна та групова профілактична корекційна діяльність	Робота з батьками
		Фізично-оздоровча	Навчально-пізнавальна	Предметно-перетворювальна	Соціально-комунікативна	Оцінно-орієнтаційна		
ВЕРЕСЕНЬ	03.09-07.09	Класна година: “Життя та здоров’я людини”	Похід до міської бібліотеки: розповідь працівників про нові надходження навчальної та художньої літератури	Прибирання території біля пам’ятників культури та водойм		Похід до краєзнавчого музею	Класні збори (складання зобов’язань учнів щодо дотримання ними правил техніки безпеки)	Батьківські збори
	10.09-14.09	Проект “Веселі старту”(до дня фізичної культури і спорту)	Загальноучнівська конференція. Обрання членів до шкільного парламенту		Заняття комунікативного тренінгу: “Спілкуватися – це здорово”	Розмова з учнями: “Вчинки людини”	Індивідуальні бесіди з учнями, що порушують поведінку	
	17.09-		Перегляд та	Проект “В	Заняття	Інсценізова	Бесіда:	Бесіда:

	21.09		обговорення історичного документального фільму про партизанів Великої Вітчизняної війни	гостях у ветерана війни” (привітати із святом, допомогти поприбирати у саду, полити вазони в будинку)	комікативного тренінгу: “Позитивне ставлення до себе та до життя”	не свято до Дня партизанської слави (22 вересня)	“Обережно! Масові отруєння грибами”	“Батьківський авторитет – могутня сила виховання”
	24.09-28.09	Обговорення теми: “Що ми їмо?”			Заняття комунікативного тренінгу: “Вчимося розуміти та поважати інших”	Загальношкільна акція “Подаруй книзі нове життя”	Бесіда з дівчатками класу з приводу особистої гігієни	
ЖОВТЕНЬ	01.10-05.10		Інтелектуальна гра “Що? Де? Коли?” (присвячена до Дня вчителя)	Колективне прибирання класної кімнати та оформлення плакату до	Заняття комунікативного тренінгу: “Як спілкуватися продуктив	Проект “Допоможемо людям похилого віку, що живуть		Індивідуальні бесіди з батьками, діти яких

				Дня вчителя	но”	поруч з нами”		порушують поведінку
	08.10-12.10	Інсценізоване дійство “Побут Запорізької Січі”		Укомплектування папки “Історії про козаків”			Бесіда з елементами диспуту: “Захист прав дітей у нашій державі”	
ЖОВТЕНЬ	15.10-19.10	Зустріч із місцевими тренерами футбольної та баскетбольної команд	Брейн-ринг між учнями 6-их класів до Дня колегиума		Розробка проекту “Діти України!”	Бесіда “Дружба та побратимство”		Батьківські збори щодо підсумкових оцінок
	22.10-26.10		Зустріч та бесіда з ветераном війни	Виготовлення запрошень, сценарію концерту, прикращення актової зали	Концерт “Діти України!”		Бесіда з учнями про планування осінніх канікул	

	29.10-02.11	Туристичний похід до лісу (колективне приготування каші, різноманітні естафети)	Похід до кінотеатру (перегляд фільму)	Прибирання класної кімнати				
Листопад	05.11-09.11	Підготовка бесід в межах тижня антиалкогольної та антитютюнової реклами	Інтелектуальне шоу “Естафета ерудитів. Знавці рідної мови”		Дійство з елементами мовленнєвого етикету українців “Без калини – немає України”	Підготовка до тематичного вечора, що присвячений Дню голодомору	Засідання активу класу	Бесіда з батьками щодо організації роботи учнів у II семестрі
	12.11-16.11	Бесіда “Шкідливі звички – шлях до злочинності”	Загальношкільна зустріч із лікарем-наркологом та перегляд документального фільму про	Виготовлення стіннівки про шкідливі звички та оформлення статті про толерант-		Бесіда та аналіз ситуацій із життя “Що означає бути толерантною		

			наслідки шкідливих звичок	ність наступного випуску шкільної газети “Цікаві факти тижня”		людиною”		
19.11-23.11			Захист фантастичного проекту “Школа нового тисячоліття”		Бесіда з елементами риторичного мистецтва “ Народна риторика – основа мовленнєвої поведінки кожної особистості ”	“Запали свічку” тематичний вечір до Дня голодомору	Бесіда з Франчуком М. щодо успішності з деяких предметів	Батьківські збори з приводу відповідальності учнів до шкільних справ
26.11-30.11	Конференція “Чума ХХІ століття” (до Дня боротьби зі		Година спілкування “Розкажи про своє хобі”	Виготовлення хлопцями колективу годівничок для пташок	Засідання круглого столу “Композиція промови, її тема, вид та	Виставка дитячих малюнків на тему: “Школа – простір без		

		СНІДом)			цільова установка”	насильства”		
ГРУДЕНЬ	02.12-07.12	Свято з елементами фізичних вправ “Наші хлопці – козаки”		Декорування годівничок дівчатами класного колективу (розмалювати та пролакували)	Заняття із використанням практичних умінь “Промовець та аудиторія. Вимоги до тез та їх аргументація”	Проект “Допоможи пташкам перезимувати”	Індивідуальні бесіди з порушниками поведінки	
	10.12-14.12	Виховна година “Права і обов’язки підлітків щодо збереження і зміцнення здоров’я”			Шкільна лекція з елементами диспуту: “Основні положення риторичного ідеалу”	Підготовка до проекту “Збережи ялинку”		Батьківські збори щодо закінчення II семестру
ГРУДЕНЬ	17.12-21.12		Бесіда: “Значення книги у житті	Написання до шкільної газети статті		Виконання проекту “Збережи	Розповідь медичного працівника	

			людини”	про збереження ялинок, виготовлення плакатів до проекту “Збережи ялинку”		ялинку”	про значення народної медицини при лікування грипу	
	24.12-28.12			Оформлення класної кімнати, виготовлення масок та костюмів для новорічного маскараду	Інценізоване свято “Новорічний маскарад”	Проект “Подаруй частинку уваги”		
	14.01-18.01	Конференція “В здоровому тілі здоровий дух”			Підготовка до проекту “У дружбі наша сила”	Інценізоване дійство “Різдвяна зірочка зійшла”	Засідання активу класу	Батьківські збори щодо організації учнів у III семес-

								трі
	21.01-25.01		Конференція “Соборність українського народу”		Груповий проект “Мої однокласники” (створення портрету класу)	Розмова “Щастя краще багатства”		
	28.01-01.02	Зустріч з лікарем: “Про значення загартованості організму”	Загальношкільний проект “Держави ЄС”	Створення презентації про одну із країн – Францію	Конференція “Культура ораторської мови”			Бесіда “Формуємо самооцінку дитини”
ЛЮТИЙ	04.02-08.02		Інтелектуальна гра “Пізнавши себе, ти пізнаєш світ”		Коллективне створення учнівського документа “Наші правила поведінки у класі”	Розмова: “Людські достоїнства та вади”	Індивідуальні бесіди з Подолянком М. з Дрокіним П. щодо недопустимості насилля у вирішенні проблем	
	11.02-15.02	Підготовка до проекту		Власноручне створення		Шкільний вечір “Так	Бесіда: “Правила	Зустріч з батька

		“Квітни, моя рідна школа”		валентинок до Дня закоханих		ніхто не кохав...”	поведінки з електро- та газовими приладами”	ми, діти яких мають незадовільні оцінки у навчанні та поведінці
ЛЮТИЙ	18.02-22.02	Диспут: “Вплив фізичних вправ на ріст, розвиток і здоров’я людини”	Проект “Знавці України”	Вирощування розсади квітів для озеленення пришкольної території	Конференція “Ввічливість як основа вихованості”	Святковий вечір “Захисники Вітчизни”		
	25.02-01.03		КВК “Марафон знань”		Тренінгове заняття: Колектив починається з мене	Диспут: “В чому краса людини?”	Бесіда з хлопчиками про культуру поведінки	Залучення батьків до шевченківсь

								ких днів
БЕРЕЗЕНЬ	04.03-08.03	“Родинні естафети”	“Літературна вікторина” (за творчістю Т. Шевченка)	Виготовлення хлопцями лавочок для оздоблення пришкільної території	“Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття, тебе своїм сучасником звемо”	“Мама – найрідніша людина!” (свято)		
	11.03-15.03		Похід до бібліотеки, лекція про виникнення книги, історію першої книги			Свято з елементами українських традицій: “Прийшла весна-красна”	Збори активу колективу щодо представлення плану проекту “Квітни, моя рідна школо”	Батьківські збори з приводу підсумкових семестрових оцінок
	18.03-22.03	Перегляд спортивних змагань	Дослідницька робота (розмова із старожилами рідного міста про розвиток	Оформлення літопису “Наш рідний край”	Тренінгове заняття “Розкажи мені про мене”	Похід до театру		

			міста, його легенди та перекази)					
КВІТЕНЬ	01.04-05.04	Спартакіада між класами	Конференція: Славетні майстри гуморесок				Засідання активу класу	
	08.04-12.04		Перегляд та обговорення документального фільму “Наші земляки в німецьких таборах”	Прибирання кладовища	Виховна година присвячена Міжнародному дню визволення в’язнів фашистських таборів	Продовження проекту “Допоможемо людям похилого віку, що живуть поруч з нами” (похід в гості до очевидця воєнних дій)		Батьківські збори з приводу поїздки до музею війни та чорнобильської катастрофи
	15.04-19.04		Зустріч з екологом про стан екології в рідному місті	Прибирання братської могили	Створення колапсу “Ми любимо тварин” (профілакти-	Прибирання території навколо пам’ятників, водойм	Профілактична бесіда з деякими учнями про поведінку на	

					ка жорстокого поводження з тваринами)		уроках	
22.04- 26.04	Диспут: “Яким чином екологія шкодить нашому здоров'ю”	Поїздка до музею війни та музею Чорнобильсь- кої катастрофи				Захист колективного проекту “Екологічна Україна вже завтра”		Збори батькі- вського коміте- ту
29.04- 03.05					Колективне обговорення побаченого в музеях “Яскраві враження від темних подій”		Бесіда про основні правила дорожнього руху	
06.05- 10.05	Демонстра- ція розробленого проекту “Квітни, моя рідна школо!”				Початок у шкільній радіорубці програми “Що не день то свято”	Тематичний вечір “Велика Перемога”		

ТРАВЕНЬ	13.05-17.05	Фізично-розважальне шоу "Спортивна сім'я"		Благоустрій шкільного подвір'я, оформлення клумби різними квітами та декоративними камінцями	Бесіда з елементами вирішення життєвих ситуацій: "Велике щастя мати сім'ю"	"Рідна мати моя..." (святковий концерт до Дня матері)		Батьківські збори щодо підсумків навчального року
	20.05-24.05		КВК "Кмітливі та дотепні" (до Дня науки)		Диспут: "Віртуальне чи "живе" спілкування?"		Колективне обговорення проведених ряду заходів	
	27.05-31.05	Велопохід за місто				Урочиста лінійка з приводу закінчення навчального року	Профілактична бесіда про правила поведінки біля водойм, лісу.	

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКА.....	5
1.1.Сучасна виховна ситуація і проблема формування особистісної активності учнів в умовах класного колективу.....	5
1.2. Особистісна активність школяра: сутність, види та структура.....	18
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СФОРМОВАНOSTІ ОСОБИСТІСНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ТА ГОТОВНІСТЬ КЛАСНИХ КЕРІВНИКІВ ДО ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	33
2.1. Діагностика особистісної активності учнів підліткового віку у сільській та міській місцевостях.....	33
2.2. Проблема готовності класних керівників до проектування виховної діяльності класного колективу.....	55
РОЗДІЛ 3 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КОЛЕКТИВУ..	60
3.1. Науково-методична підготовка класних керівників до спеціального проектування виховної діяльності.....	60
3.2. Впровадження спеціального проектування як особистісно-розвивальної технології організації виховної діяльності класного колективу.....	67
3.3. Моделювання та організація життєдіяльності класного колективу в контексті формування особистісної активності підлітків.....	78
3.4. Програма ефективного формування особистісної активності у підлітків за допомогою проектування виховної діяльності класного колективу.....	91
ВИСНОВКИ.....	122
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	124
ДОДАТКИ.....	142